Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjanduse-toimkond

Noorsoo kirjavara nr. 8

Eesti autorite seeria

Elisabeth Aspe

Elisabeth Aspe

Ennosaare Ain

Jutustus eesti minevikust

Kolmas trükk

Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjanduse-toimkonna
kirjastus Tartus 1923

K. Mattiesen'i trükk, Tartus

Mälestus noorpôlvest*).

Nurgas, mille sünnitab Sauga jõgi Pärnu jõkke kallates, mis omakorda vähe maad allpool Pärnu lahte langeb, seisab minu vanemate kodu.

Krunt on nii suur, et saeveski, mida nüüd küll enam pole, elumajad ja muud hooned pea igast küljest aedade ja põldude keskele jäid, ja meile, ehk küll suure Tallinna postmaantee ääres ja kaunis pereka Vana-Pärnu alguses asudes, ometi päris omapärase ja eraldatud ise-elu soetas. Siin nurgas olen sündinud (3. dets. 1860 a.) ja üles kasvanud ja pääle väheste vaheaegade alati elanud. Siit loodan ka oma viimast teekonda lähedale surnuaiale alata, kuhu ju eel on läinud kõik, kelle keskel oma rõõmsa lapse- ja noorpõlve mööda saatsin.

Küll oli ilus see lapsepõlv! Päevad otsa võis aedades ja hoovides uita ja mängida või jõekaldal vees käia, ilma et vaja oleks olnud oma piirist välja sattuda. Kooligi ei olnud enne tarvis minna, kui nii palju kodus oli õpitud, et eksamiga Pärnu linna kõrgemasse tütarlastekooli sisse pääsin. Koduõpetuse sain mitu aastat vanemalt õelt,

---

*) Kirjastaja soovil kirjaniku poolt kirjutatud novembrikuul 1922. a.

kes sessamas koolis juba oma hariduse oli lõpetanud. Kümneaastaselt alles hakkasin kooliteed käima, ja see nõudis alati kodus viibinud lapselt esiotsa häädki tähelepanu. Sest tee on pikk Vana-Pärnust uude Pärnu, ja iseäranis halb oli üle suure silla pääseda. Sel ajal käis väga elav linakauplemine, suured väljamaa aurikud ja purjekad täideti ja tühjendati mõlemal pool silla äärtel, nii et jalakäijatel päris hool oli suurte kontorihobuste ja -vankrite vahelt läbi pugeda. Pahad olid ka kevadised ja sügisesed paadisõidud üle jõe jääpankade vahel. Sest aegsasti sügisel enne külma võeti ju sild päält ära ja pandi alles pärast kevadist jääminekut jälle oma paigale.

Koolis aga jõudsin hästi edasi. Oli mulle ju õpikeel hästi tuttav, ja — vanema õe ja venna kuulsus ees, kes omal ajal väga virgad õppijad olnud.

Mu ainus vend suri ligi kaks aastat enne minu kooliminekut, aga oli ometi veel mitu aastat pärast seda vanal, uhkel gümnaasiumi direktoril Bührig'il meeles, kes meile iga poolaasta lõpul meie koolitunnistused suure pühalikkuse ja pidulikkusega kätte andis. Kord minu juhtumisi õige hääd tunnistust vaadeldes, tuletas ta korraga mu venda meele, avaldades kahetsust ta varase surma pärast. Kui ma oma tunnistusega tagasi teiste sekka astusin, olid tüdrukud imestusest päris keeletud. Sarnast väljendust polnud keegi veel vana, uhke mehe suust kuulnud.

Kool oli täiesti saksakeelne ja -meelne. Saksamaa kõige oma elu ja iluga oli õpetuse esiplaanil, aga jatkus aega ka teiste maade ja rahvaste pääle. Kooliõpetajad ja õpilased pidasid end kas õigusega või ainult oma tahtmisega kõik sakslasteks, aga põlgust minu erirahvuse vastu ei ole ma iial märganud, ehk küll teati, et minu

kodus ainult eesti keelt kõneldi. Terve kooliaeg oli armas ja huvitav, aga kõige hää pääle vaatamata, mis ma säält elutagavaraks sain, ei suutnud ta mind ometi saksastada ega saksameelseks painutada.

Täiesti eesti vanematekodu osaks jäi ikkagi iseloomu ja ilmavaate väljaarendamine.

Kodus loeti ja lauldi eesti keeli, loeti eesti ajalehti, võeti kõigist sugurahva asjust vaimustatult osa. Kapis olid terved aastakäigud ilusasti kokkuköidetud endisi ajalehti, Masingi „Nädalalehed", Jannseni jutud „Sõnumitoojad", kõiksugu „Kooliraamatud", Saaremaa jutud, üldse kõik, mis endisel ajal trükitud ja välja antud ja mis ahvatlesid lugema. „Kalevipoega" loeti kogu perega, mõni tükk oli hirmus ja mõni imearmas. Isa ja ema hakkasid viimaks ka veel vanu jutte ja mälestusi pajatama.

Kõige armsamad olid aga Koidula laulud. Küll neid sai loetud ja ilutsetud; õde ja ema pidid jutustama, mis nad iial Koidulast ja üldse Jannsenitest teadsid. Ja nad teadsid mõndagi. Vanem õde ja vend olid oma hariduskäiku Jannseni koolis alanud, õde oli Lolla Jannseni juures saksa ja vene keelt eraldi õppinud, ja ka vanemad olid üksteisega hääd sõprust pidanud. Isa oli esimesel laulupeol käies palju näinud ja kuulnud ja jutustas sellest nii vaimustatult, et me aina põnevusega teist pidu ootasime. Kui ta viimaks kätte jõudis, asuski ema kõige oma kolme tütre ja väimehega suure reisivankrisse, ja sõitsime Tartusse laulupeole.

Veel praegu on sõit läbi ilusa kodumaa ja pidu ise mul elavalt meeles. Olen hiljemini veel teisi laulupidusid kaasa pühitsenud, aga ükski ei mõjunud enam nii pühalikult ja ülendavalt kui see esimene, mis nähtud.

Koju jõudes tegin kohe katseid oma üleelamusi paberile panna, aga ei julgenud neid kellelegi näidata. Alles paar aastat hiljemini söandasin oma esimese jutukese „Eesti Postimehele“ avaldamiseks saata. Hiljemini tuli iga aastaga rohkem julgust, aga oma nimega ei julgenud ma kaua esineda.

Kodus muidugi teati mu jõudetööst, aga ei pandud suuremat rõhku selle pääle.

Alles kui vanemad ,,Ennosaare Aini‘‘ lugesid, näis see neid huvitavat, ja küsisid imestades, kuidas ma kõike seda vana värki nii hästi teadvat, mida ma ometi pea kõik nende eneste suust olin kuulnud.

Elisabeth Aspe.

1.

Lai lainetav meri mul silmade ees,
Kuis hiilgel tas taevas end näitab!
Ja teie, mu silmad, miks seisate vees? —
Mis ahastus, süda, sind täidab?

Merepind oli tasane nagu laud ja läikiv nagu peegel. Pilvita selge taevas sinetas ta üle, vaiksele veeväljale oma värvi jagades, millele hele suvepäike veel lugematuid kuldsädemeid lisaks puistas, ehk ta küll juba veeremas oli ja kaugel õhtupool, kus vesi ja taevaserv nähtavalt kokku sulasid, pilvepiir punama hakkas. Vait ja vagusi, nagu poleks ta iialgi tormi näinud ega hädaohtlikult laineid tõstnud, puhkas meri. Seda enam kära ja mühinat tegi aurik, mis reisijate ja kaubaga Riiast tuli ja õhtuks veel Pärnu linna tõttas. Ehk sellest küll ligi viiskümmend aastat tagasi on, ja sel ajal palju väiksemad laevad nimetatud kahe linna vahet sõitsid kui nüüd, siiski jõudsid nad küllalt kära teha. Kohisedes käisid laiad rattad mõlemal pool laeva üles-alla, vahutades keerles vesi kiirelt edasitormava laeva nina ees, kuna paks must korstnast paisuv suits poolristi selge taeva poole tõusis ja mõni uudishimuline laineke vahuse pää üles tõstis kärategijat vahtima.

Veel polnud kustki küljest maad näha, ja reisijad, kellest ilusa ilma tõttu veel keegi kurja merehaiguse kätte polnud langenud, istusid juttu ajades laeva lael ehk vaat-

lesid üksikult laeva veerel seistes sellest küljest merd, kust kapteni ütluse järele maa kõige ennem pidi paistma hakkama. Viimaste seas oli üks vanaldane, peenes riides, kuivetanud näo ja kahvatanud jumega härra kõige kärsitum. Ühtelugu tõstis ta pikksilma, mida ta väikese reisitasku kõrval nahkrihmaga kaelas kandis, silmade ette. Aga olgu, et klaasid kõige hõõrumise ja kuivakspühkimise kiuste tumedaks jäid, ehk et mehe teravusetud, nähtavasti aina raamatutesse vaatama harjunud silmad kaugele ei suutnud näha, silma ei näinud temale midagi puutuvat. Viimaks jättis ta asjatu töö seisma ja pööris ühe madruse poole, kes ligikorras nööridega talitas.

— Kas veel palju maad on sõita? küsis ta kangel vene murdel.

— Kas linnani? tähendas madrus vastu. — Ei ole. Juba oleme Pärnu lahes, ja see tume kogu, mis sääl pahemat kätt kõrvale jääb, on juba Kihnusaar, kus jännid elavad ja hülgeliha maiustavad, lisas ta kihnlaste murret mõnitavalt järele tehes juure.

— Kas härra neid laia halli kuuega mehi tunneb?

— Tunnen, sõnas võõras lühidalt ja pööris jutukale madrusele selja, kes imestuse pärast, et nii võõrast nägu härra tundis kihnlasi, peaaegu oma töö ära unustas.

Vaheajal oli kiiresti tõttav laev hää tüki maad edasi jõudnud, ikka ägedamalt keerutasid rattad läbi tumedalt sinava vee, ikka madalamale vajus päike, ja nüüd punas ta juba kindelmaa kaldal seisvate metsade ladvus. Veel mõni minut aega, siis jõudis laev kivimuulide vahele, mis nagu kaks hiiglase käsivart vagusat Pärnu jõge merde saadavad ja teda ühtlasi üleliigse liiva eest kaitsevad, mis meri tormide tuhinal vile on jõe rüppe uhtuma ja seeläbi laevade teed kinni matma.

Pärnu jõgi on iseenesest vagusa ja aeglase loomuga, mis siis, kui tormid teda ei ärrita, tasahiljukesi oma teed rändab ja muulide lõpul kuulmata, vaikselt, iseenesest niisama vagusasse merde langeb. Ka purjekad ja paadid

ei jõua ta rahu palju rikkuda, aga kui aurikud oma suurte ratastega armutult ta vaikset pinda künnavad ja kiirel jooksul vett oma all keerlema panevad, siis katkeb ta kannatus, ja vihaselt ja ähvardavalt kohisedes saadab ta vahutavad lained madala kalda veerele oma häda kaebama . . . .

Nii sündis tänagi. Hämarik oli juba kätte jõudmas, kui laev tasemini linna alt mööda libises, ja kohkudes põgenesid poolunised lained kaldale, kust nad aga sedamaid jälle tagasi jooksid vaatama, kuis linn külalised vastu võttis.

Linn ei ole nüüd ega olnud sel ajal pääle Riia linna millegi muuga korralises ühenduses; ja et pärnulased tänulise loomuga, siis tulevad nad, kui iial võimalik, ikka „laeva“ vastu võtma, mis ainuüksi neile paar korda nädalas uudist toob. Nii polnud see ime, et pulvärk ootajaist kubises, ja kui laev mitmekordse edasi-tagasi liikumise pääle, mida kodupaiga tervituseks võis pidada, mühisedes ja ähkides, nagu väsinud, pulvärgi ees peatas, polnud rätikute lehvitamisel ja rõõmsal teineteise hüüdmisel enam otsa. Niipea kui sild pulvärgi ja laeva vahele oli pandud, tõusis kihin ja kahin, tungimine ja tõukamine. Madrused jooksid edasi-tagasi, pakikandjad tulid laevale, ja võimalikult ruttu püüdsid reisijad maale saada. Niisama kannatamatud olid ootavad omaksed, kes igaüks ise oma teeväsinud armsamat laevalt ära tahtsid tuua. Siin pakuti rõõmsalt naeratades kätt teineteisele tervituseks, sääl hakati pisarsilmi teineteise ümber, ja kolmandail oli külmast päänikutamisest jällenägemisel küllalt.

Selga vastu kajuti seina toetades vaatas eelnimetatud võõras reisija vagusi praegukirjeldatud tundmuseavaldusi päält. Enam kui üks kord oli ta juba sarnaseid pilte näinud, ja nad ei äratanud ta hinges kunagi imestust. Oli ju loomulik, et perekonna liikmed, sugulased, tuttavad teineteist häämeelega vastu võtavad, kui nad mõne aja lahus olnud. Ta ei olnud ka iialgi uskunud, et säärasel

pildil kord suurem mõju temale võiks olla kui igapäev. Täna aga kippusid temas teistmoodi tunded üles tõusma.

Merel, pikksilmaga seda kohta oodates, mis kolmekümne aasta eest ta kodulinn olnud, olid tal silmad niiskeks läinud ja imeline liigutus, osalt rõõm jälle kodupinna õhku hingata, osalt kartus, et ta liig võõraks võis jäänud olla, ta rinnus aset võtnud. Aga sellega oli ta siiski pea valmis saanud. Ta teadis, et teda Pärnu pulvärgil keegi ei oota ega tunne, ja oli seepärast nõuks võtnud niisama vagusi maale astuda nagu igas teises võõras kohas. Aga sadamasse jõudes viibis silm ometi nagu oodates ja uurides võõranäolise rahvahulga pääl ning pööris pooltahtmata kahetsedes tagasi, kui ometi midagi tuttavat ei paistnud. Ja salaja, poolteadmata tõusis võõral igatsus rinda, et ometi ükski käsi tervitades vastu tuleks, üks ainus „tere tulemast“ hüüaks . . .

Aegamööda tuli selgust inimeste kogusse. Iga ootaja oli oma leidnud ja hakkas kodu poole ruttama. Pulvärgil teiste seas seisid kaks naisterahvast: üks noor, teine hulga vanem. Noorem oli reisilt tulnud ja jutustas, täis õhinat oma teekonnast, mida vanem, kes talle laevale vastu tulnud, päältnäha tähele pannes kuulas. Sääl juures oli talle üksik reisija kajuti seina najal kogemata silma puutunud ja otsekohe ta tähelepanu äratanud. Ühtelugu pidi ta sinna poole vaatama, ja tuletas meele, kus ta seda nägu enne juba näinud.

— Aga neiu Luukas, teie ei kuule ju sõnagi sellest, mis teile kõnelen, ütles noor ilus naisterahvas korraga, kuna ta ennast oma täie kõrguseni sirgeks ajas.

— Kas teil pääle minu kedagi muud veel oodata on, või olete valmis, et minna võime? lisas ta uhkelt juure.

Kohkudes pööris vanem naisterahvas rääkija poole.

— Ärge pange pahaks, preili Anna, vabandas ta kogeldes; — mina, ma — ah ja, kutsar ootab valli ääres. Aga kas te vahest midagi laevale pole unustanud, ma vaataksin veel kord järele. Ja ruttu pööris ta laeva poole minema.

Niisama ruttu hoidis preili teda tagasi; näis, nagu oleks teine ta käsualune. — Teie olete päris arusaamatu täna, Luukas, ütles ta noomides. — Esiti tegite mulle suurt ruttu taha, sest et tädi Hilde ootavat, ja nüüd tahate ise aega viitma minna. Asjad on mul kõik käes, nüüd läheme.

Ikka veel viivitades pööris vanem naisterahves minema. Minnes lendas ta uuriv pilk veel kord aimamata reisija näole, ja äkisti teadis ta, mis ta seni omas mälestuses oli otsinud. „Ennosaare Ain," tuli pea kuuldavalt üle naisterahva huulte; jah, see oligi võõras mees laeval! Ja nagu sisemise hääle sunnil pööris ta jälle tagasi minema. Aga noor seltsiline, kellel nüüd enesel rutt oli, ei annud mahti. Ühe käega tähendas ta kutsarile ligemale sõita, teisega oma kaaslasele vankrisse istuda, ja enne kui oma leiduse üle kohmetanud neitsi Luukas midagi ütelda sai, sõitsid nad juba mürinal linna sisse . . .

Aegamööda oli võõrale laevalael selgeks saanud, et ta ju kaua küll oli teiste inimeste imestuseks kajuti seina najale toetanud, ja et vaja oli teist seisupaika otsida ööks, mis enam kaugel polnud. Ta laskis oma reisipaunad kätte anda ja istus siis viimase voorimehe vankrisse, kes veel sõidutatavaid polnud leidnud. Kõige parem võõrastemaja, mida reisija oli nõudnud, seisis sadama ligidal, teispool liivast platsi ja oli peagi käes. Voorimees pidas hobused kinni, teenrid tulid aupaklikult kummardades vastu, ja peagi istus võõras vilus hotellikambris. Uudishimuline teenija ei unustanud õhtulauda katma tulles võõrasteraamatut kaasa tuua ja reisijale ette panna. Et võõras selgesti, ehk küll kangel murdel, eesti keelt kõneles, oli teenijal nõu, kui iial võimalik, juttu teha ja võõra härra reisi otstarvet pärida. Et ta lootus täide ei läinud, ei olnud tema süü. Võõral näis liig paha tuju olevat. Sõna lausumata võttis ta sule ja kirjutas nime „Anton Enmann, täheteadlane Moskvast" raamatusse,

ning andis tagasi, kuna ta lühidalt juure lisas: „täna ei ole mulle enam midagi tarvis; aga homme äratage mind aegsasti. Ma tahan teie linna vaatama minna . . .“

Kuna härra Enmann end kauase äraoleku järele kodulinnaga tutvustab, palun lahket lugejat kuuskümmend aastat tagasi neid kohti ja seda aega vaatama tulla, mil need lood algasid, jutukangaks valminesid.

2.

Süda, kuis sa ruttu tõused
Kuumalt rinnus tuksuma,
Kui su nime suhu võtan,
Püha Eesti isamaa!
Hääd olen näind ja paha,
Mõnda jõudsin kannata,
Mõnda elus jätta maha —
Sind ei iial unusta!
Koidula.

Pärnu linnast kaks versta õhtupool seisab Sauga jõe ääres Sauga mõis ja tema ümber laialine Sauga vald. Mõis ja vald olid ja on praegu veel linna pärised, need talukohad maha arvatud, mis viimaseil aastail ostmise teel rahva omaks saanud. Kuuekümne aasta eest aga ei teatud sääl ei kohtade ostmisest ega rentimisest midagi, vaid kõik talud tegid mõisa rendihärradele teo-orjust.

Mõis on lihtne kiviehitus, seisab aga kaunis ilusal kohal kõrgel jõekaldal, kesk väikest puiestikku ja viljapuuaidu. Mõisa vastu teispool jõe kaldal sirutab väike kaasik oma noori latvu taeva poole, ja kaasiku otsas, suure postmaantee ääres, mis Pärnu linnast Tallinna viib, seisis teine väiksem kivihoone, nõndanimetatud Jupi kõrts, mis vististi valjust mõisa teost väsinud vallarahva meelehääks oli asutatud, sest teekäijad sääl palju ei peatanud. Paar versta jõge mööda üles seisid esimesed valla talud teine teisel jõe kaldal. Ühe nimi, mis mõisa ja linna poolt tulles pahemat kätt jäi, oli Ennosaare, kuna teist, mis paremat kätt jõe kaldal seisis, Pajusaare taluks hüüti. „Saare“ taludeks nimetati mõlemaid, sest et kallas nende vahel kaunis kaugele jõkke ulatas ja jõe kitsaks tegi. Lisad „Enno-“ ja „Paju-“ olid nad, saanud üks oma esiisast ja teine pajude rohkusest toa

ümber. Talud olid mõlemad päältnäha kehvapoolsed, ja nagu sel ajal enamasti igalpool eesti pinnal, vanad, suitsunud õlgkatustega ja korstnata hooned, millele paar väikest akent, vaevalt suuremad kui kassiaugud aida uste all, valgust pidid andma. Nagu elumajad, nii olid ka kõik muud hooned, aidad ja laudad vanad ja kehvad, sest ränk teo-orjus ei annud talupoegadele palju mahti oma maid ja majasid korras pidada ja harida, vaid kõigeparem tööaeg ja -jõud pidi igatahes mõisa põllul ära tarvitatama.

Sel ajal, mil meie jutt algab, oli pahemal pool jõe kaldal Ennosaare talus peremeheks Ain Enno, Peedi poeg. Ta oli suure kasvu ja tugevate, laiade õlgadega mees ning alles noorepärane, kolmekümneviie kuni neljakümne aasta vahel. Oma peremeheseisuse kõrval pidas ta veel mõisa kubjaametit, mis talle vähe aega andis kodus olla, vaid palju enam hommikust õhtuni mõisas kinni pidas. Sest ep siis ka tuli, et kui kümne aasta eest ta esimene perenaine suri, kelle ta vana pruugi järele teispoolt jõge Pajusaare perest oli toonud — mõlemad talud olid vanast ajast juba, niipalju kui see iial korda läks, oma lapsi vastastikku vahetanud ja abielusse pannud — ta kosis omale mõisast proua toatüdruku teiseks noorikuks. Küll oli vana Ennosaare Peedi teine naine, praeguse peremehe võõrasema, kes alles elas ja valju vanaemana majas valitses, ihu-hinge väest vastu seisnud ja mõnd talutütart minijaks soovinud, aga nagu võõraspojal suur keha, nii oli tal ka kange pää, ta ei võtnud kellegi keeldu kuulda, ja kuus nädalat pääle esimese naise surma talitas teine, mõisast toodud noorik jälle majas.

Õndsal perenaisel oli kuueaastane poeg Peet järele jäänud; selle võttis vanaema nüüd oma hoole alla ega sallinud, et ta uus „noor-ema“ korragi lapse pääle oleks vaadanud. Ta pidas väikest poissi omaks lapseks, kellest ometi keegi muu ei hoolivat ega siis ka temasse puutuda ei tohtivat, ja ütles hiljemini, kui veel teine väike poiss, keda ta isa järele Ainiks nimetati, Ennosaare majaliste kilda

asus, noorele perenaisele suu sisse: „Sina pea oma lapse eest ise muret ja hoia teda, nõnda kui mina omalt poolt õndsa Liisa poja eest muret kannan. Meil pole kummalgi teineteise lapsega tegemist.“

Ja naised pidasid sõna: igaüks kaitses oma, nagu oleks teisel kuri tõbi, mis vähemal puutumisel külge võiks hakata. Aga eks keeldud asjad maailma loomisest saadik juba inimestele armsamad ole kui lubatud, liiati veel lastele! Ehk küll emad teineteise kiuste naeruväärt vahet tegid, kus iial võisid, kasvas laste keskel armastus, mis seda kangem oli, mida vähem teda avalikult näidata tohiti. Väike Peet tegi vennakesele peergudest väravaid ja muid mängukannisid, ja väike Ain ei söönud iial oma saia ega õuna, mis ema talle linnast tulles tõi, enne kui ta salaja üht jagu oma varandusest Peedile ei olnud pihku pistnud.

Nii läksid aastad mööda, ja väikesest Peedist sai suur seitsmeteistkümneaastane priske poiss, kes sügisel lugema pidi minema ja kodus töö juures juba hästi isa aset võis täita, kes, nagu üteldud, kupjaameti pärast igapäev mõisas pidi olema. Väike Ain, ka juba asjaajaja ja karjasкäija, oli õrna näoga, nõrga kasvuga kümneaastane poisike, kes mitte „maikugi Ennosaare meeste moodi ega laadi polnud ei näost ega teost“, nagu vanaema ikka põlastavalt ütles . . .

Ilus heinailm oli õues. Tulikuum päike kõrvetas pää kohal ja mõnigi silm vaatas arglikult taeva poole, kas üleliigne palavus mitte kustki küljest äkisti pilvi üles ei kisu. Mõisas oli suur loog maas ja kõige valla teovaimud väljas teda koristamas. Talu heinamail aga tehti ka heina nagu mõisaski, ja vihm võis siingi kahju teha; sellepärast oli ka siin töös, kes iial käsi-jalgu liigutada jõudis. Ka Ennosaare rahvas, mõlemad perenaised, tüdrukud ja noor Peet olid heinamaal ja riisusid, et rehad välkusid käes ja higi jõena jooksis. Väike Ain oli luba saanud loomi, kes palavuse käes ometi ei söönud,

koju ajada; siis aga pidi ta kapsaste vahelt umbrohtu kitkuma hakkama.

— Kubjas ae! hüüdis härra, kes ratsahobuse seljas mõisa heinaliste juure ajas. — Kas oled üles tähendanud, mitu päeva Salu meestel viimati tegemata jäi?

— Mina arvan, et neid viis on, ja junkur, lontrus, kiusab kolmest päevast.

Aupaklikult astus kubjas ligemale. — Jah olen, aus härra, kostis ta alandlikult mütsi pääst võttes ja pistis käe tasku. Aga kohkunult tõmbas ta selle jälle tagasi: task oli tühi.

— Noh, kus su pulgad on? küsis härra veel kaunis vagusi, kes küll teadis, et mees kirjutada ei osanud ja sellepärast iga pere jaoks ise pulga pidas, millele ta kriipsudega iga puudujäänud päeva üles tähendas. — Noh, kas saab vast, kordas ta valjult, kui mees hirmsas kimbatuses mütsi näppude vahel veeretas.

— Ma usun, nad on mul koju ununud, kostis süüalune viimaks kogeldes.

Härra, kes palju nalja ei mõistnud, ei saanud esiti sõna suust. Seda valjemini keerutas ta piitsa käes ja oleks vist löönud, kui kubjas, kes seda nähes näost tumepunaseks oli läinud, mõne rutulise sammuga eemale poleks astunud. Siis jäi ta seisma ja vaatas peaaegu ähvardavalt härra pääle, kelle vihased silmad temast läbi ja läbi tahtsid tungida. Vähe aega vaatasid nad nii teineteise otsa, siis pigistas härra hambaid kiristades välja: — Mait, hooletu, lontrus! Silmapilk too sa oma tähendused!..

Sedamaid pani kubjas mütsi pähe, pööris kanna päält ümber ja läks. Ta teadis küll, et ta enam oma olekuga kui unustusega mõisahärra viha oli ärritanud ja et ta oma viimase teoga teda veel vihasemaks tegi; sest härra nõudis ju, et iga käsu pääle jah pidi kostetama ja kummardatama. Aga kupjal oli see nüüd ükskõik; kuri ei jäänud ju muidugi enam tulemata. Kogu päev otsa oli ta meel raske ja tusane olnud, just nagu oleks ta õnnetust ette aimanud, ja pahandus oli ka tulnud...

Nii mõteldes kargas ta üle madala vaheaia, mis heinamaad põldudest lahutas, ja sammus kitsast kraavikallast mööda jõe ääre. Sääl astus ta rumpa, mis tal igapäevase ülekäimise tarvis, köiega teiba külge seotud, valmis seisis. Sõiduriist oli kitsas, täiesti kasti moodu tasase põhjaga ja ilma istepingita; sõitja, kes teda ühe mõla abil edasi ajas, pidi liikumata vagusi seisma, muidu oleks sõiduriist ümber läinud. Ennosaare peremees oli harjunud rumbaga sõitma, ja õnnetuse korral oskas ta ju ujuda kui kala. Ta võttis mõla kätte ja lükkas sõiduriista keset jõge. Aga äkisti langesid ülesõitja käed maha. Mees tuikus selili rumba pardale, rump läks ümber ja seesolija kadus vette nagu tina . .

Väike Ain, kes kodutalus teispool jõge kapsalatvade vahel põlvitades umbrohtu kitkus, kuulis vee sulpsumist ja tõusis imestanult püsti. Veel enam aga pani ta imeks, kui ta oma talu rumba kummuli vees nägi ujuvat. Ta pidi pea teada saama, mis õnnetus ta noore elu pääle oli langenud.

Üks mõisa heinalistest oli, ehk küll härra ise kupja asemele tööliste juure oli jäänud, ometi mahti leidnud palavast tööst pisut puhata ja kupjale järele vahtida. Ta oli teda näinud rumpa astuvat ja siis äkisti ära kaduvat. Kohkunult silmitses ta teravamalt seda kohta, siis kuulutas ta oma nägemist ka teistele, kes ligidal töötasid. Ehmatusega kuuldi ja üteldi lugu edasi, ja korraga jätsid kõik töö seisma ja vahtisid jõe poole.

— Teie maidad, kes lubab teil aega viita, vihm on muidugi tulemas, kisendas härra lähemale ratsutades ja piitsa tõstes. — Ruttu rehad kätte, mis te vahite!

— Aus härra, kostis üks, kel kõige enam julgust rinnus oli, — kubjast nähti vette kukkuvat.

— Noh, kui muud pole, säält tuleb ta ilma teie vahtimatagi välja.

— Ei ta vist tule, kostis mees uuesti. Kukkumisest on juba tükk aega möödas.

Suuri silmi vaatis härra kõneleja otsa. — Kes nägi seda? küsis ta karmilt. — Elbu Hans võib jõe ääre vaatama minna, ja teised sedamaid tööle! Ning ähvardavalt vuhises piits läbi õhu.

Varsi viskas nimetatud mees hangu käest ja jooksis jõe ääre. Sääl seisis väike vaeslaps ikka veel teispool kallast ja tunnistas kummuli rumpa. — Ain ae! hüüdis Hans, — kas isa tuli üle? Ja lapse kostuse pääle, et ta isat pole näinud, jooksis mees jälle tagasi härrale ütlema.

— Näe maita! ütles härra paha meelega taeva poole vaadates, mis hästi pilve oli läinud; — kas tal muul ajal aega polnud uppuda? Nüüd tuleb vihm ja teeb meie paremad heinad mustaks. Siis saatis ta ometi ühe jao mõisa päästmiseriistu, köisi ja piikhaakisid tooma.

Surnukeha saadi peagi ilma suurema vaevata kätte. Ta leiti liikumatuna säälsamas paigas jõe põhjas, kus rumpa oli nähtud ümber minevat. — Ka lähedalt talupõldudelt olid inimesed kokku jooksnud ja sõnarikkail kahetsuskõnedel õnnetu peremehe tuppa kannud. Elusseäratamise katsed jäid muidugi asjatuks. . .

Pime oli käes ja kange müristamisehoog, mis palava päeva kannul tulemata ei jäänud, oli möödas. Vagusi, aimamata õnnetust, mis ta pääl sündinud, voolas jõgi oma teed, ainult vahetevahel kalda pajude ja kõrkjate vahel solistades ja sohistades, edasi. Kõik loodus oli puhkeunel, ja nagu uniselt tuli tasane tuuleõhk üle heinamaade ja puistas vihmapisaraid, mis pajulatvadesse jäänud, tasase kahinaga jõkke . . . Ennosaare talus oli äkistilahkunud majaperemees kambri õlevihu pääle sängitatud ja valge lina üle laotatud; peenike rasvaküünal põles päitsi otsas pingil. Naised, vana ja noor, istusid mõlemal pool surnuaset, ja lapsed põlvitasid teineteise käest kinni hoides jalutsi otsas. Kõrvale jäänud oli vahe, mis majalisi muidu üksteisest eemale hoidis, ja kõik kuulasid, nii palju kui nutt mahti andis, vanaema lugemist,

kes kui kõige tugevam ja südikam leinajatest madalal, ühetoonilisel häälel lauluraamatust surnupalveid luges...

Kõrvaltoas kuuldi kopsimist ja saagimist. Pajusaare peremees ja paar teist lähemat naabrit olid kibedasti ametis kirstu tegemisega; ilm oli ju palav, ja päeval oli vähe aega, seepärast pidi öö appi võetama. Mehed tegid vagusi tööd ja rääkisid poolhäälega harva mõne sõna, ja ka tüdruk, kes kolde tulel keetis kirstutegijatele tanguputru kehakinnituseks, hoidus iga üleliigsest mürinast.

— Ime, arvas üks kirstutegijatest tükiaegse vaikimise järele poolsalaja, — kuidas see surmalugu just täna, kus ta härraga nokka läks, pidi kätte tulema. Ta polnud ju muidu nii kange vihaga mees, ja nüüd ajas see natuke löögiähvardust tal koledasti vere pähe. Katsu mul asja! Eks meil teised saa igapäev ja tihti veel vähemate süüde eest peksta, ja mõnel vaesel mehel, nagu Siimsauna Jaanil, on selg alati kärnas. Aga Ain oli ikka kaunis uhke mees, suureks häbiks pidas, kui ta kord oleks narrida saanud.

— Saksa viha, ei see meiesugusele armu anna, arvas teine mees, kes nimetamist kartis, salaja ja vangutas pead.

— Ära aja rumalat juttu, manitses Pajusaare Juhan silmapilguks höövlit käest pannes. — Sarnast lapsikut usku mu kadunud naabril ei olnud. Aga uhke ta oli, see on tõsi. Mis mees see ka on, kes ennast iga tühja asja pärast lüüa laseb. Aga tänase loo poolest eksite mõlemad. Mitte see natuke pahandust ei ajanud tal verd pähe, külap ta on muidu enam halbu sõnu juba saanud, ehk ta küll igal ajal oma au püüdis hoida. Ta oli juba üldse seda moodi mees, et tal ikka veri pähe tõusis ja pää ümber käima hakkas. Ma olen ennegi juba mõnd õnnetust kartnud, kui tal nägu äkisti lõkendama lõi ja ta kätega kustki kinni pidi haarama, et vastu maad ei kukuks. Aga tänast lugu küll ei mõistnud keegi ette aimata. Jumal olgu armuline ta vaesele hingele, mis nii

äkisti kohtu ette pidi astuma! Ja kõik mehed panid käed risti ja ohkasid sügavasti.

— Ei tea, kes nüüd kohta hakkab pidama? küsis salavägede uskuja mõne aja pärast. — Kas Peet, kellel ka juba vähe mehe meelt pääs võiks olla, või pärib teine naine õiguse omale pojale? Kes teab ka, kostis ta ise oma küsimuse pääle. — Oli enne mõisasakste teenija, külap need talle õiguse annavad.

— No külap näeme, kostis Pajusaare Juhan, kelle õde endine Ennosaare perenaine olnud, äkitselt, — külap näeme. Peet jääb kohapidajaks, ei keegi muu, kui ma ka kümme korda kihelkonnakohtus peksta peaksin saama. (Ligemaks seletuseks pean ütlema, et sel ajal ja kohal, millest siin räägime, iga talusugu kaebaja kihelkonnakohtust kõigepäält viiskümmend ehk kuuskümmend hoopi selga sai, kui ta julges kallist aega kohtukäimisega raiskama hakata.)

— Noh, ju tal ikka vanema poja õigus on, vaigistasid teised mehed, ja siis saeti ja hööveldati kiirelt edasi.

Ja Peet jäi ka kohapidajaks ning ilma et Pajusaare onul tarvis oli sõrmegi liigutada. Ja see tuli nõnda. Mõni nädal pärast isa matust, kui juba esimene rukkirehi üles oli pandud, puges väike Ain venna juure hagerikku, kes säält tagavaraks pandud rehavartasid kokku otsis.

— Peet, kaebas väike kõhn poisike, ja ta suured helesinised süütud silmad ujusid pisarlaineis, — kas meid nüüd, mil isa surnud, tõesti tahad ära ajada, ja kui me ei lähe, meile enam suutäitki leiba ei lase anda?

— Mis juttu sa ajad? küsis Peet pimeda hageriku põhjast valge ette tulles. — Kes sind nii rumalal kombel on narrinud? Keda peab ära aetama? päris ta uuesti, kui poiss kahtlaselt ta otsa vaatis.

— Mind ja noor-ema, kostis Ain. — Noor-ema ütles, et teie vanaemaga meid ilmas ei ole sallinud, et koht sinule peab jääma ja et meile midagi muud ei anta kui seda, mis ema ükskord siia ligi toonud.

Kortsus kulmul kuulas lapse juttu noormees, kellel, nagu ülemal loodeti, juba hästi mehemeelt pääs oli. Ta oli ausameelne noormees ega oleks iseenesest iialgi selle mõttele tulnud, et nooremal vennal sõrmeküüne väärt vähem õigust isa majas võiks olla kui temal. Nooremа jutt, mis laps talle rääkis, pahandas teda õieti südame põhjast, aga ta püüdis poissi siiski nii palju vaigistada, kui vähe oskas.

— Mina ei lase oma vennale kuidagi viisi liiga teha ega aja sind ära, ütles ta poisi pääd silitades.

— Jah, aga me läheme ju siiski, kostis laps nuttes — Noorema ei käskinnd mind küll kellelegi ütelda, aga ta pani eile, kui teie põllul käisite vilja kuivatamas, kõik asjad kokku, ja homme läheme mõisa, sest ema saab mõisa karjanaiseks. Ta ütles küll, et ta parem jälle toatüdrukuks oleks hakanud, nagu ta enne olnud, aga proua käskinud karjanaine olla, sest et see koht just saada on. Ja siis ei saa ma sind iialgi enam näha, sest ema ei luba mind enam Ennosaarele tulla!

— Helde taevas, mis hullu juttu sa ometi ajad! kähvatas Peet nüüd täiesti vihaselt. — Kas noor-ema arust ära on oma nõuga? Seda ma ei usu, kuni ma ise küsin!

Aga ta pidi ometi uskuma. Et Ennosaare vali vanaema oma perenaise-eesõigust küünte ja hammastega kinni pidas, ei olnud noor naine talu elu kunagi armastama õppinud, ja kui mees ka veel ära suri, ei viivitanud ta tundigi, vaid läks ja palus omale mõisas kohta. Kui endisel teenijal ei olnud see tal raske, ja et just karjanaise koht vaba oli, võeti ta silmapilk vastu. Võõraspoeg keelis küll kõigest väest ja tuletas meele, mis pärast terve küla ütles, et Ennosaare perenaisel häbi oleks pidanud olema mõisa karjanaiseks minna. Isegi peremehe õiguse lubas ta Ainile, mille vastu aga vanaema kõigest jõust vaidles, ja asja viimne lõpp oli ometi, et noorema oma nutva lapse käekõrva võttis ja mööda jõekallast kuni mõisa kõrtsini läks. Säält läks ta üle silla. Rumba pääle,

millega kodust juba üle jõe oleks saanud, ütles ta enam mitte vaadatagi võivat. Mõisas anti talle nõndanimetatud korterimajas eluase, ja ema ja poeg said mõisarahvaks. Et ema oma südamestarmastatud pojale seeläbi kogu noorpõlve ajaks vildaku seisukoha oli muretsenud, mis talle hiljemini mõne hää kõrval palju südamevalu ja alandamist tõi, ei teadnud ta aimata ega saanud õnneks ka kaua näha . . .

Noor Peet toetas pärast võõrasema ja venna äraminekut õueaia najale ja nuttis, et kivid oleksid võinud pehmeks minna. Tal oli hirmus häbi, paha meel ja suur kahju loo üle, ja ometi ei saanud ta kuidagi parata. Vähem piinlikud olid vanaema tunded. Tükk aega vaatas ta kaunis rahutult tuksuva südamega äramineja järele, siis lõi ta käega ja ütles mokki kärsutades: — Polegi kahju niisugusest. Oleks ta mõni talutütar, siis ei oleks ta mingi hinna eest ei poja ega oma õigust meie jalge ette visanud ja keset kibedamat tööaega ära läinud — aga säherdune sakste sülelakkuja, las' minna! Ja eks ma Ainistki ikka ole ütelnud, et ta sugugi Ennosaare meeste moodi pole, küll sa pärast isegi näed!

3.

Oh meie ilus härrakene.
Oh meie puna prouakene,
Hõbenuppu noorihärra.
Kuldapitsi preilikene!
Küll on teila aga elu,
Hää elu, häida päevi,
Teopäevi teademata,
Orjavaevast hoolimata.

(Rahvalaul.)

Mõisa ja vald olid linna päralt ja olid rendihärrade käes mitmesuguseid päevi näinud, häid ja halbu. Hääd päevad aga olid ammu möödas, vali valitsus asemele astunud, nagu muistne lugu kuulutas, mida pikil pimedail talveõhtutel talutubades kõneldi ja meele tuletati. Keset tuba põles piirg, isaisade ajast kodunenud valguseandja, kõrgel tulerinnal ja ümberringi istus pererahvas, naised kedrates, mehed tarvilikke nõusid ja riistu tehes. Ning sõnakad vanaeided koldel pajatasid sukavarrast veeretades endistest aegadest, mil sõjad ja verevalamised otsa saanud ja aegamööda jälle paremad päevad tulnud. Katk olnud küll kõik maa ära laastanud ja talud tühjaks teinud, ja kui ühes valla ääres veel üks või kaks inimest elusse jäänud ja teises niisama palju, ega nad suure tõvehirmu pärast üksteist ometi olnud usaldanud, vaid aina põgenenud üksteise eest. Aegamööda aga tulnud võõraist kihelkondadest inimesi juure, ja suur surmakartus vähenenud. Maad saanud jälle haritud ja ka mõisa poolt olnud hää põli. Õnnelik olnud, kes raskest taluorjusest pääsenud ja mõisa teole ja korrale võinud minna; inimesed

läinud mõisaväljal priskeks ja hobused jäänud väsitamata. Ja ka muis asjus olnud parem põli sääl. Pulmi ja pidusid peetud ja magusat õlut joodud ikka ühest pühapäevast teisse. Naistel olnud tantsides seitse seelikut seljas ja meestel üheksa kasukat ülestikku. Ja kuis inimene siis ka ometi ilus ja ehitud olnud ja lõbu tunnud elust! — Aga nüüd on need kallid ajad ammu möödas, ja ei tea, kas tulev põlv iialgi parema aja riismekestki veel näha saab! õhkas kõneleja, vanaeit igakord jutu lõpul, ja õhates kustutasid lapsed pikad tulised riismed jalaga ära, mis põleva piiru otsast põrandale langesid.

Tõsi oli: valjus valitses valdades. Mõisarentniku-härra von Habermann, kes aastakümnete eest juba Viljandi poolt oli tulnud, oli tõsine oma aja laps ja oskas oma all olevate inimeste tööjõudu tarvitada ja viimse piisani välja kurnata. Ta oli keskmise suurusega, aga juba vanaldane mees, kel kõikumatu kindlus ja valjus näost ja silmist paistis. Ta oli vaese perekonna võsu ja puuduses üles kasvanud, mispärast talle väga pääliskaudne kooliharidus osaks oli saanud. Teadustest ja koolitarkusest ei pidanud ta ka hiljemini suurt lugu ja pilkas tihti ülekohtusel viisil „raamatumehi". Tema paleus oli raha ja vara, ja neid oskas ta väga hästi koguda. Sel ajal polnud suurpõllumehel raske rikkaks saada. Oli ju tööjõudu igal ajal rohkesti käepärast, ilma et palgamaksmise muret oleks olnud. Sellega rehkendades ja et tal ka muidu armastust põllutöö ja maaelu vastu oli, hakkas härra von Habermann põllumeheks. Noorpõlves oli ta ilus ja sirge olnud, kellel seltskondlikku eluviisakust ei olnud puudunud. See meeldis noortele, kuna sõnakasin, aga õigel ajal aupaklik olek temale vanemate silmis väärtust jagas. Niis siis tuli, et rikas L. mõisa omanik v. Bork ta häämeelega oma perekonna tutvuskonda vastu võttis ning ajajooksul ka oma tütart Helenet noorele edasipüüdvale mehele ei keelnud. Helene v. Bork oli väga vagusa loomuga naisterahvas, kes ütlemata tasaste ja kannat-

likkude silmadega maailma vaatles. Ta oli hästi kasvatatud ja hoolega koolitatud, aga sellegipärast ometi südamest alandlik ja koguni kartlik neiu. Ja kui noor kosilane, kes kindla laadi ja välispidiste kommete ning sileduse poolest temast ees oli, aga sisemise väärtuse ja südamehariduse poolest palju madalamal järjel seisis, „jah“ sõna nõudis, ei oleks ta iialgi „ei“ julgenud ütelda, ehk noormees küll täiesti ta tunderikka südame järele ei olnud. Ta sai Albert von Habermanni abikaasaks, ja vanemad rentisid noorpaarile Sauga mõisa elu- ja töökohaks.

Seda viimast sündmust pidas alles härra v. Habermann oma õnne alguseks ja sada korda enamaks kui oma noort, armsaviisilist abikaasat. Oli ta seni, kus tal ometi aega oli, raamatutest vähe lugu pidanud, siis viskas ta nad nüüd üsna kõrvale ja oli ihust ja hingest mõisapidaja ja oma töörahva härra. Ning sõnavõtlik ja väsimatu abiline kõiges töös oli ta truu abikaas. Helene von Habermann oli rikaste vanemate laps ja tõi rohke kaasvara abikaasa majasse; aga oma meele järele midagi talitada või saada või oma tahtmist ajada ei oleks ta iialgi julgust leidnud. Ka kõige väikesemas asjas seisis ta mehe valitsuse all, ja nii kuidas abikaas abielu hakatusel ta päevakorra ja tööringi sisse oli seadnud ja kinnitanud, nii talitas ta nüüd rohkem kui kakskümmend aastat ühtsoodu edasi — ja tegi seda nurisemata ja lahke meelega. Kuid ühes tükis ei olnud ta abikaasa eeskuju järele teinud ja ei olnud ette näha, et ta tõsine, suurtsugu loomus end iial selleks otstarbeks oleks alandanud. See oli ta sõimusõnade, üldse iga jämedama oleku põlgamine. Selle asemel oli tal alaline lahke meel ja hää sõna kõikide vastu, kes ta all seisid.

Kuna, nagu eespool juba kuulsime, härra Habermanni märgisõna pahas ja paremas tujus oli „oh sina m—mait,“ mida ta pooleli hammaste vahelt välja litsus ja millele ta, kui tuju oli, enam ehk vähem teisi tugevamaid ja

tähendusrikkamaid järele saatis, oli proua alaline hüüd „armas“ või „pai laps!“ Selle lahke sõna saatel talitas ta köögis ja käsikambris, käis aidas ja karjaaias, võttis maksusid vastu ja juhatas tüdrukuid tööle. Selle sõna eest tegid teenijad joostes oma tööd, ja valla inimesed vaatasid armastusega oma proua pääle, kuna härrat kui valjut ja ülekohtust võimumeest kardeti ja isegi vihati.

Selle lahke sõnaga oli proua Helene oma poegi kasvatanud, kuni neid Peterburi väekooli võidi saata, sest noorhärradel oli himu keisrimundrit kanda, ja juhatas nüüd oma ainsat tütart Hildegardi, keda enamasti lühidalt Hildeks nimetati.

Hilde oli alles üheksa aastat vana ja nii mõneski tükis tasasest emast ees ja üle. Proua Helene oli kena naisterahvas, veel ikka sirge kasvuga, õrna jumega, helepruunide silmadega ja niisamasuguste tihedate juustega, mis selleaegse moe järele läikivas sileduses ja lihtsuses ta lahket kitsast nägu ümbritsesid ja mille kenadust läbipaistev valge pitstanu omajagu tõstis. Tütar Hilde aga tõotas temast välises kenaduses kaugele ette jõuda ja täieliseks iluduseks sirguda. Viimasele ütlusele andsid lootust vähemalt piigakese ilus pää, ütlemata peenike näoke ja läikivad mustad käharjuuksed ja silmad veel, mida ju üksmeelselt hingepeegliks tunnistatakse, kuis need suurelt ja mustjalt lapse pääs särasid ja tütrekese esimesest elupäevast saadik juba proua Helene salane õnn ja südamerõõm olid olnud! Kuis nad paluda, meelitada ja äravõitvalt naeratada oskasid ja õige varsti juba oma mõju tundma õppisid!

Mitte üksi tasane ema ei olnud nende paelus ja ei täitnud lapse tahtmist, vaid ka vali isa ei võtnud pea iial vaevaks oma tütrekese ilusate silmade vastu võidelda. Jaolt sellest siis tuli, et üheksaaastase tüdrukukesega juba justament niisama ümber käidi, nagu oleks ta olnud üheksateistkümneaastane preili. Väikesel neiul oli kannidehulga kõrval ka ammu juba koolitajanna, aga nagu

isagi, ei pidanud ta raamatute tarkusest palju lugu, vaid talitas hoopis meelsamini õues oma ratsahobuse ja maa- ning vee-sõiduriistade keskel. Ema Helene oli küll kartlikult pääd raputanud, kui tütrekesele viimasel sündimisepäeval oma ratsahobune ja kutsar lubati, aga asjalugu ära pöörda ei jõudnud ta, sest ka tütreke oli kindla tahte poolest hellast emast palju ees.

Ilus lõikusekuu ilm oli õues. Palavalt vaatas päälelõunane päike taevast, läikis tasastes jõe lainetes, helendas kaasiku puude valgete tüvede vahel, kuldas suuri mõisa aknaid ja paistis ka vana sulastemaja pääle . . . otse Karja-Maie väikesesse tuppa.

Sulastemaja seisis mõisa rohtaia hommikupoolsel küljel, ja endise Ennosaare perenaise, nüüdse Karja-Maie toa väikesest aknast võis mööda laia kruusatud teed roheliste põõsaste ja puude vahelt läbi mõisa kõrge trepini vaadata. See vaade oli Aini ainus troost, kellel üürikeses mõisaelus juba palju võidelda oli olnud ühe koleda vaenlasega, keda ta Ennosaarel ei tunnudki, nimelt igavusega. Hakatuses oli ta päevad otsa ema kannul karjaaias kõndinud, aga et teda sääl tarvis polnud ja et ema ka ta juuresolemist ei tahtnud, oli ta mujal seltsi otsinud. Sulastemajas, kus ema korter oli, elas mitu perekonda ühe katuse all, ja polnud puudust Aini-vanustest lastest, keda veel töö juure ei tarvitatud. Kuid meie perepoeg ei passinud kunagi nende sekka; nad olid vallatud, kisasid ja karjusid, et üksikus talus kasvanud lapsel kõrvad huugama jäid ja ta kartlikult oma vaiksesse tuppa puges. Sääl olid ta ainus ajaviide katekismus ja laluraamat, millest ta viimastel talvedel lugema õppinud, sest Ennosaarele vend Peedu juure, kus ta mõtted ja palav lapse igatsus nädalate kaupa viibisid, ei tohtinud ta minna; selle oli ema liig kõvasti ära keelanud. Nii istus ta siis üksikult toas, nägu kurb ja suured sinisilmad täis pisaraid. . . .

Ka täna istus ta üksi laua ääres ja luges katekis-

must, kuni heledad päikesekiired kitsaruudulisest aknast sisse tungisid ja raamatu tähil virvendama hakkasid. Pahaselt lükkas laps raamatu pimedamale laua äärele ja luges edasi. Seda eksitust oli veel vaja! Eks kärbsed ja soojus teda siiamaale küll olnud tülitanud! Aga päikesel polnud lusti nii kergel kombel oma ohvrit jätta. Edasi tungisid heledad kiired ja sääl nad tantsisid juba jälle tähtede vahel. Poiss tõstis pää üles. Kogu laud, kogu kitsas tuba oli täis hiilgust, asjata oleks olnud veel varjulist paika otsida. Ta pani raamatu kinni ja läks õueukse ette.

Sulastemaja vastu, teispool teed, mis linna viis, seisis jõe kaldal väike uus majake, milles mõisavalitseja elas, sel ajal junkruks nimetatud. Maja ees, vanade remmelgate all mängis junkru viie- või kuueaastane tütreke tihti liiva sees, ja Ain vaatas oma ukse ees päält. Ka täna oli väike tüdruk ametis, ja nimelt sõidutas ta pea iseenese-suurust nukku. Kuid, oh häda! Väikesel kolmerattasel vankril tuli teine tagumine ratas alt ära, ja kohkunud laps ei saanud teda enam alla. Küll raputas ta kannatumatult oma pruuni käharpääd ja väsitas oma väikesi käsi, aga töö ei õnnestunud. Viimaks istus ta remmelga alla murupingile, võttis nuku sülle ja — hakkas nutma. Nagu õige mehe kohus, ei suutnud Ain kaua piigakese pisaraid näha. Ta astus aegamööda ligi ja ütles kartliku häälega: — Too, ma teen su vankri terveks!

Vähe umbusklikult vaatas tüdrukuke poisi otsa, siis näitas ta katkise riista pääle ja seletas silmi kuivatades:
— Pulk on kadunud, ratas ei seisa enam otsas.

Seda nägi Ain ise ka, aga mis eest ta siis mees oli ja liikega nuga taskus kandis! Ta võttis noa lahti, murdis kuiva remmelga oksa maha ja hakkas uut pulka lõikama. Kuna ta alles kibedasti ametis oli, kuulus vankri vurinat: Hilde-preili sõitis jalutama. Laste kohta jõudes hobust kinni pidada, koolitajanna keelust hoolimata

maha vankrilt hüpata ja uudishimuliselt ligi joosta oli muidu uhkel tüdrukukesel silmapilgu töö. Väikese junkru-Olga nukuvankri parandamine näis ärahellitatud mõisapreili meelest ülitähtis olevat. Ta istus kurva nukuemakese kõrvale murumättale ja vaatles teravalt ja tähele pannes poisi tööd. Ja Ain? Ta oli üldse argliku olekuga ja nagu kõik vallarahvas, vanad kui noored, aina aukartusega mõisahärraste pääle vaatama harjunud. Eemalt sulastemaja aknast oli ta roheliste põõsaste vahelt väikest imeilusat, ehitud preilit küll näinud ja häämeelega imetlenud, aga nii ligidal oma ees — iga teise talupoisi käed oleksid ka vabisema hakanud ja kartuse pärast noa käest pillanud.

Ruttu tõstis Hilde noa maast ja ulatas poisi kätte.

— Tee vanker terveks, käskis ta väike suu.

Värisevate kätega kuulis poiss sõna ja — lõikas pulga asemel sügavale oma pahema käe pöidlasse, mis hakkas rohkesti verd jooksma. Ehmatanult kargasid mõlemad päältvaatajad püsti. Olga, kes ennast õnnetuse alustajaks pidas, hakkas valjul häälel nutma, Hilde aga vaatas kortsus kulmul kohmetanud poisi otsa.

— Missugune rumal poiss sa oled, laitis ta põlastavalt. — Iseenese sõrme sa lõikad! Aga vanker peab terveks saama, ära nuta nii palju, Olga! Ma seon haava kinni, rääkis ta vähe järele mõteldes, rebis peenikese taskuräti lõhki ja mähkis, ise võimalikult kaugel eemal seistes, haavatud sõrme ümber.

— Ja nüüd tee pulk valmis!

Sõnakuulelikult hakkas poiss nikerdama, mis haavatud pöidla tõttu küll märksa raskem oli, aga ega ta ju vastu panna tohtinud; niisama sõnakuulelikult tõi ta pärast oma uue ilusa torumütsiga jõest vett ja pesi vere jäljed valmi töö päält. Siis seati vankrikesele ratas alla, ja armuga pani Olga nuku jälle sisse. Tähele pannes vaatas Hilde Olga sõidukatseid, siis pööris ta Aini poole.

— Selle oled sa hästi teinud, ütles ta vanaini-

mese tõsidusega, millele ta aga noomides juure lisas:
— Teine kord aga ära ole enam nii rumal, et sa puu asemel sõrme lõikad! Mis su nimi on?

— Ennosaare Ain, kostis poiss kogeldes, ilma et ta oleks julgenud silmi üles tõsta.

— Missugune rumal nimi, arvas preili mokki kärsutades.

— Kes su isa on, ja kus sa elad?

— Isa mul polegi enam, kostis Ain nutuselt. — Aga mu ema on Karja-Maie, ja me elame sääl vanas, suures majas, näitas ta käega sulastehoone poole.

— Nii, siis sa oled sulaste laps, ja need on üleannetud ja jämedad, ütleb mamma. — Mine siis jälle ära, sinuga ei taha me mängida!

Vait olles pööras poiss ümber ja hakkas ära minema, aga väike Olga, kelle süda terve nukuvankri pärast täis tänu tuksus, hoidis teda kättpidi tagasi.

— Sa oled koguni hää poiss, ütles ta läikivail silmil, ja kui sa tahad, siis luban ma sind iga päev natuke aega minu vankriga sõita ja minu nukku sülle võtta. Sa võid ju oma ukse eest vaadata, mil Hildet siin pole, kui ta siin on, siis ma ei tea . . . laps jäi vait ja vaatas küsides kõrge sõbranna otsa. Aga sellel ei olnud täna enam lusti pikemalt rääkida, ta näitas jälle uhkelt sulastemaja poole, mida Ain märkas, ja nüüd tõttas ta takistamata oma üksikusse kambrisse.

Sest päevast saadik läks Karja-Maie üksiku lapse elu lõbusamaks. Küll ei julgenud ta homme ega ülehomme Olgakese nukku sõidutama minna, aga lahke junkru tütreke ei unustanud teda siiski ära ja tema lahke palve ja iseendagi uudishimu pärast lubas uhke mõisa laps viimati, et Ain vahetevahel tüdrukukeste seltsi mängima tuli, ning et poiss, küll hakatuses kartlik ning tagasihoidlik, oli erk ja osav, jäi ta peagi kahele tütarlapsele esimeseks abimeheks ja nõuandjaks, kui nuk-

kudel ehk nende majapidamises midagi katki läks või äpardas.

Suvi ja sügis läksid mööda ja talv tuli. Ema Mai oli uhke selle pääle, et tema poeg mõisapreili seltsis mängida tohtis, mis teiste teenijate lastele mitte polnud osaks saanud; aga talvel oli ometigi vaja poiss kooli saata. Sauga vald oli, nagu enamasti kõik teisedki, kooli seniajani ainult nime pidi tunnud. Siin ja sääl talukambris oli mõni raamatutundja lapsi katekismust ja lauluraamatut lugema õpetanud, muust koolitarkusest polnud juttu. Siis pandi üks nimekoolmeister ametisse, kes suure valjusega oma kohuseid täitis. Ta käis nimelt majast majasse, tubli roosk hõlma all, ja katsus järele, kui rohket vilja koduõpetus oli kannud. Kus talus oli raamatut-tundev pereeit, kelle koonla kõrval lapsed lugema õppisid, ei saanud peidetud kaseoksad valget näha, kus aga asi oli ümberpöördud, läks pagan lahti, ja vitsakimp tantsis laste kukil nagu mardisandid külmal talveõhtul talu ukse taga. Sel ajal aga, mil Ennosaare Ain kooliaruliseks sai, oli Sauga vallal paar versta mõisast eemal nõmmes uus põletamata savikividest, leitserikas koolimaja ja Pärnu koguduse õpetaja poolt hästi koolitatud ja õpetatud mees koolmeistri ametis, kes esimene oli terves Sauga vallas kirjutusekunsti õpetama ja aastate jooksul mitu noormeest koolmeistriks õpetas, keda ametisse kutsuti jaolt õige kaugele võõrastesse kihelkondadesse.

Selle auväärt ja kõigiti tubli mehe hoole alla viis endine Ennosaare perenaine oma poja ja tegi tema sellega väga õnnelikuks, mitte ainult eeskujulise õpetuse saamise pärast, vaid ka ses tükis, et lapse suurem igatsus täide läks ja ta talv otsa igapäev keelmata oma armast venda näha sai. Vend Peet, ehk küll ammugi koolieast väljas, oli mõistlik küll aru saama, et kooliõpetus iialgi kahju ei tee, ja tarvitas sellepärast iga vaba silmapilku, mis kangest talutööst üle jäi, õppimiseks mis selleaegses vallakoolis õppida oli. Otsatu õrnusega hoidis

ta kaua eemalolnud venda kaenlas ja kuulas tähele panelikult, mis lapsel rääkida oli. Õhtul koju tulles aga ei lausunud kumbki koolimajas olnud koosolekutest sõnagi, ja iga ema võis rahulikult sellesse kindlasse arvamisse jääda, et ta poeg tema oma oli ja kedagi muud maailma pääl ei armastanud . . .

4.

Ja kui on mööda läinud
Ju lahkumise tund — —
Siis alles hing veel märkab,
Kui kalliks peab teid. —

Jürmann.

Kevadel jäeti kool seisma ja lapsed, kes ühelmeelel talve otsa laudade taga istunud ja enam või vähem raskeid võitlusi raamatu ja tahvliga pidanud, rändasid karjaga haljastele aasadele. Muretute laste viisi tegid nad seda rõõmuga, ainult Ennosaare Ainil seisid silmad vees, kui ta viimast korda kooliteed kõndis ja vend teda mõisa sillani saatma tuli.

— Nüüd ei saa ma sind kaua aega näha, kaebas pehmesüdamline laps. — Noor-ema ei luba mind ikka veel koju tulla, ja sina ei tule iialgi mõisa. Las' parem sulane kodus olla ja tule sina mõisa teole! —

Noor Peet silitas õrnalt poisikese valget pääd.

— Ei, vennake, see ei lähe korda, seletas ta tõsiselt. — Sa tead ju, et mina peremees pean olema, ja vanaemal koduski tööd küllalt, et aega ei saa välise töö juure tulla. Kui mina mõisas olen, kes siis meie talu eest hoolitseb? Kui noor-ema mitte ära poleks tulnud, siis oleks teine asi olnud, ja sina oleksid loomi võinud hoida, aga nüüd on kõik teisiti. Jää sina aga ikka hääks poisiks ja pea oma venda meeles, küll ma vahel pühapäeviti siiski mahti leian sind vaatama tulla.

— Ma tahan ikka hää olla ja mitte kedagi muud maailmas armsaks pidada kui ainult sind, — kostis laps täis haledust, ja siis lahkusid vennad.

Vaheajal olid ilmad nii ilusaks läinud, et junkru-Olga oma hoolega hoitud nukugi välja tõi ja teda soojal päikesepaistel sõidutas. Muidugi mõista ei puudunud Ain pealtvaatamast, ja tihti lubas preili Hilde teda eneste seltsi jääda, kui ta valitseja tütrega mängima tuli. Ühel ilusal pühapäeval oli Hilde onu mõisas külaliseks. See oli proua Helene noorem vend Adalbert, vana veider, aga häasüdamline poissmees, kellel elus mõndagi viltu läinud, mispärast ta endal õiguse arvas mõnegi asja pääle teist karva prillidega vaadata kui muud inimesed. Ta elas Pärnu linnas ilma ametita oma rahast ja oma teadusele. Nimelt oli ta suur täheteadlane, ja ehk see aeg küll ammugi möödas oli, mil Tartu ülikool kõige oma õppeabinõudega lühikese aja Pärnus oli asunud, ja nüüd iga õpetlane ilma välise toeta omal nõul pidi töötama ja uurima, oli ta siiski Pärnu linna elama asunud ega mõtelnud elukohta muuta.

Proua Helene oli küll ses kindlas arvamises, et vend, kellega nad juba varasemast lapsepõlvest saadik kõige enam ühte olid hoidnud, tema pärast siia ligikonda elama oli asunud, aga ta ei tohtinud oma mõtet avaldada, sest kentsakas vanamees seisis käte ja jalgega niisuguse — süüdistuse vastu. Ta rääkis ja tegi ikka teisiti, kui teised inimesed, kiitis seda, mida teised laitsid, ja ümberpöördud. Iseäranis ei suutnud õemees midagi ta rahulolemiseks teha, ei sõnaga ega teoga. Kui ta õel külaliseks oli ja kui härra Habermann mõisa õues teomeestega kurjustas ja kõiksugu halbu sõnu kurnatud inimeste kaela laskis sadada, siis oli onu Adalbert tõesti ka platsis, lõi sõbralikult teopoiste õla pääle, silitas korratüdrukute palgeid ja avaldas sügavat kahetsust „lõburikka elu“ üle, mis see vana karu neil sel viisil ära rikkus.

Ja kui õemees täis põllumehe uhkust käis oma siledaid ja priskeid loomi ja ilusaid hobuseid vaatamas, siis küsis onu Adalbert, kas mõisa loomad saepuru söövat, et nad nii täis aetud olevat, ja andis nõu tõlla-

hobustega „kivikesed“ üles künda, sest need sõnnikuvankri-kangelased olevat teda linna viima saadetud ja lõhkuma hakates tema kraavi pillutanud, kust ta õnneks veel enne välja saanud, kui Sauga valla konnanoorsugu talle suhu tikkunud — nagu ta suure tõsidusega ja hirmust värisedes ikka jälle uuesti jutustas. Muidugi mõista, ei teinud onu Adalbert sarnaste kõnedega õemehele kunagi rõõmu, vaid ajas asja viimaks nii kaugele, et viimane teda ajutuks narriks pidas, kelle tempusid ta oma abikaasa pärast pidi kannatama. Seda märkas Adalbert ise ka ja naeris selle üle. Tema omalt poolt pidas õemeest madalaks omakasunõudjaks, kelle tegusid tarvis oli pilgata, ja selle järele ta tegi — ning nii suur on harjumise mõju! Kõige vastastikuse halvakspidamise kiuste said mõlemad ometi hästi läbi.

Seesama onu Adalbert oli Sauga mõisas külaliseks ning läks õemehega pääle sööki ja kerget vaidluslahingut, mille läbi ta enese kõige paremasse tujusse ütles saanud, puistikku jalutama. Mõisa ümber polnud palju näha, ja ta seadis sammud jõe poole. Eemalt juba kuulis ta laste hääli ja ligemale jõudes leidis oma ilusa õetütre kahe teise lapsega vana remmelga all murupingil istuvat ja ägedalt sõnelevat. Kõne all oli jällegi paljunimetatud nukuvanker. Olgakene oli temaga vähe ettevaatamatult suure kivi vastu sõitnud ja sõiduriist, ehk küll Ain teda iga päev parandanud, oli koguni koost ära läinud. Mis nüüd? Kohkunud Ain tõotas parandada, mis parandada sai, Olga valas silmapisaraid, ja Hilde, kui mõisapreili ja oma isa tütar, seisis uhkelt välkuvi silmi mõlemate ees ja — taples, kord õnnetu vankriomanikuga, kord osavusetu parandajaga.

Imeks pannes kuulas onu Adalbert tükk aega päält, siis astus ta ligemale ja istus laste seltsi.

— Sina oskad ju peaaegu paremini praksuda kui su isa, tähendas ta ehmunud õetütrele. — Kes on see vaene patune su ees?

— Säält — sulastemajast — Karja-Maie poeg, kogeles Hilde.

— Ei, Ennosaare Ain, parandas Olga.

— Tänan, tilluke advokaat, nikutas onu Adalbert julgustavalt. Ja mis ametis on see pika nimega poiss teie juures?

— Ta parandab Olga vankrit.

— Ja muud midagi? See on vähe sarnase jõmpsika kohta. Pää püsti ja keha sirgeks! hüüdis ta poissi. — Ja nüüd vasta: Kas sul muud midagi teha pole, kui nende kahe Eeva tütre nukkusid toimetada?

Suuri silmi vaatas Ain arusaamata küsija otsa ega teadnud, mis kosta.

— Noh, kas sa ei oska vastata?

— Peet ütles, et ma kodus loomi võiksin hoida, aga noor-ema ei luba, lausus poiss arglikult.

Nüüd oli härra käes kord, jutust mitte aru saada.

— Kõnele selgemini, kes Peet ja noor-ema on, käskis ta. Ja poiss kõneles.

— Nõnda, või nii on lood, ütles härra kõne lõpul. — Siis ei ole sul tõesti midagi muud teha kui tüdrukute kannul käia. Aga see ei kõlba. Kas sa juba lugeda oskad?

— Jah, kostis poiss.

— Seda siin kah? Härra võttis taskust raamatu ja hoidis poisi silmade ees.

— Ei, seda ma ei mõista,

— Aga õppida tahaksid?

— Oh kui hää meelega! hüüdis Ain säravi silmi. — Siis ei oleks mul enam nii hirmus igav kui siiamaale.

Tükk aega vaatas härra teravalt lapse silma, kuna ta näo tegi, nagu lendaks tal mõni iseäraline mõte läbi pää. Siis silitas ta lahkelt poisi valkjaid juukseid ja ütles: — Sul näib avar pää olevat; vast ma võtan sinu oma juure õppima. Aga kas sa oskad ja tahad iga päev mu juure tulla? Kas sa oled juba linnas olnud?

— Ema võtab mind vahel pühapäeviti kiriku ligi, ja kirik on ju linnas, kostis Ain rõõmsalt.

— See on asjalik vastus, mu poeg, kiitis härra naerdes. — Ma näen, sinust võib asja saada. Küll ma pärast ise su emaga räägin.

— Aga sina, pööris ta üles tõustes Hilde poole, — kas mamma teab, et sa Karja-Maie pojaga seltsis mängimas käid?

Laps läks näost tulipunaseks, aga mitte, et ta ema keeldu oleks kartnud. Lahke ja lihtsa meelega proua ei oleks laste koosolekuid sugugi pahaks pannud, vaid mis nii sügava puna üheksa-aastase preili palgele ajas, oli — häbi, et ta nii madalast seisusest poisiga koos oli mänginud. Naeratades vaatles onu oma õetütre kimbatust, siis ütles ta pilgates: — Noh, trööst end; veel oled sina sõrmepikkune inimeseloom, Hilde-preili mõisast, ja poiss sääl lihtlabane Ennosaare Ain. Ning kui kõik väikesed preilid nii südilt oma seisusest kinni peavad, siis ei ole veel ammugi maailma otsa loota . . .

Õhtulaual, kui onu oma plaani õele ja ta mehele teada andis, tõusis suur ärritus. Proua Helene küll ei rääkinud vastu, aga ometigi ei suutnud ta aru saada, mis niisugusest loost hääd võis sigineda. Härra von Habermann aga nimetas naisevenda otse meeletuks ja lubas teda arstliku läbivaatamise alla saata, ja see oli hää. Sest veider Adalbert oli pärastlõuna jooksul enese üle isegi juba kainemalt mõtelnud, ja palju ei puudunud, siis oleks ta Aini Ainiks jätnud ja vagusi jälle oma taevalise teaduse juure tagasi pöörnud. Õemehe käreda vastuvaidlemise mõjul aga sai ta uut kindlust. Ta laskis Maie-ema sedamaid mäele tulla ja tegi kauba kindlaks. Naisterahvas, kes ammugi juba salaja kahetses, et ta nii kergesti Ennosaarelt ära tulnud, kohmetas esiotsa ära küll selle mõtte üle, et oma ainsat last käest anda, aga kui ta kuulis, et poiss iga päev ainult mõneks tunniks linna kooli pidi

minema, jäi ta rahule ja andis täis rõõmu härra kuuehõlmale suud.

Teisel päeval, kui onu Adalbert koju läks, — sestsaadik, kui ta kord kraavis konnanoorsooga oli heidelnud, käis ta ikka jala ja laskis õemehe kiuste kutsari tühja tõllaga oma järel sõita, — võttis ta Aini ligi, ja näitas teed, mida ta edaspidi pidi kõndima. . .

Sestsaadik käis poiss iga päev mõne tunni linna elementaarkoolis, kuhu ta lahke kaitsja teda oli sobitanud. Aga see ei kestnud kaua. Kevadel kõige ilusamal ajal, mil väljad lille-ehtes õilmitsesid, jäi ema Mai korraga haigeks ja pani nädalise tõvevoodi järele silmad igaveseks kinni. Vaeslaps Aini esimene selgem mõte pääle poolepäevase valusa nutu oli Ennosaarele vend Peedi juure minna. Aga onu Adalberdil, kes ka mõisas juhtus olema, oli teine nõu. Ta laskis pääle ema matust lapse vähesed riidehilbud kokku panna ja härra von Habermanni vihaseist pilkudest hoolimata tõlda kanda; siis võttis ta poisikese käe kõrvale, et teda jäädavalt oma juure linna viia. Kuni linna vesiväravani oli Peedil luba venda saatma tulla, säält saatis härra ta tagasi, pääle selle kui ta, ilma et seda keegi oleks nõuda tohtinud, noormehele kindlasti tõotas, väikese Aini eest muret pidada, teda kasvatada ja koolitada. Ta andis lapsele loa ennast onuks hüüda, nagu kodus mõisa-Hilde oli teinud, ja pidas hiljem vaest, vanematetut talupoissi kui oma last.

5.

Kuid imelikult kõndis tasà
Üks muistne jutt veel üle maa,
Kuis enne prii su rahvas olnud
Ja kuidas oma põhjapinnal
Kord eesti rahvas seisatand.

Koidula.

Oli alles mardipäeva õhtu, ja juba oli külm jõele kõva kaane pääle pannud ja muru suve-ehted ammugi valge lumevaiba alla peitnud. Tuul vingus ja kiunus õues, lõgistas Ennosaare toa väikest neljanurgelist akent, sahistas katuse õlis ja ulus ukse taga, nagu tahaks ta külma eest sooja tuppa varjule pugeda. Aga Ennosaare talus oli noor hoolas peremees, kes katuseaukusid ei sallinud ja seinapraod sammaldega ammugi tihedaks oli toppinud, ja kange vanaema, kes külma eest uksed-aknad varakult kinni pani. Täna oli ta päris üksi kodus; mardiõhtu pärast olid perelapsed laiali, üks sääl, teine teisal. Eha-ajal oli ta teist korda ahju kütnud, suitsu välja lasknud ja uksed kõik hoolega kinni pannud. Nüüd istus ta kolde ääres madalal istmel. Lüheldane peeruotsake põles suitsedes tulejala otsas ja andis hämarat valgust kaunis suure talutuppa; kõrval rehe all hirnusid ja tampisid hobused sõime ümber jalgu vastu kõva savipõrandat, ja toas kanakongis kõõrutas vahel mõni unine sulis kodakondne unelugu. Vanaeit istmel ei tahtnud „kallil mardiõhtul“ kedrata, aga ka sukavarras, mis ta tagakambrist toonud, ei tahtnud edeneda. Ta laskis käed jälle viimaks sülle, ja poolteadmata lendasid mõtted minevikku. Ta oli märksa halliks läinud sestsaadik

kui minija talle oma perenaiseõiguse jalge ette oli visanud ja mõisa teenijaks läinud. Aga või see ka imegi oli! Noor polnud ta ju sel ajalgi enam, ja nüüd oli sest ajast juba kaheksa kuni üheksa aastat raske töö ja rohke mure all mööda veerenud. Küll oli lugu sel ajal raske olnud: kaks inimest korraga tööst ja talitusest ära. Peremehe tööd polnud küll kodune majapidamine palju näinud, aga selle eest polnud teovaimu mõisa saata, mis ta surmast saadik pidi sündima ja milleks üks sulane juure pidi palgatama. Ja perenaine! Heldene taevas, kas tema või keegi teine talunaine nii meeletut tempu oleks teinud — kesk kibedamat viljakoristamise aega minema pista, nagu mõni hulgus-palgaline. Lapsel küll võis sest kasu olla, üteldi ta ju mõisaproua venna kasvandik olevat! Noh olgu, peremeheks poleks ta ometi kellegi muu lasknud saada kui Peedi, kes igapidi justament nii suur, seda nägu ja laadi oli nagu ta ennegi Ennosaare mehi oli näinud olevat, ja Peet oli juba neljas Peet tema näha! Vana naisterahvas tõstis pää üles ja vahtis nagu nägemust nähes lahkeil silmil toas ümber. Tal omal ei olnud iialgi lapsi olnud, aga saadik Peet ilmas oli, ei olnud ta seda iial enam tunnud. Seda last oli ta armsaks pidanud ja omaviisi rohkem hellitanud, kui kedagi muud maailmas. Tema pärast ei olnud ta ka sõrmegi liigutanud, kui Mai oma pojaga ära läks. Mingu! Sellega tuli rahu majasse. See natuke rohkem tööd, sellega sai ta muidugi valmis; eks ta olnud noorpõlves üle valla kiidetud töökas ja vahva naine, kes heinamaal ja põllul omasarnast otsis. Sel ajal oli pere ikka ütelnud: — Hoidku, kui perenaine kaare otsa oma kätte saab, siis uha niita, et „silm valge pääs," et mitte taha ei jääks. Ja kui priske ja tugev ta oli olnud! Vanaeit naeratas vanu aegu meele tuletades. Maidla Villemi pulmas, kus ta nooriku kõrval esimene laulja ja kaasitaja olnud ja langunaisena päeva otsa „vihkus valmis" kasukagat antsinud, oli peigmehe noorem vend Mart teistele lubanud,

et ta Ennosaare noort naist niikaua tantsitab, kuni tal kasukast vesi läbi tuleb. Ja oli ka kelm poiss sõna pidanud ja teda päev otsa põrandal taga vedanud, et peaaegu hingetu väsimusest oli. Aga kas see talle midagi viga oli teinud? Mitte sõrmeküüne väärt! Ning pärastistel päevil ei olnud tal töö kunagi raskeks läinud, ja aegamööda oli majapidamine üsna õitsevale järjele saanud. Aga nüüd! Vanaeit võttis ahju päält uue pika peeru ja pani ta põlema suitseva otsakese asemele, mille ta ära kustutas; siis istus ta uuesti ahju ääre. Ja nüüd rändasid ta mõtted edasi, nüüd tikkus väsimus tihti üsna lausa pääle, nüüd oleks minijat vaja olnud, kes perepidamise rangid oma kaela võtaks. See mõte oli tal õieti ammu juba pääs vilkunud ja igalpool tülidel (Sauga valla rahvas nimetas pulmi, jootusid jne. kui igapäise vagusa korra vastandeid tülideks), kus noori inimesi oli koos, oli ta teravalt ümber vaadanud, kas kedagi parajat silma ei puutuks, nagu viimati Vanasalme suurel villatalgul, kus pea poole valla naisterahvad koos olid, vanad kui noored. Vanasalme Rõõda soe õlu, kus mett ja saiatükke rohkesti sees olnud, oli talle hästi maitsenud ja pää natuke kihama ajanud, ja ta oli juba maja vanema tütre Miina pärast nii ääri-veeri sõna kaks kõnelnud. Aga mis sa Peediga teed! Muidu üle teiste tark ja sõnavõtlik poiss, mõnikord aga tuim ja arusaamatu nagu puutükk. Küll oli ta talle, kui ta pärast õhtul tantsu ajal ka sinna tulnud, märku annud ja teda küünarnukiga tõuganud, aga kui inimene ei märka, siis ta ei märka. Läheb toob teiste tagant nurgast va lugematu lapse välja ja tantsitab teist õhtu otsa ja ajab juttu, et kõik päältvaatajad juba imeks panevad, ja va Tiiduoja Leenu, kel eluaja terav keel teisi sorima, hakkas juba seda ja teist sosistama. Ja oleks see ometi mõni peretütargi olnud. Teispoolt jõge Papisaare Riinu sugulane, keda ta armu pärast vastu võttis, kui isat-emat magasivõla pärast kohast lahti said ja varsi pääle selle teise mehe saunanurgas surid.

Aga nii ju need mehed on! Oleks Peedi isagi ta keeldu kuulnud, kui ta mõisast naist läks tooma . . .

Vana perenaine tõstis äkisti kuulatades pää üles. Mis müdin sääl toa ümber tõusis? Kas ta kodakondsed koju tulid?

— Kulla, pai pereeite, kulla kallis peremeheke, laulis mardi hääl õues, — kas on luba sõnuda, mardil luba tuppa tulla?

Luba asemel hiilis vanaeit kikivarbail ukse juure ja — pani ta haaki. Üksi kodu olles polnud tal lusti mardisante vastu võtta ja oma hääd, leiba ja liha, välja jagama hakata. Siis kostis ta lühidalt: — Ei ole luba, minge mujale!

No nüüd oli valge väljas, niisugune keeld oli oottajatele päris harjumatu, ja terve mardisantide kari hakkas tänitama. Kuna perenaine veel kahevahel oli, mis nüüd teha, oli üks agaram rehealuse värava kõrval nõndanimetatud „liia-toa“ ukse vallali leidnud ning talutas säält tuppa oma seltslased, kõikidel kasukad pahupidi seljas ja takutordid habemeks. Tantsides tungisid nad kohmetanud perenaise ette, kuna nad ise pilgates laulsid: — Mart hüppab huusajalga, mart kargab karujalga, mart tulnud perenaise rõõmuks, kitsikaela häämeeleks!

— Laulge ilusasti, käratas korraga üks karvase kasukaga mees, kes teistest hää tüki pikem oli ja eestvõtja näis olevat. — Muidu saadan teid ise jälle minema!

Silmapilk täideti ta käsk. Mardi-ema istus koldeveerele kedervarrega lõnga heietama, mardi-isa külvas viljaõnnistust, ja lapsed tantsisid ja laulsid pillimehe kaasmängul pikad lood külmast ja hõbedasest taevateest, magusatest mardimaukudest jne, nagu see muiste pruugiks oli. Kui küll oli lauldud ja perenaine ikka veel aidavõtit ei otsinud, et andeid tuua, astus eelpoolnimetatud pikk mees, kes seni vagusi seistes päält oli vaadanud, jälle ette. — Noh, pereeideke, lausus ta meele tuletades, kus on mardi magus osa, mardi kallis õllemärga?

— Mardi osa soosammal, mardi õlu kaevu põhjas, urises pahandatud pereeit poolsalaja, võttis siis laulu õpetust mööda ometi võtmed varnast ja läks pääleajajatele aidast andeid tooma. Kaua otsis ja arvas ta, kuni koos olid linad, herned, vorstid, pool seapääd, paar küünalt ja mis muidu pruugiks oli anda, mis mardid tänades ja kõiksuguseid õnnesoovisid kõõrutades kotti pistsid, ja suure lauluga tantsisid nad toast välja. Kui kõik külalised õuest ka väljas olid, tuli pikk mees tagasi, pani väravad hoolega kinni ja astus tuppa. Sääl võttis ta pahupidi-kasuka seljast, takuhabeme näo ümbert ja õlgpäävarju päästi ja istus rahuliselt vanaeide lähedale sooja ahju ääre. Imeks pannes nägi see nüüd, et ta keegi muu polnud, kui talu peremees Peet ise.

— Mina mõtlesin sind koolmeistri juures olevat, kunas sa martide hulka said! päris vana naisterahvas.

— Ma olin ka koolmeistri juures. Koju tulles aga juhtusin mardisalgaga kogemata kokku, ja et nad enamasti vaese rahva lapsed on ja Ennosaare perenaine ikka kaunis — vastumeelselt andeid jagab, tulin nalja pärast kui nendesugune sellel nõul kaasa, et ma ise hästi oleksin pääle ajanud, kui pool seapääd muidu välja ei oleks tulnud. Ole terve, et sa mulle ses tükis vaeva ei teinud . . . Vanaema nurises küll veel seda ja teist pilkamisest ja majavara pillamisest, aga teades, et pojapoeg sellepärast ometi paremaks ei läinud, vaid, ehk küll iseenesest tõsise loomuga, ometi vahel sekka mõne naljatembu ära tegi, jäi ta pea vait, ja kui aegamööda sulased-tüdrukud ka koju ilmusid, tõi ta lahkel kõnel sooja toidu lauale.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Koolimajas oli Peet olnud, sääl käis ta sagedasti. Koolmeister pidas temast kui mõtlevast, edasipüüdvast noormehest palju lugu ja püüdis ta silmaringi laiendada, niipalju kui ise oskas ja kui sel ajal eestlasel võimalik oli. Kui iial mahti oli, istus Peet talveõhtutel koolmeistri toas ja kuulas, mis vanaldane mõistlik mees oma elust kõneles ehk mis ta kui võõra keele tundja raamatutest

oli lugenud. Ka isamaalistest asjadest oli juttu, kui ka mitte nüüdse aja kujul ja tähenduses. Sel ajal varjas veel, nagu laulik ütleb, „pikk, pime öö“ Eesti isamaad, ja mis rahvasuus lauluna ja muinasjutuna endisest paremast põlvest ja vabadusaegadest liikus, oli ja jäi raske, tuimakstegeva orjuse all tumedaks luulekujuks, mis üksi lastele ajaviiteks arvati kõnelda kõlbavat. Mõnigi raamat küll ka kirjutati, aga palju siis neid rahva kätte sai, ehk kes neid lugeda oskas? Vallas vähemalt mõistsid vanemad inimesed ainult katekismust ja lauluraamatut lugeda ja seda ainult sellepärast, et nad nimetatud raamatute sisu katsetel ja leeriajal pähe olid õppinud, mis kui hingetroosti vara elukaredustes õnneks ka pähe jäi.

Ka koolmeistril oli vähe eestikeelseid raamatuid, aga neist vähestest õppis hoolas Peet enam kui meie ajal mõni leigesüdamline suurest, täielisest raamatukogust. Teiste seas oli koolmeistril ka paar aastakäiku sel ajal juba hingusele läinud Masingi Nädalalehest. Need said Peedile iseäraliseks rõõmuallikaks. Suur, tugevaloomuline mees nuttis peaaegu liigutuse ja rõõmu pärast, et ta vaesele, tuimuses kiratsevale sugurahvale ka ajalehtede läbi valgust oli katsutud soetada, nagu koolmeistri jutu järele teistel rahvastel ammu oli. Ja kui ta pärast kuulis, et lehekirjutaja ise eestlane olnud ja et kaugel Tartu linnas veel paar õpetatud rahvapoega elasid ja õppisid, kes oma alatut sugurahvast ära ei põlanud, vaid endid nende lapsiks tunnistasid ja nende valgustuseks tööd teha tahtsid, siis sai ta süda soojaks ja tänupisarad voolasid silmist. Tuule tiivul oleks ta nende juure lennanud, neid kätel kannud ja neile igasugu meelehääd teinud. Ja ometi ei võinud ega mõistnud ta midagi teha, sest et ta muud polnud õppinud kui põllutööd, ja kogu aeg kulus ära vähese talukoha pääle, mis kitsast elulüilespidamist andis, ja mõisaorjust tehes.

Aga Ain, kes saksa koolis keelt ja tarkust oli õppinud, see võis ja see pidi nende meeste sekka rändama

ja õppima, kus ta ka oma sugurahva kasuks võis elada ja tööd teha . . . Kõige soojemail sõnadel püüdis ta seda seletada vennale, kus iial mahti sai, aga pidi kurvastusega nägema, et tal kõige vähemat mõju enam armastatud venna pääle polnud. Kust see tuli? — Aini liig hääst põlvest, oleks vana Ennosaare eit sarnase küsimuse pääle vististi kostnud. Ain elas ju linnas toredas korteris, kandis saksa riideid, sõi hästikaetud laua ääres, ja — ametiks polnud tal muud kui hommikust õhtuni raamatuid sorida ja õppida. Ja poiss tundis seda ise ka ja oli südamest tänulik oma häätegija vastu. Esiotsa oli tal vahel ka igatsus kodutalu järele olnud, ja kui siis Peet linnas juhtus olema ja venda vaatama tuli, mida talle härra Adalbert mitte keelanud polnud, siis oli poisike suure armuga noormehe kaelas kõlkunud ja ühte hinge tõendanud: — Kui armas sa mulle oled, kallis Peet! Aga olusid muutes läksid aastad mööda. Väikesest, arast talupoisist sai aegamööda peenike noorhärra, ja Peet — jäi samaks talumeheks. Antonil, nõnda kõlas Aini peenem nimi, saadik ta elulaevake sõudis saksluse laineil, oli veidi häbi teiste nähes talukuuelise mehe kaela ümber hakata, ja mõni kord juhtus koguni, et tal sugugi enam nii hää meel Peedi tuleku üle polnud kui muiste. Ning viimasel ajal avaldas Peet veel koguni nii veidraid nõudmisi.

Koolitoas kindlate ja kuivade seaduste järele mõtlema harjunud inimesena ei pidanud Ain koolitamatu venna läbisegi tormavatest mõttekujutustest lugu ja küsis viimaks nõutul häälel Peedi tahtmise otstarvet; seda ei osanud Peet seletada, ja üheksateistkümneaastasel noormehel, kes ühest rahvast võrsunud ja teise rahva liikme armust kasvatatud, ei olnud mingit rahvuslikku tunnet. Eesti rahvuse pidi ta saksa kasuisa majas unustama, ja saksa rahvusest ei olnud kogemata kombel iial juttu olnud. Üsna ilma paleuseta ta küll ei olnud; selleta ei ole keegi noor inimene, keda vähegi vaimu-

tegevusele on ergutatud, aga ta paleusel ei olnud mingit sarnasust selle vaimustuse leegiga, mis lihtsa Peedi rinnus lõkendas ega ta tahtnudki sellest teada. Peedi südames oli kesk tõsiseid elukohuseid ja raske igapäevase töö all puhas, püha isamaa-armastuse tuli põlema löönud, ja hääs põlves suureks saanud Aini südamest ei toonud südimgi süütamine sädet välja. See oli, mispärast Peet igakord norus pääga koju tuli, kui ta linnas venda vaatamas oli käinud, ehk ta küll oma tundmusi ega Aini vastupanemist ja kalkust selgesti kirjeldada ei oleks osanud, ja oma ilmasüütus vennast lugupidamises õieti arugi ei saanud, mis vahe nende kahe vahel, kes teineteist olid seni armsaks pidanud, ometi valitsema oli hakanud . . .

— Anton, hüüdis onu Adalbert ühel kenal kevadisel päeval oma kasvandikule, — pane raamatud käest! Täna rändame maale värsket õhku hingama; talve otsa oleme usinad küll olnud, et nüüd seda rõõmu omale võime lubada.

Silmapilk kargas sihvakas noormees laua äärest püsti ja hakkas hiilgavi silmi õpiraamatuid kokku panema. Noormees ei olnud palju teist nägu läinud, kui ta lapselt oli, ehk ta küll kaunis pikaks oli sirgunud ja ka keha täiuselt enam liig kõhn polnud. Needsamad siledad, valkjad juuksed, kaunis lühidaks lõigatud, katsid pääd, seesama õrn, vähe kahvatu jume ja tasane, mitte üleliia suurt kindlust ja tahtevõimu avaldav joon suu ümber ja väike ümmargune lõug, needsamad õiglased helesinised silmad, mis rääkides lõpmata ustavalt teise pääle vaatasid, muidu aga vist suuresti kurja maailma elu-olu tähele ei pannud, vaid enamasti tumeda liniku varjus näisid olevat, nagu oleks omanik nendega harjunud iseenesse vaatama. Suur mõttetark ega enesetundja meie Ain sellepärast veel ei olnud, ehk tal muidu küll „avar pää“ ja ta õppimisega kasuisale seniajani suurt rõõmu tegi. Jah,

küll koolitarkuse ja iseäranis täheteadusega, mida Ain kasuisa eeskujul pea tema viisi oleks armastanud, kui mõnikord üks maapäälne täht mitte eksitavalt vahele poleks astunud, mitte aga välimusega, ehk Ain järsku ütelda ometi päris kena ja peent nägu poiss oli. Kasuisa silmas oli tal paljugi veel puudu; ta oleks temale palju teravamat, südimat ja uhkemat nägu soovinud. „See pagana pehme piimanägu, mis sul ikka alles pääs on", urises onu Adalbert tihti, ning kui kasupojal esimesed häbelikud tulevase habeme ettekuulutajad lõual ja päälmisel mokal nähtavale tulid, kinkis veider vanameheke oma vana Tiinale, kes ta poissmehelist majapidamist korras pidas, rõõmu pärast kümme rubla panku.

Ka täna oleks põlatud „piimanägu" ta hää tuju peaaegu ära rikkunud, aga siin tuli tal õnnekombel troostiks meele, et kui Jumal avitab, siis on nad jõuluks ometi nii kaugel, et Ain Tartu ülikooli võib minna, ja lootuse järele on poisil ometi nii palju kukesüdant ja kakluselusti, et ta mõne tubli kriipsu üle näo saab; ja niisugune märgitud nägu on ometi päris teine tubakas, seda pidi ütlema.

— Õigust ütelda, Anton, kõneles onu Adalbert, kuna noormees talle ülikuue selga avitas ja kübara tõi — Tartu elu ei huvita mind mitte märkigi. Mis niisuguses väikeses pesakeses palju võib olla, ja kui kõik noormehed sarnased kollanokad on kui sina, siis ei jõua nad pudelit õlutki korraga ära hävitada. Heidelbergis, Saksamaal, kus mina noorpõlves studeerisin, oli ometi hoopis teine lugu. Hei, kuis me linna väravast juba toredalt sisse sõitsime, mina ja mu seltsilised, kuus Liivimaa parunit ja üks Peterburi tohtri poeg, kellel aga isalt alati täied taskud olid, et ta keelmata Vene vürsti võis mängida. See oli elu! Iga päev sai lõbusalt sõprade keskel linnas eneses joodud, lauldud ja heideldud, et rõõm oli näha ja mõni meist armide ja vermete hulga tõttu sai

päris teise näo, ehk sai veel ilusamasse ümberkaudsesse sõidetud. Sõpru ei puudunud meil, miks siis Liivi parunid olime, kellele kõik ümberkaudsed veinikiiprid oma paremad ja kallimad veinid tagavaraks hoidsid. Muidugi mõista polnud meil aega Heidelbergi tarku professoreid kuulama minna, aga Berliinis, kuhu mind ligi pooltosina aastate järele kodunt sunniti minema, olid nad niisama targad. Sääl ei olnud aga poolt nii lõbus kui Heidelbergis, mispärast mu himu juba kolme aasta pärast täis sai ja ma ära tulin.

— Ja siis tulite Pärnu linna elama? küsis Ain.

Nagu tume vari lendas üle onu näo, ja kortsus kulmul vahtis ta tükk aega Aini otsa, nagu oleks see talle midagi haavavat ütelnud. Siis kostis ta rahuliselt: — Esiotsa mitte. Mu kasukoha ligikonnas olid mitmed kõrgemad kohtuametnikukohad saada, — noh valitsuse poolt oli enne seda kõiksuguseid imelisi eeskirju antud, ja nad olid üldse nii veidrad viimaks nõudma, et ma veel mõneks aastaks Tartu läheksin. Missugune narrimõte! Mis võis see, kes väljamaal paremat näinud, kitsapiirilistest kodumaa kapsaaedadest veel leida... Nad võisid oma kohad iseenestele pidada! — — Aga sinu pärast tahan ma Tartu ligi tulla; olevat neil ju ka üks tähttorn, ehk ma sellest tuvidekongist küll just suuremat hääd ei looda! Niisuguste kõnede all olid rändajad üle Pärnu jõe silla ja tükk maad edasi selle kohani saanud, kust kaks teed Sauga mõisa viivad. Onu Adalbert tahtis pikemat, kaskedealust teed minna, mis sel ajal talumajade, nüüd aga Ülejõe alevi vahelt läbi kuni väikese Sauga jõe sillale viib, mis loode poolt tulles Pärnu jõkke voolab. Teispool silda algab Tallinna postmaantee ning paari versta järele kaasiku ja Jupi kõrtsi kõrvalt — õnneks on see nüüd mõisa sulastemajaks muudetud — pöörab tee mõisa. Ain aga soovis teist teed, mis Pärnu linna suurelt laadaplatsilt hakates silmalt mõisa viib ja millel ka poolestsaadik kuni mõisani valgetüvelised kased piiriks ei puudu. Hää

nõu oli kallis ning sellepärast arvas onu Adalbert oma tahtmise paremaks. Juba sammusid nad kaskede all edasi, kui Aini õnneks üks väike talujüts neile järele sai ja mööda jooksis.

— Poiss, kuhu sa tuiskad? käratas härra.

Poiss jäi seisma ja pistis sõrmed suhu.

— Kas teie pool niiviisi küsimuste pääle kostetakse? ütles härra. — Tee suu lahti ja räägi!

— Karutantsitajad läksid mööda, ma tahtsin neid näha! kostis kohkunud väike mees viimaks.

— Ohoo, tegi onu Adalbert veidra naeruga; — nende mehikeste kunsti pole mul tarvis näha, seda oskan isegi, kui ma esiti oma kallist õemeest palest palesse näen. Sedamaid, Anton, läheme teist teed. Teine tee aga oli vana mehikese meelest täna otsata igav, ning viimaks kõndisid nad üle põldude jõe ääre. — Missuguse laisa rahuga ta oma teed voolab, ütles Adalbert korraga jõe veerel seisatades. — Tuim ja pikaline, nagu kõik olu meie maal, ei õiget elurõõmu ega jõudu! Ma kardan, neil suurtel karjujatel, kes vahetevahel üles tõusevad, on, kui küll mitte kõiges, ometi mõnes tükis õigus: mõnigi asi meie maal peaks teisiti olema. Ja seesama jõgi! Kui ma noorem olin, rändasin kord ta allikaid otsima. Aga kas ma ühe nimetamisväärilise kose ehk käänu ta juures leidsin? Kusagilt soo sülest ta ju tuleb, ja ikka ühtviisi tasa nirisedes, vahel harva mõne kivi ehk madalama koha üle ära kohkudes ja vähe üle pää-kaela alla pursates, lõpetab ta tee. Kui sul luuleandi oleks, mu poeg, pööras ta korraga teravalt pilgates Aini poole, — siis võiksid sa vaikseil kuuvalgeil õhtuil mõndagi saladust siin laineilt kuulda saada; näituseks, et su sugurahval enne meie siiatulekut looma nahkadel, millega nad endid katsid, kuldpalistused olnud ja hobuste sabad üle hõbetatud, ja muid hulle jutte veel, mis nüüdsel ajal paar noort tohtrit rahva mälestusena esitama on hakanud. Ehk sõdadest ja verest, mis tõenäolisem oleks ja

mida viimast iga mõistliku arvamise järele vahest ojana jõkke võis voolata. Ja kõige viimaks — kuis su sugurahvas siin kaldaäärsetel nurmedel vististi mõndagi korda meie keppide all on äganud. Ja minu sugurahvas oskas seda toime panna, seda peab neile vaenlanegi jätma, hahaha! Noh, ära karda, ütles ta vaigistavalt edasi, sest noormees, kellele vend Peedi nõudmised meele tulid, oli ta pilkamise all ära kahvatanud, — sinu kukile ju enam ühegi kupja kepp tantsima ei tule. Kui ma veel mõne aasta elan, siis loodan su nii kaugele nihutada, et sa kui õpetatud mees päätööga võid leiba saada. Ja esivanemate õhkamiste kaja ei pruugi sul ka kuulatama hakata: mis on olnud, ei tee keegi enam sündimatuks ega orja keegi enam vabaks. Las' nad orjata! Aga pühapäevalaps võiksid sa olla ja vetepõue näha osata, sest sääl olevat varandused varjul, mida mina sulle päranduseks ei saa jätta, mu parunliku sugukonna pärast mitte.

Imestanult vaatas Ain rääkija otsa. — Varandused? küsis ta.

— Muidugi. Säält vana talueide armust, kelle nii suitsune ja eluväsinud onnike lagunud aia tagant vahib, tean seda. Esiti ei tahtnud ta suud kunagi lahti teha, aga kui ma kalli õemehe eeskujul paar korda õige ägedalt ratsakantsikut olin viristanud, teadsin ma varsti, et surnuaia kohal jõe põhjas vana vettinud kirikutorn puhkavat, mis ühe sõja ajal, mil kirik ära põletatud, — vanaeit ei teadnud, kas esimest või teist korda, — jõkke oli langenud ja seisma jäänud. Sa tead ometi, et see Pärnu linn, kus meie elame ja igal selgel õhtul taeva poole vahime, uus on ja vana, õige linn sääl teispool on seisnud, kus lollid talupojad nüüd naireid ja kartuleid kasvatavad . . .

— Vana kirikuvare surnuaia vastu on veel nähtav, tähendas Ain.

— Õige, rääkis onu Adalbert. Ja selsamal äravajunud tornil on, pajatas ta edasi, oma tähendus ja võim,

nagu igal salasel asjal. Kes nimelt suvise pööripäeva koidutõusul ta kohta jõuab ja teda peegelselges vees näha saab, pidavat ausaks, õnnelikuks ja rikkaks saama ilma et tal, nagu mu kahetsemisväärilisel õemehel, vaja oleks hommikust õhtuni piitsaga tuimade talupoegade kannul käia. Seniajani aga ei olevat veel kellelgi korda läinud seda imetegevat torni näha, ja sellepärast õpetas eideke mulle teise kunsti veel. Pääle seda toovat ühe sügisese tähtpäeva südaööl, ma ei tea kas Andrese- või Nigulapäeval, altilma kapitalistid oma kullavaranduse kirikaia nurga varju suure tule ääre lugeda ja kuivatada; ning päratu ilus olevat näha, kui nad pikkade raudoradega kuldpenningeid sorivad ja kõlistavad. Veel ilusam aga olevat neid oma töö juures ehmatada, mille pääle nad põgenema pistvat ja varanduse rutuga maha unustavat. Seda olevat mu eideke ka korra teha katsunud. Ta kavalpää määrinud silmad tahmaga veel mustemaks kui siis, mil mu ratsakantsik ta rääkima õpetas, ja tõmmanud mustadest nahkadest kasuka pahupidi selga. Aga enne kui ta ligi saanud, hakanud karja-Muri, kes ootamata ligi jooksnud, haukuma ja silmapilgul kadunud kuld ja kulla hoidjad, ja tähendatud kohal pole olnud muud leida kui hunnik kolletanud lehti. Noh, ehk on sinul ükskord parem õnn, lõpetas onu jutu ja pühkis rätikuga otsaesist. — Puh, kui soe! Ah õnneks on siin üks kand, mille pääl puhata võib; ning ettevaatlikult kummardas ta istuma.

— Siin on halb puhata, onu, arvas Ain. — Mõis ei ole enam kaugel, kas poleks parem edasi minna?

— Nii, kostis vana naljahammas, ja sirutas jalad välja. — Mina ei või just kaevata, ning Helene vana ühesilmaga neitsit Kristiinet saan ma veel vara küll näha — muu neitsisüda mulle ometi enam vastu ei tuksu. Aga sinuga näib teine lugu olevat. Kas ehk vast väikese kena mudilase Olga pääle ju mõtled? ütles Adalbert nokkides ja vaatas naerdes kasupoja pääle. Kuid vähe varane näib see olevat!

— Aga, onu, kaitses noormees peaaegu põlglikult vastu. Olga ja mina?

— Kas ta vast sulle ei kõlba? küsis onu korraga tõsiseks minnes teravalt. Minu arvates võib igaüks Olgasarnase neiu eest õnne tänada. Ma ütlen sulle, poiss, kes veel noor oled: selle kena lapse pärast võiks terve parunlik sugukond mässule kihutuda. See tütarlaps oma neitsilik-tõsise, aga siiski lahke, armsa oleku ja hää ohvrivalmi südamega on tuhat korda enam väärt, kui näituseks mu ilus õetütar. Hildet nähes tulevad mulle ikka muinasjutulised näkineiud meele. Välispidi on ta kas või veel nõiduslikum ilus, aga südame poolest vast ehk mitte sugugi parem, kui need heitlikud vesikenadused, kellel luuletajate jutu järele muud ametit ei olevat, kui aimamata inimeste poegi uputada. Ma ei tea, kust tasane Helene niisuguse tütre on võtnud, lisas ta poolvaljult nagu iseenesele kõneldes juure. Kui see korra suure maailma sekka saab, hei, seda tantsu, mis ma Adalberdile siis sooviksin! Edev ja uhke on tüdruk muidugi juba . . .

Ta tõusis üles, ning käsi selja pääle kepi ümber kokku heites sammus ta mõisa poole. Mõnesaja sammu pärast aga pööris ta järsku ümber ja ütles niisuguse tõsidusega, mis harva ta näol ruumi leidis: — Kas sa tahad hää nõu vastu võtta, mu poeg? Jah? Siis kuule: Ära lase iialgi naisterahva silmi oma südame rahu rikkuda — nad on ometi kõik petised, olgu nad mustad, pruunid ehk taevakarva. Usu mu sõna, Anton! Ja kiirelt pööris ta ümber ja kõndis edasi. Ainile aga ei olnud onu avaldus võõrastav ega läinud kaugemale kui kõrvast sisse, teisest välja. Hilde oli talle ammugi jutustanud, et onu esimene ja ainus armuke Saksamaal parem kehvale, aga korralikule professorile oli läinud, kui rikka, aga priiskava Liivi paruniga võõrale maale tulla. Ning see sündmus oli mehe meele eluajaks mõruks teinud.

6.

Kui ju lehekuu on käes,
Õilmeid loomas puu ja taim,
Tärkab kevadises väes
Puhkema ka armu aim. —

— Viis kuuetkümmend, kuus kuuetkümmend — vaata, armas laps, üks loetu jooksis tagasi lugematute sekka — seitse viietkümmend — ei, ah nüüd eksisin jälle loolt ära! Pai laps, loe sina, kõlas Sauga mõisa proua lahke hääl korratüdrukule, kelle abil ta maksulambaid vastu võttis. Ta näis juba õige väsinud, sest hommikust saadik oli ta platsis talupoegade kevadist maksu vastu võtmas. Hommikust päeva olid viljakotid, loomade kütked jne, mida igal talul suuruse järele kohus oli üks ehk enam maksuks tuua, lugemise korral olnud, pääle selle tulid lambad ette. Nagu näis, olid aga elavad loomad märksa raskemad lugeda kui elutud asjad, ja väsinud proua eksis lugemisel, nagu see tal tihti sündis. Aga ehk küll tüdruk lugemise korra oma kätte sai, ei jäänud ta ise sellegipärast rahule, vaid arvas hoolsalt kaasa, kuni kõik korras oli ja lambad karjamehe hoole alla said. Siis käis ta kuumast päikesepaistest hoolimata kõik keldrid, aidad ja talituse-ruumid jälle kord läbi, nagu ta seda iga päev oli tegema harjunud, enne kui ta aega sai mäele minna. Söögisaalis kattis toaneitsi juba kohvilauda, ja puhkeks istus hoolas perenaine sohvale. Pääle ühe olid kõik saali aknad lahti, ja mahe kevadine õhk voolas sisse, aiast magusat õilmete lõhna kaasa tuues. Ainsa kinnise akna all istus Hilde, peenike tikitöö näppude vahel.

— Hilde, armas laps, ütles proua, pane töö käest ja tule istu kohvilaua ääre. Sa tead, papa armastab, et meie laua juures valmis oleksime, kui ta tuleb. Kas onu Adalbert täna ei lubanud tulla? Ma ei saa aru, kus ta nii kaua viibib?

— Vast on ta uusi raamatuid saanud, siis võime meie ikka asjata oodata, kostis tütar üles tõustes. Sääl astus teener tuppa. — Parunihärra linnast, ütles ta teatades, ja — see teine, lisas ta ümisedes juure.

— Kes? küsis preili valjult.

— Parunihärra, oli kiusakas vastus.

— Ja kes veel?

— Ja noorhärra, pidi mees viimaks ometi vastama. Eht eesti moodi pidas ta oma soost palju vähem lugu ja tegi võõraid nimetades ikka vahet, hoolimata sellest, et preili Hilde sellega iial rahul polnud. Ka täna ei oleks manitsus tulemata jäänud, aga juba astusid külalised tuppa. Kaht naisterahvast üksi toas leides, astus Ain kerge südamega kasuisa järel. Mõisahärra ligiolemisel hoidis ta ikka aralt tagasi, sest ühes tükis vähemalt oli härra von Habermann oma toapoistega ühes nõus, et ta ikka veel polnud harjunud naisevenna kasvandikku oma seisuse vääriliseks arvama ning alles aasta eest veel toapoisile, kes lauda kattes võõraste jaoks kaks taldrikut rohkem lauale tõi, oli mööda minnes ütelnud: — Näe m—maita, kellele minu laua ääre tool paigutatakse . . .

Lahkelt tuli proua vennale vastu, ning oma teades päris nägemata pistis Hilde mõneks silmapilguks peenikesed sõrmed Aini pihku. Kuid onu Adalberdil oli terav silm, mida keegi ei petnud . . .

Varsti pääle külalisi astus ka majahärra tuppa ning istus lõbusat juttu vestes kohvilauda. Igaüks rääkis oma töökorrast: majahärra põllutööst, proua praegu vastuvõetud maksudest ning onu Adalbert kirjeldas täis vaimustust üht hilja aja eest ülesleitud tähte, ning püüdis, hoolimata õe eri jutu tegemisest suure tõsidusega selgusele saada,

kas tähepäälsete kupjade — ilma nende mõisahärrade paremate käteta ei võivat ju tähtigi olla — malgad toomingased, pihlakased või koguni sarapuised olevat ja missugused küll kõige kasulikumad oleksid tarvitada ja kõige kauemini murdumisele vastu peaksid. Paha meelega lükkas õemees tühja tassi eemale ja kargas püsti. — Sina oled kas kõige rumalam või kõige pilkajam inimene maa pääl, ütles ta äkiliselt, ja ma ei tea, mispärast ma siin kauem su narrijuttusid pean päält kuulama.

— Aga, kallis õemees, kostis Adalbert veel suurema tõsidusega, ja tõusis ka püsti, kes räägib pilkamisest? Uurimine on ju õpetlase kohus, just nagu sõnniku korjamine, ära pane pahaks, põllumehe oma. Sa näed, et meil kahel kunagi põhjust pole vihaseks saada, lisas ta ilmsüütul näol õemehele kätt vastu sirutades juure.

Uurivalt vaatas Habermann tükk aega naisevenna otsa, siis ütles ta: — Sinust saagu mõni teine aru, minule on su jutud liig keerulised, pööris ümber ja läks Adalberdi tähelepanemata välja.

— Armas Adalbert! algas proua paluval häälel . . .

— Armas Helene, küsis vend ruttu kaastundlikult, kuis nüüd su tervisega lugu on? Kui ma ei eksi, olid su käed talvel külma pärast lõhkenud. Sa peaksid ettevaatlikum olema ja kindaid vähemalt taskus kandma, kuigi sa neid kätte ei tõmba . . .

Taskurätikut naervate huulte pääle surudes, astus Hilde akna alla. — Ega teie veel mu ilusat musta hobusepaari ole näinud, kelle vennad Peterburist saatsid? ütles ta järeletulnud Ainile. Kui te tahate, võite kaasa tulla, ma sõidan iga päev kohviks välja. Ah, sääl nad ongi juba, hüüdis ta aknast vaadates, millest ettesõitva tõllakese mürin tuppa kuulus.

— Onu Adalbert, kas sa kaasa tuled?

— Minu vanu konte ei võta enam ükski elukinnituseselts oma kaitse alla, mispärast su kutse tagasi lük-

kan. Aga katsu, et sa selle noormehe tervelt tagasi tood, ihu kui hinge poolest, kas kuuled! kostis onu teravalt.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Kas meie Ain õnnelik oli, kui ta tund aega hiljem läikivas väikeses tõllas, mida kaks tulist musta hobust nagu lennul edasi viisid, ja mille taga hiilgavates mundrites teener ja kutsar teenriteastmel seisid, imeilusa neiu kõrval mööda siledat maanteed jalutama sõitis, mida teised temasugused, kellel õnne polnud saksa kasuisade kasvatust saada, palehigis olid sillutanud? Ta rõõmsast näost ja naervaist silmist võis seda arvata, ja ime ei oleks see olnud, ja ometi — püüdis üks inetu tundmus ta õnne ja rahu riisuda, ja see oli pahameel ja häbi, et need orjad tee kõrval väljadel sõnnikukoormate taga teda oma vennaks ja sugulaseks võisid nimetada ja nii möödamüristava tuttava vankri poole vaatasid, nagu tahaksid nad ütelda: Tere õhtut kah, Ain, kas su kondid vast ära [ei roidu alati pehmel padjal istudes? Ja kui see veel üksi oleks olnud! Aga palju halvemat juba oli ta kuulda saanud, pilkamist ja naeru, kui ta, mis sagedasti juhtus, mõisa preili seltsis jalutamas käies meelega endiste tuttavate tervitust ega lahket hüüdu tähele ei pannud. Omast meelest arvas ta enesel sula õiguse olevat. Mis oleks näituseks uhke Hilde ütelnud, kui ta igale teel vastutulevale räpasele talupoisile kätt oleks pakkunud ja juttu vestma hakanud. Talupoiste meelest ei olnud see aga mitte õige, ja mõnigi kord olid tähelepanemata jäetud tervitaja käed kõrge suguvenna selja taga rusikasse läinud ja mõnigi jäme vande- ja sõimusõna oli järel helisenud, et ilus Hilde ärritatult ja kohkudes käed kõrvade ette heitis. Hakatuses oli vahel noormehel kahju olnud oma uhkusest, aegamööda aga läks ta ikka kõvemaks, ning täieline sugurahva põlgamine asus ta südamesse, mida õiglane Peet viimati koguni nõutult märkama hakkas. Kuid seda, et Ain ka teda ennast pelgas ja millegi hinna eest linna uulitsal lihtsa talumehe

kõrval ei oleks kõndinud ja maalgi juba vastu meelt ta seltsi jäi, ei tahtnud ega suutnud ta uskuda. Selgesti meeles olid tal alles Aini pisarad, mida ta Ennosaarelt ja maalt lahkudes venna kaelas nii rohkesti oli valanud, ja kõikumata truuks soojas armastuses oli ta oma süda juba vara vanemate majast viidud poolvenna vastu jäänud.

Sarnasel seisukorral põrkasid Peedi soojad tunded isamaa ja sugurahva vastu venna saksastatud südamelt ikka tagasi. Nagu tuttav, ei teadnud Aini hing ühestki tundest, mis teda sugurahva vastu oleks kohustanud, seda selgemalt ja lõkendavamalt aga täitis üks teistmoodi soov ta meeli, mida ta omaks pühamaks ja kallimaks saladuseks pidas, millele ta kõik nooruse oleks annud, kui ta Ennosaare Aini asemel mõni väike — parun oleks võinud olla . . .

— Kui ilusasti päike sääl metsatuka taga looja läheb, Anton, ütles Hilde prantsuse keeli, mille ka Ain aastate jooksul selgeks oli õppinud. Paraku, kahju on sest pildist nii hulgaks ajaks lahkuda. Ja siiski ei jõua ma õnnele vastu panna pea Saksamaa looduse ilu näha, mille kõrval onu Adalbert meie maa nagu kerjaja ehitud printsi kõrval ütleb olevat. — Saksamaa? küsis Ain ehmatusest hinge tagasi hoides. Kas sina sinna lähed? — kui noored inimesed olid isekeskis, valitses „sina“ nende vahel —.

— Jah, kostis Hilde üksisilmi ehapunasse vaadates ja kindla käega hobuste sõidukiirust vähendades. Tädi Maria reisib Karlsbadi tervisevett pruukima, ja mina lähen ligi. Vast ehk võtan ka Olga kaasa. Neitsi peab mul olema, ja Olga oskab juba väga hästi mind riidesse panna ja kammida. — Saksamaale, nii kaugele! kordas Ain. — Kui kauaks? küsis ta siis järsku.

— Terveks suveks, ja kõige parema meelega ei tuleks ma iial enam tagasi, lisas neiu ülemeelselt naerdes juure.

— Hilde, oh . . . kas sul siis midagi siin ei ole, —

midagi, millest sul — kahju oleks? küsis noormees vägisi haledust maha surudes ja häält kindlaks tehes.

— Just suuremat ma ei tea, kostis tüdruk aeglaselt, nagu mõtleks ta järele. Vast ehk mu hobused ja valgekõrvaline linnukoer . . . Aga kui kaugele meie juba oleme sõitnud! Mamma hakkab muretsema, kui liig hiljaks jääme. Ja osavalt pööris ta tõlla ümber ja kihutas kodu poole, et maantee kivid rataste all tuld lõid ja teenritel kitsal tagumisel istmel tööd oli endid mahakukkumise eest hoida. Mürisedes sõitis tõld üle silla ja peatas mõisa trepi ees. Nagu välk hüppas ilus neid vankrilt ja kergelt piitsavarrega kurba ja sõnalausumatut Aini puudutades tähendas ta naerdes: Sina näed ju lahtisi silmi und. Kas onu Adalbert öösiks siia jääb?

— Jah.

— See on hää. Siis lasen homme laua ja toolid kaasikusse viia, mul on imeilus raamat tagavaraks, mida seltsis lugeda võime. Ja rõõmsalt ja kergejalgselt nagu laps jooksis ta trepist üles.

Varakult istus Ain teisel hommikul kaasiku all valge linaga kaetud laua ääres ja soris raamatuid, mis ta ees olid, ilma et ta ühegi lause tähendusest aru oleks saanud. Pehme kevadetuul kahistas noorte kaskede lehkavais lehis, linnud lõõritasid puude ladvus ja all kalda äärel loksusid jõe tasased lained ja kaisutasid kaldal kasvavate leppade sügavalt vette ulatavaid oksi. Ning teispool kaasikut kägisesid puuvankrid maanteel ja väljadel kajasid kupjade ja kiltrite valjult käskivad ja taplevad hääled. Aini kõrvu aga ei leidnud kumbki teed, ei lahke lindude laul ega kare inimeste hääl. Eile õhtust saadik keerlesid ta mõtted üheainsa valusa teadmise ümber, ja see oli: Hilde läheb ära kauaks ajaks, ja ei igatsegi enam tagasi tulla! Aga mis puutus see sündmus Ennosaare Ainisse? Kas ta ei teadnud, et ta halvakspeetud orjarahva laps oli, keda veider Adalbert ainult uhke õemehe kiuste oma hoole alla oli võtnud. Pärast küll oli kasuisa pool lugu muutunud,

sest et ta sõnakuulelikku ja usinat poissi aegamööda tõsiselt armastama hakkas ja teda kõrgemasse seisusse tõsta tahtis. Aga mõisahärra oli temale enne kui pärast ometi põlgust näidanud ja teda ainult oma tasase abikaasa pärast oma toas ja lauas sallinud. Kuis tohtis ta oma silmad sellesama uhke härra ainsa tütre poole tõsta? Imelik lugu, mis aga imelikkude vaheseinte tähtsusest lugupidamatul noorusel võimatu pole!

Mis ta seniajani kui oma pühamat saladust põue põhjas oli varjanud ja vaevalt iseeneselegi ilmutada julgenud, nüüd seisis see selgeste ta silmade ees: ta armastas Hildet, aaterikka nooruse kogu jõu ja võimuga, ja vististi juba sestsaadik, mil ta poisikesena ema vaese korteri aknast oli vahtinud ja — ilusat last rohtaia teedel mängimas näinud. Aga kas Hilde ka teda armastas? Lahke ju oli ta enamasti olnud, ja kui ta ka vahel ainsa mõisatütre kõrkuses temale meele tuletas, et ta paljalt Ennosaare Ain olevat ja kohkunud poissi oma silmist oli käskinud kasida, siis olid need alanduse ajad ikka jälle mööda läinud, ja ometi alale jäänud nende sõpruskond, milles Olga kolmandana ei puudunud.

Iseäranis väike hääsüdamline Olga oli sagedasti nende vahel lepitaja-ametit pidanud, jõudu mööda Hilde paha tuju kaotanud ja Aini trööstinud: „Ole rahul, Ennosaare Ain on päris ilus nimi. Kui papa väike olnud, siis elanud ta niisamasuguses talumajas kui sinagi, ja kui me kahekesi oleme, siis räägib ta minuga ikka veel eesti keelt. Aga mamma kuuldes me seda ei tohi, mamma on linnas kasvanud ega salli talupoegi.“ Paraku, palju tänu ta oma lahkuse eest ei saanud, sest Aini mõttes ei olnud ju Hilde kõrval kellelgi teisel ruumi. Ja nüüd läks Hilde hulgaks ajaks ära, ja teadmata oli, kas ta veel iial tagasi tuleb.

Täis meeleheidet toetas noormees käevarred lauale ja peitis näo sõrmede vahele. Nii seisis ta kaua ega märganud, et mõisa poolt kaks noort neidu

aeglasel käigul üle silla tulid ja kaasiku alla astusid, mõisniku tütar Hildegard ja junkru laps Olga. Hilde oli pidanud, mis ta lapselt ju tõotanud: ta oli imeilusaks, saleda keha ja uhke käiguga neiuks sirgunud. Väikesem ja noorem junkru Olga langes ta kõrval täiesti varju, ehk tal küll rõõsem kui rõõsk näoke pääs oli ja rõõmsamad pruunid silmad ülilahkelt maailma vaatasid. Päälegi kõndis ta ka meelega enam preili taga kui kõrval, sest piigakesel oli juba teada, et ta toaneitsina Hildega pidi minema, ja pääle selle oli ta tark küll mõistma, et lihtne junkru tütar edaspidises elus palju kõrgemast seisusest noorpõlve seltsilisega ometi sammu ei jõua pidada.

Pehmel murupinnal edasi astudes olid nad laua juure jõudnud, ilma et Ain neid oleks kuulnud. Oh häbi, nii ilusal hommikul suikuda! hüüdis Hilde kõlaval häälel, kuna ta hooletult teispoole lauda istus.

Ain kargas kohkunult püsti ja vahtis kahvatanud näol rääkija otsa.

— Ain — Anton, kilkas Olga ehmatanult. Taevake, mis nägu sul pääs on, kas sa haige oled?

— Rumal küsimus, naeris Hilde muretult. Eks sa isegi või näha, et ta igatsusest meie järele enda nii lubjakarvaliseks on kurtnud. Kui sa teaksid, kui inetuks see su teeb, Anton! lisas ta nokkivalt juure.

Nagu vastuseks selle pääle läks noormees näost kuni valgete juusteni punaseks.

— Vaata Olga, kuis haigeid terveks arstitakse, naeris Hilde uuesti.

— Nüüd paneme ta ruttu lugema, enne kui ta jälle kahvatab. Näe, see roheline raamat, mis su ees, seda tahame lugeda.

Sõna lausumata võttis Ain raamatu ja lõi lahti.

— Aga miks su käed värisevad — ja nii jääkülmad on? tähendas tähelepanelik Olga umbusklikult. Midagi viga on sul ometi.

Vastuse asemel lükati ta kaastundlik käsi hoolimatult tagasi, ja pisut kõikuval häälel algas Ain lugemist.

Millest loeti ja mille üle Hilde elavalt ja Ain poolvägisi kõnelesid, sellest ei oleks Olgakene hiljemini tõesti mitte aru teadnud anda, ja mitte üksi sellepärast, et talle vähem õpetust osaks oli saanud kui teistele. Et Hilde teda täna tähele ei pannud, selle üle ta ei imetlenud; oli ta ju ammugi oma tulevase käskijanna tujudega harjunud. Aga et Ain, kes ometi samast ehk koguni veel lihtsamast seisusest oli kui tema, ta kaastundmuse nii karedal kombel tagasi oli lükanud ja mitte kordagi teda jutu sekka ei tõmmanud, see haavas ometi muidu küll alandliku neiu kuueteistkümne-aastast enesetunnet. Ning viimaks läks ta meel nii härdaks, et pisarad vägisi silma tikkusid. Aga neid ei tohtinud ta teistele näidata. Hilde oleks pilkama hakanud ja Ain nii ligipääsemata võõralt ta pääle vaadanud, nagu ta viimasel ajal mitu korda juba oli teinud. Ta tõusis järsku laua äärest ja astus eemale puude varju.

— Olga, kas sa koju lähed? hüüdis Hilde sedamaid. Too siis mu kindad ära, ma unustasin nad oma tuppa lauale.

Tagasi vaatamata jooksis piiga kaasikust välja ja läks üle silla. Teispool jõge puistiku varjus istus ta ühe õitseva põõsa taha ja — nuttis. Kindaid võis Hilde oodata.

Veel paar lauset luges Ain, siis pani Hilde käe raamatu pääle, mille läbi ta noormeest sundis silmi üles tõstma. Uurivalt vaatas ilus neiu vähe aega ta otsa, siis küsis ta koguni vagusal toonil: — Miks sa enne nii kahvatanud olid? Et sa haige polnud, nagu Olga arvas, teadsin ma kohe.

Punastades ja nõutult vahtis noormees oma ette.

— Miks sa ei ütle? päris neiu.

— Sa võid veel küsida! Nii ütlemata kauaks lähed sa ära, ja ei tea kas iial tagasi tuled . . . purskus poisi huultelt.

Ah, sellepärast, naeris ülemeelne tüdruk. Mis sinul sest on? Sina istud onu Adalberdiga ööd läbi pikksilmade ees ja vaatled taeva tähti, mis sinul maapäälsetest inimestest lugu on. Või tahaksid sa taevaste tähtede asemel vahel — mind näha? ütles ta nõiduslik-maheda naeratusega Aini silmi vaadates.

See oli liig. — Oh Hilde, kui ma su jalgade ees surra võiksin, hüüdis Ain korraga põlvili langedes ja tormiselt neiu käsi suudeldes.

Kohkudes kiskus neiu käed lahti ja kargas püsti. — Kas sa meeletu oled pääst? Kui keegi su tegu oleks näinud! Tõuse üles ja istu mõistliku inimese kombel toolile! noomis ta valjult.

Häbipuna näos, täitis Ain käsu, mille pääle Hilde ise ka istet võttis.

— Mina ei taha sugugi surra, elu on nii imeilus, lausus ta tüki aja pärast vagusamalt.

— Mis sinul himu elust ära ajab?

— Ega ma seda ju ütelda tohi, kostis Ain trotsides.

— Rääkimist ei keela ma sulle, seletas Hilde niisugust nägu tehes, nagu ema oma pahurat last noomides teeb. Kuid rumalaid tempusid ei pea sa tegema!

— Ma ei suuda aga targem olla! Ma ei jõua tundeid varjata, mis kangemad on kui ma ise. Ma ei või — ilma sinuta elada! Sa oled mu silmade valgus, mu südame rõõm, kallim kui mu elu. Ma ei jõua kannatada kui sa mind mu armastuse pärast pilkad . . . ja täis meeleheidet lõi noormees käed silmade ette, kuna ta rind vägisi tagasihoitud valust tormiselt tõusis ja vajus.

— Anton, kõlas lõpmata mahedalt ta kõrvu. Kes ütleb, et ma sind su armastuse pärast pilkan?

Sedamaid langesid käed, ja õndsad silmad vaatasid ilusa neiu otsa — Sa armastad mind! hõiskas Ain ja tahtis uuesti põlvili heita.

— Vait, keelis tütarlaps ruttu: jää paigale! — Eks sa tea, kuis su rahvas ütleb: väljal silmad, metsal

kõrvad, kui keegi meie juttu kuuleks! Salaja pead sa hoidma, mis ma sulle ütlen . . . ma . . . armastan sind ju ka — aga kas ma siis sellepärast koguni ei tohi kodunt ära minna? Ja sügisel tulen ma ju tagasi.

— Aga kui keegi sind sääl oma pruudiks teeb? kogeles Ain, sa oled ju nii taevalikilus.

— Ja mis siis? küsis neiu kelmilt.

— Siis ei tule mul ometi üht rõõmsalt tundi enam elus, kõneles Ain kurvalt. — Ja ma lootsin ikka, et sa — niikaua ootad, kuni ma õppimise lõpetan ja kusagil koha saan. — Sa oled ju nii noor veel, kaheksateistkümneaastane alles . . .

— Ja sina üheksateiskümne... Ootamisest ei saaks mul puudu olla, sõnas Hilde järele mõteldes.

— Tulest ja veest tahaksin ma su eest läbi minna, kätel sind kanda ja nii väga armastada, kui keegi teine maailmas ei jõuaks, tõotas noormees lapselikul õhinal.

— Ja küll sa sõna peaksid, arvas Hilde usklikult, — aga . . .

— Sa kardad, et ma — vaene olen. Onu Adalbert ütleb ikka, kes tark on ja suurt usinust näitab, võib kätte saada ka kõige kõrgemad kohad ja suuremad palgad. Ja sinu pärast tahan ma õppida, mis üks inimene iial õppida võib.

Vähe aega seisis Hilde mõttes, siis ütles ta kindlalt: — Ma tahan oodata, Anton. Aga sina pead ka kõik oma jõu kokku võtma, et ükskord õige kõrge koha saaksid, ministriks ehk selle vääriliseks, muidu ei tohi ma sellest iial papale rääkida. Papat nimetades tuli neiule äkisti imeline kartus ja kahetsus ettevõtte pärast, aga — oh tühja! Eks ta kui ainus, ilus tütar igal ajal oma tahtmist olnud saanud. Ja vagusi lisas ta juure: — Aga kuni sa ükskord niikaugele saad, ei tohi saa iial kellelegi sõna sest ütelda, kas kuuled?

— Jah. Aga sina pead ka lubama, et sa iialgi kellegi teise pääle ei vaata, olgu ta nii rikas või ilus kui tahes. Mina tahan ka nii teha nagu poleks ühtegi teist neidu maa pääl pääle mu taevaliku, ingelilusa Hilde. Kas oled sellega rahul?

— Jah, kostis meelitatud neiu, ja enne kui ta keelda sai, olid ta käed jällegi tormilise austaja pihus, kes neid üleni palavate suudlustega kattis. — Mu õnn ulatab kõrgemale, kui tähed taevas ja on hiilgavam, kui inglidki mõtelda mõistaksid. Oh Hilde, sa mu päike, mu valgus, hõiskas ta ühtelugu, kuna uhke mõisapreili nii liigutamatu oli, et ainult naeris.

Kui Olga mõne aja pärast kinnastega ilmus, nägi ta uue kurvastusega, et tal vajagi poleks olnud rutata ega nii hoolega silmi pesta. Veel vähem kui enne pandi teda nüüd tähele...

Õetütre rutulise reisi pärast jäi onu Adalbert ka öösiks veel mõisa. Õhtul hulkus Ain Hilde akende all, kuni neiu tule ära kustutas ja puhkama heitis. Siis läks ta täis õnnejoovastust üle silla, mööda jõe veert kõndima, ega pannud enne teed tähele, kui ta Ennosaare väravas seisis. Tigeda õuekoera haukumine äratas ta mõttest, ning peremees Peet tuli välja vaatama, kes nii hilja tulemas. Venda nähes kohkus ta pisut, siis hakkas ta Aini käest kinni ja ütles õiglase rõõmuga:

— Tere tulemast, vend! Või täna õhtu oled ometi kord isamaja vaatama tulnud. Astu aga sisse, küll vanaema üles tõuseb, kui ta kuuleb, mis haruldane külaline ta katuse alla tulnud. Näe, toa ukse tegin mõne aasta eest siiapoole külge, siin on varjulisem kui vanas kohas, ja kõrgem on ta kah, tule aga!

— Jääme parem õue, toas on sume ja öö imeilus, soe ja selge, keelis vend. — Mis sa nii hilja öösi veel üleval tegid?

— Aimasin, et sa tuled, sellepärast ei raatsinud magama minna, kostis rõõmus Peet. — Aimasin ja aiman

veelgi kõiksugu hääd ja paremat, ja vaata, otsapidi hakkab juba täide minema. Et sa täna meile tulid, tähendab vist, et sa aru saad, et ma ikka ainult sinu hääd olen soovinud ja sulle ilmaski santi nõu pole annud: Eks ole tõsi, vend?

— Jah, kostis õnnelik Ain.

— Ja mis ma muidu sulle ette olen rääkinud, ka sest saad nüüd aru, et mul õigus oli ja et see mehe kõige suurem au on, kui ta sellega, mis ta õppinud, ka oma vaesele sugurahvale kasu saadab, olgu ka vähe...

— Ja, jah, kostis Ain, kelle vaimusilma ees ainult Hilde helendav kuju hõljus.

— Tänu Jumalale, vend! Vaata, mina oma rumalas meeles mõtlesin juba, et parem oleks olnud, kui sa meiesuguseks talupoisiks oleksid jäänud kui et sa meid ära salgad ja uhkusega omaste pääle vaatad. Aga nüüd näen, et ma eksisin. Nüüd on ometi hää, et sa võõrast keelt ja kirja õppinud oled ja enam tead ja teha võid kui meiesugune... Aga ma lobisen ka palju, ehk sa oleksid vahest süüa tahtnud?

— Ei, ei, keelis Ain. — Aga minema pean hakkama, muidu pannakse mõisa uksed kinni ja ma ei saa enam sisse. Jumalaga! ja rutuga pakkus ta vennale kätt.

— Noh, eks ma tule sind natuke saatma, kostis Peet. — Ega mul tänaõhtu niipea und silma tule — häämeele pärast.

7.

Õekesed, hellakesed,
Külaneiud, kullakesed,
Lähme lusti kiikumaie . . .
(Kalevipoeg).

Kahe nädala pärast olid suvistepühad. Pereeided küürisid „leivalaua“ ja muud majariistad valgeks ja küpsetasid nisu- ja odrapullid valmis. Tüdrukukesed pühkisid õued puhtaks, ja poisid tõid kevadise püha toailu, „meiud“, metsast koju. Lahkemalt hinge tõmmates rändasid ka korraline ja teomees mõisast koju. Tulid ju kaks päeva, mil võis puhata ja korjata uut jõudu uuele orjusele. Esimese püha hommikul olid kõik kaugemad teed kägisevaid puuvankreid täis, mis kirikulisi linna viisid. Ligemalasuv rahvas läks jala, naistel käe pääl valged sukad ja pühadekingad, mis alles linna väravates jalga pandi. Teise püha lõunaks aga mindi — kõrtsi, missugused asutused sel ajal ainsad eestlaste lõbupaigad olid. Koolimajasse minemisest, kui neid mõnes paigas oli, ei teatud veel palju.

Ka Sauga mõisa Jupi kõrts oli iga kolme suure püha teisel päeval suur kogumisepaik, kuhu tulid noored inimesed tantsima ja suvistepühal ja jaanipäeval kiikuma ja vanad noorte nalja vaatama. Pääle selle viitsid suvel heinalised, kes, et nad esmaspäeva hommikul aegsasti platsis oleksid, tulid pühapäeval juba kodust, pühapäeva õhtud mõisa kõrtsis . . . Kõrtsi taga kaasikus oli tugev nelja aeruga kiik ning toas viiulimees ja torupillipuhuja lõbusoetajaiks. Täna aga palju ei tantsitud, ainult mõned „nokastanud“ mehed hüppasid kaunis läbisegi, kuna nad

jalad hästi kõrgele tõstsid ja võimalikult suure pauguga vastu põrandat lõid. Suurem lust oli õues. Terve rood eesti neidusid, kirjud kördid ja peltsid ja lumivalged laiade käistega särgid seljas, helmeread taaldritega kaelas ja pikad juuksed ümber päevatanud näo, seisis kiige ümber ja ootas korda, kuna neli noormeest kiigutajaametit pidasid ja kiige peremees raha, kiigutamise palka, säärepaeltes jne. vastu võttis. Sääljuures lauldi pikad laulud, neiud kaasitasid ja peiud hõiskasid, lühidalt, lust oli kõige kõrgemal tujul.

Ka Ennosaare peremees oli teiste rõõmsate hulgas olnud. Aga siis oli ta mõisa teenijalt kuulnud, et Ain mõisas olevat, ja niikaua mõisa ümber luusinud, kuni ta venna kätte oli saanud. Nüüd seisid mõlemad suurest hulgast pisut eemal kaasiku puude all ja ajasid juttu. Ain ei olnud täna enam pooltki nii hääs tujus, kui viimati õhtul; Hilde oli juba ära sõitnud, ning ka sellepärast oli ta nägu kaunis vingus, et — taluvend ta siia hulga rahva ligi oli vedanud. Poolvastumeelt seisis ta hiiglasuure mehe kõrval, kelle laiadel õlgadel olevat lihtsat ja mehist nägu ja armutaselgeid silmi hulga väikesem, peen, aga liig tundmuspehme näoga noormees päris kartis. Wanal Ennosaare eidel võis õigus olla maja teist poega Ennosaare meeste killast välja arvata: sarnasust polnud vendade vahel põrmugi.

See mõte võis ka küla noormeestel tulla, sest korraga ütles üks: — Ennäe, Ennosaare Peet oma saksiku vennaga! Imet, kuis see kõrknina wennagagi seltsib; praegu tuleb mul laul meele, mis meie talusaksa kohta õige paras oleks. Poisid, mis te arvate, kas laulame?

— Laulame, kostsid poisid kooris. — Sina ütled ees, ja meie sõname järele.

— Hää küll siis:

„Kes tahab rikast naista saada,
Toogu mõisast uhke preili,
Suure saksa võsukene.

See teeb toa taaldritest,
Katuse peale kangastest,
Harimalgad hõbedast,
Pennid pärlista punutud,
Räästad rätista reatud.
Ehib toa siidiga,
Kambrid kullakarraga,
Talupeiu aga — päitsega,
Kaasa vana kuuega!
Ise aga kõnnib siidissa,
Hõbedas ja kullassa;
Jalas sajad siidisukad,
Kümned kingad kirjutatud“ jne.

Wali lauluhääl kõlas selgesti wendade kõrvu. — Kuule, kuis „suguvennad“ mulle vastu hõiskavad, ütles Ain põlgavalt. — Ja nende pärast wist nõuad sa, et ma oma terve tuleviku pean muutma, viimaks oma saksa häätegijale selja pöörma. Et ma narr oleksin seda tegema! Ma ei taha ilmas enam teie sarnane olla ja tänan Jumalat, kui mul enam tarvis pole neid — vastikuid talunägusid näha.

Imestuses astus Peet ligemale. — Kes nõuab, et sa meie sarnane pead olema? küsis ta tõsiselt. — Südamepõhjast olen ma Jumalat tänanud, et meie lahke proua vend sulle parema põlve on suutnud anda. Aga sellejuures ei oleks sa nii uhkeks ja külmsüdameliseks pidanud minema ja põlgama hakkama meid, keda Jumal orjusse ja halba põlve jätnud, kes me ometi sugulased oleme. See on minu rumala mõistuse järele suur süü niihästi Jumala kui inimeste ees.

— Kas ma siis neid pean armastama, kes mind igal ajal pilkavad ja meele tuletavad: „Kas me ei tea, kes sa oled, talupoiss nagu meiegi?“ küsis Ain äkitselt.

— Noh, andis Peet õigust, — paraku on see küll meie rahva jõle mood, et nad paremale järjele jõudnud venda pilkavad ja räägivad, nagu oleksid nad kadedad.

Aga kui sa hakatusest juba vähem kõrk oleksid olnud, oleks lugu parem. Katsume järele, läheme nende sekka ja sõnume vastu, saab näha, kas nad järele ei jäta.

— Ilmaski, kostis Ain vihaselt. Ja juba kõlas uus tugevam laul vendade kõrvu:

Aini-härra läks lusti sõitma,
Uhket pruuti kosima.
Sõitis suure mõisa ette,
Pööris mõisa pinnu ette;
Hobu pää ajas vastu ust,
Looga rõnga vastu räästast.
Hüppas vankrilt apsatile,
Saapa raua raksatile.
Vastu tuli ilus preilike,
Viis peiu tuppa teretama:
„Tere, härra, tere, proua,
Tere, mu peeni' pruudike!“
Kelle toas laud siis kaeti,
Tatikaid ja seeni praeti,
Keda viimaks sööma aeti?
Mõisa saalis laud ju kaeti,
Enno Aini sööma aeti.
Saaretalu kuldpojakest:
„Söö sina, peigmees, joo sina väimees,
Et sina pagan paksuks lä'eksid,
Rammust saksa nägu saaksid!
Kõhna kehva talulapsi,
Peenipihta orjapoissi,
Saksapreili vastu ei võta . . . hahaha . . .

— Ja kui ma ometi mõisa kosja lähen ja ometi parunipreili prouaks saan, ütle, kes võib mulle seda keelda? pigistas ta kähiseval häälel suust. — Kas teie oma pilkelauludega targemate inimeste mõtteid ümber võite muuta? Aga teie, teid . . . muidu vagune poiss oli kangel ärritusel nagu arust ära — ma ütlesin juba, teid — ma vannun teid ära, kes oma kurja keeltega mu

õnne vahele tungite . . . Ma ei taha teid kuulda ega näha, ei elades ega surres . . .

— Ain, poiss, Jumala pärast, ära tee pattu oma meeletu sajatamisega! hüüdis Peet ehmatusest kahvatult. Aga kes ei kuulnud, oli Ain. Tulipunane näost, terve kehaga värisedes, purskas ta sõnad suust ja tõttas siis mõisa poole nii ruttu kui jalad kandsid. Kordagi ei tahtnud ta enam jalga siia tuua, kui Hildet kodus polnud, otsustas ta poolsegaseil mõtteil. Hilde, tema taevalise ingelarmsa koidutähe pärast tohiti teda nii koledal kombel pilgata. See oli enam kui toorus, seda ei unustanud ta elu seeski.

Pääd vangutades vaatas Peet tükk aega põgenejale järele, kuna tal vanaema sagedane sõna: „Paraku, hobuse suurus, aga varsa mõte,“ üle huulte libises. Taevas kaitsku, kui poiss päris tõepoolest nina nii kõrgele ajas, nagu ta praegu suurustanud! Aga Peedi juttu ta küll nüpea enam kuulda ei võtnud, see oli selge. Kuhu jäid nüüd kõik ta armsamad lootused, mis tal koolitatud venna kohta olnud? Sügavasti õhates pööris ta kiikujate poole. Ehk te küll igapäev piitsa all seisate, täna oleks teil seda teie üleannetute, jultunud laulude eest kahe võrra tarvis, ümises ta iseeneses. Aga kas võib orjameelt ja kadedust piitsaga välja ajada? Vist ei iialgi. Oh, kes teeb kord meie vaimu valgeks ja silmad selgeks, et me venna armus ja üksteise kasunõudmises kodumaa pinnal elame ja kaetsemine ja põlgamine meie keskelt kaoks!

Nii mõteldes oli Peet kõrtsi ukse ette jõudnud. Toast kuulus suurt kisa ja trallimist, mõisateenrid pidasid sääl lusti. Kõige valjemini tantsis ja laulis kerglane kilter Jaagu Hints. Ta oli enese meelest õige ilusa loo välja mõtelnud, mida ta ühtelugu sõnus: „Hõissa paradim, mina mõisamees, paradim, dim!“ Sellest alalisest laulust oli ta viimati nime saanud, ning noor ja vana nimetas teda ainult Paradimi Jaaguks.

Ennosaare peremeest nähes tungis ta läbi rahva ja karjus: „Hõissa paradim, Enno vana tuleb tantsima!“

— Tantsimine on noorte asi, kostis Peet nalja toonil. — Eks sa isegi tea, et rauga jalad seks liig rasked ja töntsid. Ometi katsus ta pea eemale saada, sest kerglane Paradim oli kuri trotsima. Neidude reas, teistest vähe lahus, seisid Pajusaare perenaise kasvandik Eedu ja ta noorem õde, kes ühes teises peres eluaseme oli leidnud. Eedul olid niisama mustad pühadekingad ja lumivalged sukad jalas nagu teistelgi külapiigadel. Sinine kört valgete triipude ja „käppadega“, millel punane pael ja hõbedane kardlint all ääres ei puudunud, ja väike kirju, käiksitu, piha järele liistik peene valge särgi pääl seljas. Ilusa kaela ümber rida helmeid, mille küljes aga üksainus väheldane kodaratetu raha kõlkus. Teine oli õe kaelas — enam polnud neidude vaeseksjäänud ema päranduseks jätnud. Mille poolest aga Pajusaare Eedu paljudest teistest ees ja rikkam, oli ta puhkeva õie sarnane kenadus ja armsus, mis üle kogu oleku heljus; millest aga häbelikul neiul enesel küll aimugi polnud, olid ta pikad pehmed kollakad juuksed, mis nagu teistelgi lahtiselt üle õlgade valendasid ja kaugele üle peene piha ulatasid, ja ta säravad sinisilmad! Viimaseid kiigealune rahvas küll palju näha ei saanud ja külapoisid veel iseäranis mitte, sest noor neiu vaatas palju meelsamini jalgade ette halja muru pääle kui kellegi inimese silma, aga Ennosaare noor peremees oli neid ometi kord näha saanud, ning süda läks tõsisel mehel soojaks ja meel lahkeks, kui see talle meele tõusis.

Ka täna lahkusid tal pahanduse pilved kortsus otsaesiselt, kui ta vaeseid lapsi isekeskis seismas nägi. Ajaviitmata astus ta ligi. — Miks te, kaks, ka kiikuma ei lähe? küsis ta lahkelt.

— Kas Eedu siis tulla julgeb! osatas lapselisem neidudest. — Mina ei tea, keda ta kardab. Viimati pean tagasi viima ilusad säärepaelad, mis ma ammu juba karjas punusin.

— Aga sest oleks kahju! arvas Peet naeratades. Mis sa arvad, Eedu, kas minuga tuleksid?

— Mina tulen ikka, kui ka Eedu veel vahtima jääb, kinnitas noorem õde sõnakalt. — Lähme aga!

Kuid Eedu ei jäänud kunagi „vahtima," vaid läks hääl meelel kaasa.

— Soo, nüüd toovad koguni pereisad ise lapsi kiikuma, helises neile kiigelt vastu. — Aga, Ennosaare peremees, need on ju võõrad talled!

— Olgu, naljatab Peet vastu. — Õige pereisa hoolitseb võõraste eest niisama, nagu oleksid ta omad. Kui aga see „kiige kannab meida, meida kahte kaseoksa, viita väikest vihalehte", sõnas ta hääl tujul.

Ometi oli üks kiigelaud tühi. Nagu välk hüppas noorem neiu pääle ja manitses teist ruttu järele tulla. — Nii, tüdrukud on kiige pääl, nüüd astu meil teelt ära, käskisid kiigutajad.

— Nüüd tahan neid ka ise kiigutada, kostis Peet vagusi. — Adoni Liisu, nii oli Eedu õe nimi, — on oma säärepaelad mulle lubanud. Tõnise Rein, sinu käed vist ootavad ammugi puhkamist, anna maad!

— See aga ei ole õige, on kiige seaduse vastu, hüüti mitmelt poolt. Siiski astus Rein tagasi, ja Peet hakkas kiigutama; hiiglasliku peremehega polnud poistel lusti tüli hakata . . .

Päike veeris, hämarik jõudis, ja juba kuulus kiigelt laulu:

„Laske maha, me palume.
Kui ei lase, ei palugi:
Küllap leppa lüpsab lehmad,
Küllap kuuske kurnab piima,
Vaherpuu talitab vasikad."

Kiik peeti kinni ja neiud lasti maha. Hästi nägisalt astus Liisu ette, pani oma säärepaelad ja Eedu rahatüki kiigelauale, siis tegid õed minekut. Kõrtsi ette jõudes ütles Peet, kes piigade kaasa oli jäänud: — Oodake

vähe, ma toon enne õlut juua, vast teil on janu. Varsi oli ta vahutava õllenõuga tagasi, ning siis läksid kõik kolm elavalt juttu vestes koju. Kuni Pajusaare väravani läks Peet saatma, sääl jättis ta punastavad piigad Jumalaga, rõhus Eedu kätt ja silus Liisu pääd. Siis astus ta rumpa ja sõitis üle jõe oma talusse.

8.

Nüüd pasun paisub, karik tööl:
Au, pulmapidu pill,
Kes aga seisab südaööl
Nii vait kui närtsind lill?

(Koidula.)

Sügisene niiskus udutas õue. Päike kurtis pilvede taga, tuul sahises puude ladvus, ilm oli sume ja vaikne. Mõlemal pool mõisateed kartulipõldudel sorisid märjad ja räpused töölised kartuleid otsides sopast mulda, kuna kupjad ja aidamehed, junkrud ja opmannid ühelt põllult teisele käisid ja alalist hoolast tööd nõudsid.

Pahemat kätt põllul oli ülevaatajaks junkur, vanaldane mehike, kes vahel teise silma kinni pigistas ja teolisi sõna kaks kõnelda laskis. Kui härrat ligikorras polnud, ei keelnud ta ka inimesi põlvili kartuleid võtmast, muidu aga pidid nad kummargil käies tööd tegema. Täna ei olnud härrat veel põllul näha olnud, ehk küll juba lõuna möödas oli. Aga näe, säält ta tuli, juba hüppas hobune üle kraavi.

— Härra tuleb, ütles junkur poolvalju, ja silmapilk seisid kõik oma kahel jalal.

— Hee, junkur, hüüdis härra teraselt ümber vaadates, — kas sa neid maitu paremini ei oska taga sorida. Mujal põldudel oli enam tööd tehtud kui siin.

— Armuline härra, kostis junkur mütsi näppude vahel veeretades, — suurte sadude läbi on maa väga märg, töö ei taha nii ruttu edeneda.

— No, seda tean ise ka. Aga ma usun, sina oled mul vähe pehme siin, sa ei oska hästi keppi tarvitada.

Katsu, et sa teistest maha ei jää! Ja piitsa plaksutades ratsutas ta tagasi.

— Kükitage nüüd jälle maha, lubas junkur mõne aja pärast. — Täna ta vist enam tagasi ei tule.

Aegamööda jõudsid kartulivõtjad tee ligemale. Korraga vuras üks läikiv tõld maanteed mööda edasi, teine, kolmas ja veel mitu. Kõik sõitsid mõisa või pöörsid säält tagasi linna.

— No, mis sääl täna ometi lahti on? ütles üks teoline pääd tõstes.

— Kus ilmanurgas sina siis elasid, et sa ei tea, et täna preili pulmad on?

— Ah pulmad! — nüüd mul tuleb meele.

— Kui ruttu preili Saksamaal peiu leidis! arvas üks korratüdruk.

— Kas see ka mõni ime! Ega nad ju meie jaoks sääl kasva, õpetas teine.

— Aga ilus mees oli, jutustas kolmas. — Mineval nädalal nägin neid seltsis ratsa sõitvat. Sest saadik ei olevat ta ka enam mõisas olnudki, üteldi Riiga sõitnud olevat. Ju ta siis juba tagasi jõudis, et täna pulmad on.

— Heldeke, kui palju saksu kokku sõidutatakse, kuhu need ometi kõik mahuvad! õhkas üks sõstarsilma piiga.

— Ütle parem, kui meie elu sees neid saiu ja kookisid nähagi saaksime, mis tänaõhtu ära süüakse, kahetses teine.

— No seda sul veel tarvis, osatas Sanglepa Tiiu. — Küll ma ütlen, mis kookide asemel meiesugustele küll hää on. Ja heleda häälega laulis vanaldane lustiline piiga:

„Mis aga oli meie osa?
Murumumsud meie osa.
Maret sai maani särgitäie,
Külapoiss sai kübaratäie,
Mina vaene vakatäie.“

— Sina oma lauludega ikka, pahandas nugissilma Viisu Mari.

— Kui sa parem ütelda teaksid, kuhu meie preili nüüd õige viiakse.

— Ei ma seda tea, aga küll ma laulan, mis Viisu Marile tulemata ei jää, kostis Tiiu sõnakalt:

„Kambri Marti, virka poissi,
Laanearu talu äärtella,
Sinna teeb toa turvastest,
Mässib kokku mätastest,
Kambri karusammaldest,
Sinna viib Mari elama,
Kaasa kalli kasuma,
Vara kokku panema“. . .

— Kas sa pead vast suu, keelis Mari punastades, kuna ta kõigest jõust mulla sees edasi siblis. Kui keegi sulle enesele ka ometi nii laulaks!

Jälle tulid kaks tõlda linna poolt ajades. Nende ees kägises viletsa hobuse taga puust taluvanker, mille sees istusid mees ja naine, mõisa lähedalt popsipaar, vankri kitsuse pärast seljad vastastikku, nagu sel ajal Pärnu kihelkonnas sõideti. Mehe suu oli vastu hobust, kuna naisel prii oli tuldud teed silmitseda. Tõlda oma taga kuuldes tõmbas mees aegsasti vankri tee kõrva, aga, oh häda! Mõisa poolt tulid kaks teist vastu, kelle kutsarid eemalt juba karjusid teed lahti hoida. Hirmul hoidis mees veel enam kõrva, ja plauh! langesid vanker, hobune ja popsipaar üle järsu kalda kraavi.

— Vaata, see oli õige aupakkumine, õletasid kartulivõtjad põllul, kuna mõned kraavihädalistele appi jooksid. — Saksa eest mine kas või kraavi! Näe popsirahvast, kel mujal ei passi sõita, kui keset mõisa saaja! Mis te tikkusite härraste tõldade vahele, nüüd olete märjad kui kassipojad!

— Või me õnnetust ette teadsime arvata! õhkas mehike ohje pihku võttes. — Jaan, mina enam vankrisse ei tule, ütles naine kuube veest ja mudast puistates. —

Näe, sõidetakse ühtelugu, kes teab, kas me teist korda veel tervete luudega kraavist pääseme.

— Sul on õigus, Kadri, kostis mees kõrvatagust sügades. — Parem on, ma ei istu isegi enam pääle, siis ometi jääme ise jalule, kui ka ruunal ja vankril enam maanteel ruumi pole.

Ja teomeeste pilkavast naerust hoolimata rändasid Jaan ja Kadri jalgsi kägiseva sõiduriista kannul kodu poole.

Nagu eespool kuulsime oli Hilde, mõisahärra ainus, ilus tütar, Saksamaal peagi niisama ilusa rikka ja kõrget sugu peiu leidnud, kui ta ise oli, ja koguni hää südamerahuga vastu võtnud. Ning kui kihlusesõnum koju jõudis, oli vana kare mõisahärra päev otsa kannatlik ja lahke olnud ja tõrelemise peaaegu unustanud — rõõmu pärast. Ja proua veel, see oli häämeele poolest päris käest ära olnud. Tihedamalt kui iial enne said korralised pailapsiks meelitatud, ning vanale Kristiinale oli ta ümber hakanud ja mitu korda suud annud. Siis algas noore mõrsja ootamine ja kibe ettevalmistus pulmaks. Vanematele arusaamatul kombel oli aga tütreke tagasitulemisega viivitanud ning alles mõne nädala eest koju jõudnud. Ja täna olid pulmad! Õu ja aed särasid kirjude lampide valgusel ja mõisa lahketele saalidele, mis muidugi toredusest hiilgasid, oli veel võimalikult palju ehteid juure lisada püütud. Terved metsad roosipuid, lilli ja laialehelisi võõramaa kasvusid oli kokku toodud, mille keskel pulmaõhtul sadade küünalde valgus helkis ja hiilgas. Kogu uhke suguselts oli piduajaks kokku voolanud. Naisterahvad kahisevais siidiülikondades istusid juttu vestes roosipuude all, kuna mehed härrastubades sigareid ja ka juba veinisid maitsesid. Teenrid jooksid kullatud sokolaaditassidega ja koogikorvidega edasi-tagasi, kuna härra v. Habermanni enese tõllad ka linnast veel pulmavõõraiks tõid, kes iial tähtsam ja toredam oli ametilt või seisuselt.

Oma kambris juba täis mõrsjaehtes seisis ilus Hilde.

Pikk valge siidikleit peene keha ümber, roheline mirdipärg ilusais mustis siidjuukseis ning kallihinnaline pitslinik üle pärja ja üle kõige keha ulatades kuni pika kleidi palistuseni, seisis ta kaunis kui värske roos peegli ees. Liigutusest värisevail kätel silitas proua Helene lapse hõõgavat palet ja kallihinnalisi mõrsjaehteid, ning lugematuid armastusesõnu sosistasid ta tasased huuled. Säälvahel pühkis ta pisaraid silmist: homme juba pidi ta ainus tütar noore abikaasaga Saksamaale tagasi pöörma.

— Oh kui ometi lahkumist maailmas ei oleks! Kas sa mind sääl kaugel võõral maal meeles tahad pidada ja oma ema armastada, kui sa teda ka enam ei näe? küsis proua täis haledust.

— Jah, ema, kostis Hilde kindlalt. Ja siis läks ta näost veel punasemaks, nagu oleks ta — valetanud. Tal tuli korraga meele, mis ta kevadel lehkava kaasiku all oli lubanud: ma tahan oodata ja sind meeles pidada... Kui naeruväärt! kas tal siis sugugi meele ei tulnud, et ta kui mõisniku tütar sarnast lubadust iial ei võinud anda. Ja kui lapsik oli ligemal vaatlusel kõik see lugu olnud, kui vähe rõõmu oleks ta sellega niihästi isale kui armsale emale teinud. Parem oleks olnud, kui ta tema jäädavalt oleks ära võinud unustada . . .

All õues, lehitu puistiku pimedamas nurgas, võideldi sellesama mälestuse vastu. Sääl istus Ain uduniiskel pingil, vahtis mõisa valgustatud akende poole ja — naeris, naeris. Kuid meeleheiteavaldus oli see naer.

Kui suvel kihlusesõnum koju jõudis ja onu Adalbert, niisama rõõmsalt kui kõik teisedki, temale seda kuulutas, oli Ain mõtelnud, et veider kasuisa teda narrida tahab, ja oli ka naernud. Pea aga märkas ta, et ta eksinud oli. Ja Hilde oli ometi kaljukindlaid sõnu talle rääkinud! Veel lootis ta asja muuta võivat. Ta istus laua ääre ja kirjutas oma koidutähele pika liigutava kirja, milles ta midagi Hilde lubadustest ega oma tõotustest ära ei unustanud ja härdal sõnal vastust ja selgi-

tust palus. Kes aga iial vastust ei läkitanud, oli Hilde. Nädal nädala järele läks asjatus ootuses mööda. Salane lein ja hingevalu kolletasid noormehe näo, vajutasid silmad auku ja kurnasid keha jõu. Onu Adalbert, kes terava silmaga kasupoega tähele pani, küsis selle ja teise järele, ning kui Ain iial midagi ei tunnistanud, kutsus ta tohtri. — Parunihärra, teil on asjatu mure, naeris see suure häälega onu Adalberti kartuse üle. — Poiss on kaunis kõhna loomuga ja vist liia hoolega õppinud. Pange mõneks nädalaks raamatud ta eest kappi ja võti oma tasku, küll ta siis peagi priskemaks läheb. See sündis. Ning et noormehel nüüd mingit tööd ega ajaviidet polnud ja ta lausa oma kurbade mõtete võrku langes, oli selle sündmuse tagajärg, et ta veel enam ära lõppes . . .

Viimaks ometi tuli Hilde koju, ja esimesel vabal silmapilgul tungis Ain ta jutule. Aga onul oli kevadel õigus olnud. Ilus neiu oli väljaspool oma isamaja suure maailma keskel koguni teiseks muutunud, oli kõrk ja külm ja oskas Aini nokkida ja piinata, et poisil, kes nagu uppuja õlekõrrest veel kinni pidas, viimane lootusesäde kustus. Ta oli seda uhkem ja liginematum, mida enam ta isegi tundis, et ta vaesele noormehele ülekohut tegi...

Kui onu Adalbert pulmaks hakkas ehtima, oli Ain päävalu üle kaevanud ja kojujäämise luba palunud, oli aga sellegipärast käsu saanud kaasa tulla, ja istus nüüd aias raugewa looduse keskel.

Ikka veel sõidutati võõraid mõisa laia trepi ette. Saalid kubisesid ehitud pidulistest. Õpetaja ametimundris, kes noorpaari pidi laulatama, viibis ammugi võõraste keskel, peigmees üksi veel oli tulemata. Ärritatud sammul kõndis mõisahärra ühest külaliste salgast teisse, kurjustas teenritega ja manitses ühtelugu tasast abikaasat, et see midagi unustusse ei jätaks. . . . Öö jõudis kätte, ülivalmid söögid kõrbesid ja sulasid köögis, võõrastel läks oodates aeg igavaks, kaugelt tellitud

pillimehed jäid uniseks — ja ikka veel ei ilmunud peigmees. Kas ta haigeks oli jäänud või oli talle mõni muu äpardus juhtunud? Mõisast saadeti hobused ja käskjalad linna, ja viimaks, viimaks ometi oli tagasituleva tõlla mürin kuulda. Kärmesti nagu noormees jooksis vanahärra ise vastu, aga oodatud väimehe asemel oli linna saadetud junkur ainult ühe — kirja kaasa toonud. „M—mait oma teoga“, urises pahandatud härra ja murdis kirja lahti. Kirjas seisis ainult paar rida, aga vana kõvanäoline mees läks kahvatuks neid lugedes ja toetas raskelt trepisamba najale. „Võid hobused lahti teha“, tähendas ta tüki aja pärast kustunud häälel kutsarile ning pööris raskelt jalgu taga vedades majasse. Häbi, maailma naeru ja pilkamist tõi see paberitükike ta majasse, ta ainsa tütre pääle, ja see teadmine tegi ta lõdvaks ja jõuetuks, et ta vaevalt trepist üles teisele korrale jõudis minna, kus ta abikaasa ja tütre teadis olevat. Aga imet! kui ta ukse lahti tegi ja proua Helene tasase näoga nagu ikka, ehk küll süda sees ootushirmus värises, vastu astus, oli ta korraga jälle vana kare mõisahärra ja, pahu sõnu ilmsüütu abikaasa üle puistates, viskas ta kirja äkitselt lauale.

— Loe, mis see — petis meile teatab! kähvatas ta hambaid kiristades.

Vaevalt oli proua mõne sõna lugenud, siis langes ta nõrgalt karjatades minestanult põrandale.

Isa appihüüdmise pääle ruttas noor mõrsja ligi ning surnukarvalisel näol ja tuksuvail huulil luges ta:

— — — „Ma palun vabandada, et ma varem juba Teile järgmist teatada ei saanud: Teie maa elu ja olek, mis kohe üle piiri sõites ju nii võõralt mulle mõjusid, on mu mõtted — muutnud. Ma ei saa iialgi nendega harjuda ning ei või sellepärast siin kasvanud neidu omale abikaasaks võtta. Ma olen aru saanud, et ma oma tundeis preili Hildegardi vastu eksisin, ning kui õiglane mees astun ma ennem tagasi kui . . .“

Hilde jättis lugemise pooleli ja vahtis tükk aega nagu nõdrameelselt kurvastava isa otsa. Siis kiskus ta kirja mitmeks tükiks lõhki ja läks, minestanud ema tähelepanemata jättes, oma kambrisse. Sääl kiskus ja käristas ta mõrsjapärja, liniku, kleidi, kõik korrast lõhki ja tallas jalge alla, ning siis istus ta pisaratu silmi ja kivistanud näoga laua ääre toolile.

Kuna kohkunud toaneitsid minestanud prouat toivutasid, oli härra Habermann nii palju jõudu kogunud, et ta alla võis minna ootavate pulmaliste sekka.

— Armsad sõbrad ja sugulased, kuulutas ta kindla häälega, meie pidul on üks — wäike eksitus juhtunud, peigmees on, noh — ta kirjutab, et ta rutuliste talituste pärast mõneks päevaks Riiga pidanud reisima. Laulatust me täna siis enam ei saa pühitseda, hahaha . . . . sundis ta end vägisi naerule, aga ma käsin varsti lauad katta, ning pärast tahame — tantsida, mille tarvis meil muusikandid ammu ju siin vedelevad.

Imestuse ja ehmatusega võeti majahärra võõrastav kõne vastu.

Prouad ja preilid avaldasid rohkel sõnal kahetsusi, ja härrade näod venisid märksa pikemaks. Pea keegi ei uskunud rutuliste talituse põhjendust ja kelgi ei näinud lusti olevat ilma peigmeheta pulmi pidada. Hoolimata pulmaisa tõotustest hakati igast küljest kutsareid ja tõldu hüüdma. Kihinal-kahinal otsiti riideid, ning tasa pilgates ja isekeskis sosistades voolasid pidulised saalidest majaperemehega jumalaga jätma, kes hambaid kokku pigistades magushapul näol äraminejatel kätt raputas, kuna jälle jaluletõusnud proua üleval kibeda nutu all käsi ringutas ja kaebas . . .

Teenrite kära, sõidumürin ja hobuste hirnumine, mis piduliku mõisa õue täitma hakkas, äratas ka Aini unistusest. Ta kuulis, mis sündinud, ja oleks peaaegu suure häälega pulmapeo nurjamineku üle hõisanud. „Jumal tänatud!“ libises iseeneses mõteldes ta huultelt.

Nagu uut elu saanud kargas ta pingilt, silitas kätega niiskeid juukseid ja tormas läbi lahkuvate piduliste majasse. Teise korra trepi all juhtus Olga punaseksnutetud silmil ta vastu: — Oh Anton, hüüdis kurb piiga, — kas sa kuulsid juba? Hilde-neiu hirmus peigmees —

Rääkijale kätega vaikimise märki andes tõttas noormees edasi. Õnneks polnud kedagi üleval toas, ja Hilde kambri uks oli pooleli lahti jäetud. Hilde ise lamas nagu surnult põrandal, pää tooli patja rõhutud. Kartlikul sammul astus Ain üle läve tuppa, mida ta oma elu sees esimest korda nägi. Ja veel kartlikumalt tuli hüüd üle ta huulte: Hilde! Kui ka mitmekordne hüüdmine ei aidanud, laskis ta tasa neiu kõrvale põlvili ja võttis Hilde külmad käed õrnalt pihku. See mõjus. Pikkamisi tõusis ta põlvedelt üles, ja torkavalt vaatasid ilusad, mustad silmad poisi otsa. — Mis sa tahad? küsis väike kahvatanud suu kalgilt. — Mis sa otsid minu toas?

— Hilde, Jumala pärast, mis nägu sa oled? õhkas Ain. — Ma kuulsin sinu õnnetust ja tulin sind trööstima. Ära kurvasta, vist oli parem . . .

Pikkamisi tõstis neid oma silmad üles ja vaatas külmade pilkudega poisi otsa.

— Sina tahad mind trööstida? Sina, Ennosaare Ain, Karja-Maie poeg! Kas ehk mu isa koerapoisid ka seda au nõuavad, mind täna õhtu trööstima tulla?

Nagu soolasammas põlvitas Ain omal kohal. Silmad läksid tal kirjuks pääs, ja vaevaga suutis ta küsida: „Hilde, miks sa nii räägid? Kas sa enam ei tea, et minul enam õigust on kui teistel, et ma sind südame põhjast armastan . . .

— Ha, ha, ha, naeris ärritatud neiu, et tuba vastu kajas, kuna tal sääljuures vihapisarad silmist voolasid. — Armastad, mis on armastus? Sina, poolhullu onu armuleivasööja, sina armastad mind! Just sedasama kirjutab see — ta hammustas vihaselt huuled kokku — mulle ka,

vist sa olid nii armuline ja seletasid talle seda! Mina aga ei armasta sind, ei iial ega ilmaski!

— Seda oled sa juba mitu korda ütelnud, aga see ei ole tõsi, usutas Ain.

Nagu nõdrameelne vahtis Hilde ta otsa. — See on aga tõsi, kordas ta lõikavalt. Ja kui sa mind rumalaks pääst ei taha teha oma vastumeelse talupojanäoga, siis mine sedamaid mu toast, mu silmade eest!

— Hilde, ütles noormees end korraga sirgeks ajades ja tõsiselt vihase neiu ette astudes . . . Kui sinul ununud on, mis sa mulle kevadel lubasid, siis on minul see meeles. Ja kui sa sõna ei taha pidada, ei või ma sind sundida. Kuid teotust ei ole ma ära teeninud! Lapsest saadik oled sa mu meelest kõrge ja kallis olnud, kallim kui mu enese elu, lisas ta pehmelt juure. Ja sellepärast...

— Vait, ma ei taha su seletusi. Mine silmapilk siit välja, või ma — sülitan su pääle, karjus Hilde, kelle meeleärritus ikka kõrgemale tõusis nagu kiusakal lapsel. Ja kui noormees kohmetult ikka veel viibis, jooksis ta ligi ja — sülitas tõesti.

See tegi Aini meele kaineks. Värisevail kätel ja surnukarvalisel näol võttis ta tüki lõhkikistud mõrsjalinikut maast ja pühkis teotuse märgi käikselt ära.

— Nii on õige. See teeb selge vahe talupoisi ja mõisnikupreili vahele, tähendas ta iseeneselegi arusaamatu rahuga. — Jää terveks, Hilde! Ma ei taha ilmaski enam tüliks olla.

Trepile jõudes kuulis ta veel kord poolleplikku hüüdu: „Anton, jää paigale!“ Aga ehk küll jalad sedamaid seisatasid, tegi ta südame kõvaks ja astus edasi. Pilkaval sugurahval oli õigus olnud: „Kõhna, kehva talupoissi mõisapreili vastu ei võta!

Mürinal sõitsid viimsed võõrad üle silla. Aegamööda pööris vaikus ja rahu mõisa õue tagasi. Uksed pandi kinni, pidusaalides kustutati küünlad ära, ainult härraste

magamiskambris helkis veel tume lambivalgus. Udu, mis päev otsa õhus heljunud, vajus maha, langes poolraagunud puude oksi ja nõretas närtsinud ja kolletanud muru ladvus. Selginud taevast virvendasid lugematud tähesilmad, ja kuu valas kuldläiget jõe tumedate lainete pääle. Kõik loodus oli puhkel.

Korraga kahises midagi jõe ääres kaasiku all, ja kuu uudishimulised kiired langesid läbi noorte puude ühele kahvatanud, pisaratega kaetud näole. Pisaraisseisev noormees toetas seljaga valgekuuelise kase najale ja võitles esimest valusamat võitlust oma nooreas, mida nii mitu noort elutundmatut südant enne juba on võidelnud ja pärast veel võitlevad. Tal ei tulnud meele, et ta täna õhtu üksi polnud, vait et ta koidutäht palju rängemalt oli karistatud, veel sügavamini petta saanud! Kuula! Kas pikkade vetteulatavate lepaoksade keskel midagi ei liikunud? Vast olid ilusa neiu sõnad, „ma armastan sind, ma tahan sind oodata,“ nende vahele peitu jäänud, nagu kaunis kevadmälestus?

Vaene Ennosaare Ain! Mis ilusal kevadel räägitud, on heitlik tuul ammugi oma teed viinud ega too karm sügis enam tagasi . . .

Kui pime, kole ja õnnevaene tulevik seisis ta ees! Mis oli niisugune elu üldse veel väärt? Kas tuhat korda parem ei olnud siin — vaikses jõe põhjas magada, noorte kaskede varju all, mis ta ilusamaid päevi elus olid näinud . . . Mida ta ootas? Üks „hullumeelne talupoiss“ ilmas enam ehk vähem, kes seda tähele pani. Ja kui meelitavalt ja vaigistavalt tasane vesi läbi kõrkjate libises . . .

Jälle langes hele kuupaiste läbi puude. Kohkunult põrkas noormees heleda valguse eest tagasi, kuna tal kas külma või oma jumalakartmatute mõtete pärast värin üle keha käis.

Meele tuletades pühkis ta käega üle külma otsaesise. Kui ka kõik õnn otsas oli, surra ei tohtinud ta ometi

mitte, vähemalt siin isatalu ligikonnas, kus Peedi selged silmad . . . Venna pääle mõteldes tõusis tal korraga hõõgav puna näkku. Kui Peet teaks, missuguste mõtetega ta siin seisnud, iial ei tohiks ta enam ta tõsistesse silmadesse vaadata. Ja nagu aetud tõttas ta kaasikust, üle silla pimeda mõisa eest mööda maanteed edasi, kus ta peagi öö hämarusse kadus.

9.

Vaadake ka meie neidu
Alta laua, päälta laua,
Laua laaside vahelta:
Ehtind kui see herneõisi,
Valgem veel mere vahusta,
Kõrgem veel kui jõekõrkjas,
Kullasem kullerkupustki.
(Rahvalaul.)

— Oeh! ähkis vana Ennosaare perenaine õuest tulles ja väsinult laua ääre istudes. — Kuis aga vanal inimesel päevpäevalt jõud kasinamaks läheb! Kui Ann, hää laps, mitte muist oma pääle ei võtaks, ei mina enam elumaja töö vastu saaks. Minijat oleks enam kui hädasti tarvis!

— Tõsi, vanaema, kostis Peet, kes ühtlasi tuppa oli astunud ja teispool laua ääres aseme võttis. — Et sa ise pääle hakkasid, siis teeme asja kord eneste vahel selgeks. Minijat on vaja, et perenaiste järg majast otsa ei lõpeks. Mis sa arvad, kui me jõuluks juba pulmad teeme . . . või ei saa enam nii ruttu?

— Küll me valmis saaksime, jõulu on veel kuus nädalat aega; aga kust sa siis paraja mõrsja leiad? küsis vanaeit korraga umbusklikult ja vaatas teravasti peremehe otsa. — Kellest perenaine peab saama, peab viisakas ja mõistlik inimene olema, osav ja töökas, ja valju südamega ei tohi ta ka olla. Kus sa niisuguse tead?

— Ohoo! hüüdis Peet naerdes. — Ega tublidest piigadest vallas veel puudu ole! Päälegi pole mul tarvis kaugelt otsida; eks sa tea, kus vanast saadik juba Ennosaare meeste „teised pooled“ kasvanud — üle jõe Paju-

saare talus! Sääl õitseb minugi jaoks neid, nii ilus ja armas, virk ja viisakas ja tubli, et sinagi paremat ei oleks suutnud kasvatada!

— Kuidas, mis juttu sa ajad? hüüdis vanaeit nii kärmesti püsti tõustes, nagu poleks ta iialgi väsinud olnud. — Pajusaarel pole ju tütart, vaid niisama üksik poeg kui sina.

— Ära usu kurjade keelte kiusu, hoiatas Peet naljaka tõsidusega. — Paar aastat juba kasvatab Pajusaare tädi mulle ilusat valgepäist noorikut, ning selle eest tahan talle linnas vana kirjamamsli juures nii ilusa ämmatanu tellida kui terves vallas veel pole nähtud.

— Kas siis talulapsi enam pole, et sa teenijaid tahad kosima minna, vaidles kasuema poolnutuselt vastu.

— Pajusaare Eedu on niisama peretütar kui mina perepoeg, ehk tal küll enam vanemaid pole ja ta kaks aastat juba võõras majas tööd teeb.

— Olgu, ära sa looda, et ma iial sinuga nõnda rahule jään, kostis eit kaunis sapiselt. — Va vaeseksjäänud, koha päält kadunud rahva laps, kes viimaks minu maja ka pää päält kaotab. Ega ju käbi kännust kaugele lange. Noor ka veel, ei tea tööst ega talitusest; mis perenaine sihukesest saab?

— See ei ole tõsi, kostis Peet kulmu kortsutades. — Selle jutuga teed sa selget ülekohut. Eedu vanemad jäivad õnnetuste läbi vaeseks; kas see ilmas tütre süü võib olla? Ja tööd teeb ta ehk enamgi kui mõni teine, kes temast kaks korda vanem. Ma ise olen Pajusaarel käies näinud, et ta kasuemale veel terasemini abiks on kui sinu kiidetud Ann . . .

— Jäta Ann laimamata, keelis perenaine järsku. Siis astus ta noorele mehele ligemale ja ütles meelitavalt: — Sa oled ikka hää laps olnud, Peet, ja mu sõna kuulda võtnud. Isa surmast saadik oleme nagu kaks hääd seltsimeest koos tööd teinud ja maja pidanud, ja ikka oleme nurisemata läbi saanud. Võta nüüd ka ses tükis veel

mu nõu kuulda. Võta meie oma Ann naiseks, siis on kõik korras ja rahu jääb majasse.

— Aga, kallis vanaema, Ann ju ei tahagi mind, kostis Peet jälle hääl tujul. — Selles meelitad sa mind päris ilmaaegu.

— Kas sa siis Annega juba rääkisid?

— Ei, kulla eideke, see jääb Anne oma peiu hooleks. Mina olen nõuks võtnud ainult Pajusaare Eeduga kosjajuttu ajada, ja sa tead juba, et ma mõnes tükis kaunis — raske pöörda olen.

— Paraku, teie kangete päähe pärast olen juba risti küll näinud, tõendas eit vihaselt. — Eks su isa niisama kiusakas olnud ja ise omale õnnetust kaela kiskunud. Sel korral pidin järele andma, aga nüüd ei tee ma seda enam. Mingi hinna eest ei lase ma pankrottijäänud vanemate kehvat last oma katuse alla tuua. Ennem lähen ise minema.

— Ära luba, mis sa täita ei või, mina olen peremees majas, nimetas Peet vagusi.

— No ja, see on mu tänu! kilkas eit suure häälega nutma hakates. — Selle eest olen sind armuga kasvatanud nagu oma last ja mitu ööd uneta istme najal valvanud, kui sa haige olid ja ema mullas magas. Nüüd pean uue nooriku eest end majast kasima nagu vana.....

— Et su käest seda nõutakse, ei usu sa isegi, vanaema, palus Peet tõsiselt. — Ma ei taha sulle milgi viisil haiget teha ega pea keegi perenaisevõimu su käest enne võtma, kui sa ise annad. Kuid ses tükis jään kindlaks: naise võtan omale enese tahtmise järele, kui ka aega pean andma, kuni sa selle mõttega harjud! . . .

Nädalad läksid mööda. Pühad olid juba ukse ees, aga Ennosaare eide mõtted tulevase minija kohta polnud mitte sõrmeküüne väärtki muutunud. Nutumagu suus, tegi ta iga päev oma tööd, sest ka Ann, kellele ta Peedist püüdis kõnelda, ei astunud ta nõusse.

Ann oli vanaeide sugulane, millepärast ta teda ise-

äranis häämeelega oma leepärijaks oleks soovinud. Suve lõpul oli ta ühel ilusal päeval äkisti Ennosaarele tulnud, ja pääle tervituse perenaisele ütelnud: „Tädi, kas sul on minule ruumi ja tööd majas? Mu himu on kodus vennanaise orjamisest kaelani täis, aga oma käe pääle ma ju jääda ei tohi, siis mõistab mõis minu kui lahtise inimese valda kõige vaesema ja viletsama peremehe juure teenima, kes muidu teenrit ei saa. Kas võtad mu mõneks ajaks vastu?“ Kahel käel oli perenaine priske tüdruku vastu võtnud. See oli talle päris õnneks. Kui Peet nüüd ei märganud ja mõrsjakaupa ei saanud, siis polnud enam õiget lugu. Aga Peet ei märganud ja oli viimasest vaidlusest saadik niisama kurb ja tusane kui vanaemagi.

Ta teadis küll, et ammu surnud isa võõrasema teda naisevõtmises takistada ei võinud, et ta igal ajal oma tahtmise järele kosida võis, aga ta ei tahtnud lausa pahandada vana naisterahvast, kes lapsest saadik emalikult ta eest hoolitsenud.

Ühel pühapäeval tulid Peet ja noor Pajusaare Juhan kirikust. Vana oli mõnd aastat juba surnud. Kui töösse ja taludesse puutuvad kõned otsas olid, nihkus noorte meeste vahel jutt tulevaste kaasade pääle, sest ka Juhan oli veel naiseta.

— Meie vanaema soovib mulle kõigest hingest Lillevälja Anne (nii oli Anne kasukoha nimi); mis sina ka sellest ütled? küsis Peet poolnaljatades.

— Ah mina? küsis Juhan ruttu. — Minul on Annega ammu juba kaup koos. Vaheletükkijatega ei hakka ma tõesti nalja heitma, seda võid sa uskuda. — Seda ütlesin minagi vanaemale, aga või ta kuuleb! kostis Peet mureliselt.

— Peet ae! ütles Juhan hobust peatades. — Mina arvasin ikka, et sa meie Eedu võtad. Olete ju mõlemad ikka nii mahedad omavahel. Miks sa asja õigeks ei tee? Kui mina noore perenaise majasse toon, siis saame ilma temata ka läbi.

Külap see nii on. Aga mind ei lasta Eedut nimetadagi.

— Ja sellepärast jätad sa nõu katki? Peet, ma pidasin sind mehisemaks.

— Ära mu mehisuses kahtle, kostis teine vagusi. — Mis mul kord mõttes, seda ma ei jäta. Aga ma näen, et ma veel ootama pean.

— Vist kuni vanamoor ära sureb, naeris Juhan. — Viimaks lähed ise veel varem mulla alla. Tuleta aga meele, et tema ajal teie majas juba kolm peremeest hauda on varisenud. Parem võta süda rindu ja tee pulmad ära! Kui ta ka praegu uriseb, küll ta pärast, kui Eedu majas on, rahule jääb. Sest tüdruk, ehk küll tasane ja tagasihoidlik, on ometi osav ja tubli tööinimene.

— Et vanaema pärast pulmi enam ei nurise, loodan isegi, kostis Peet. — Mis juba sündinud, selle kallal ta enam palju sõnu ei raiska. Kui ma ainult Eedu kuidagi viisi kergemalt majasse saaksin. Vanaema nutmist ja karjumist enne pulmi ei taha ma näha. Aga see'p see asi on.

Tükk aega sõitsid mehed sõnalausumata külmanud jõge mööda edasi, kui Juhan jälle järsku hobuse kinni pidas ja kindlalt sõnas:

— Peet, teist nõu aga ikka ei ole. Tee pulmad ära, kui ka vanaeit kisab. Neljapäev nädala pärast tulen Annele kosja, siis aja sina omad lood ka õigeks. Kui sa kisa kardad, ära siis enne sest räägigi, ma ütlen Annele ka, et ta vait seisab. Muud kui neljapäeva õhtul oleme äkisti sääl, ja küll Pikk-Hansu-onu, kes mulle isameheks tuleb, veeretada ja keerutada oskab, et teie vanaema päris hääga vait jääb.

— Meie eidekese suud nüüd küll naljalt keegi ei sulu, kostis Peet naeratades. — Aga muidu on sul õigus. Kui kaua ma ikka oodata jõuan? Olgu siis neljapäeval nädala pärast kahekordsed kosjad.

Neljapäev on meie rahval ju paganaajast saadik tähtis

päev, mil kõiki igapäevaseid töid ei tehta, vaid mida suuremalt jaolt pühitsetakse, ja mille õhtut neiud ja peiud kui kosjalepingute tegemise aega iseäralises aus peavad. Kui neiu ka muidu koristamises viibinud, talvisel neljapäeva pärastlõunal olnud tal ikka aegsasti ahjud köetud, suits välja lastud, toad-kambrid pühitud, lauad küüritud ja istmed ja muud asjad oma paigal, sest häbi ju oleks, kui kosjade puhul peigmees ja isamees kadunud linnu otsil mööda nurki kobades midagi korravastast leiaksid.

Ka Ennosaare Annel olid teise neljapäeva õhtupoolikul kõik tööd tehtud ja kõik kohad puhtad, ja ta ise oli nii rõõmus ja rahutu ühtlasi, et vana perenaine, kellele paraku keegi eesolevast sündmusest veel ei olnud kõnelda julgenud, isegi ju kahtlaseks jäi ja lugu aimama hakkas.

— Ann ae! hüüdis ta peaaegu nutuselt, ja pidas tüdrukul, kes ühtelugu toa ja õue vahet lippas, käest kinni. — Sina küll täna mu ära petad. Täna ootad sa tõesti kosilasi. Kas sa s' tõesti nii halb oled ja minu siia üksi jätad? Kas minule minijat ära ei kulu, ja kas võõrale parem minna on, kui meie Peedile?

— Aga kulla, kallis eideke! hüüdis Ann häbelikult oma kätt lahti kiskudes. — Ega Peet ju mind taha! Küll ta omale jõuluks ise nooriku toob, ja siis ei tule ma sulle enam meelegi.

— Nii, või koguni jõuluks juba! Noh, näha ju saab, kelle ta toob, kostis pereema võitlusvalmilt, pühkis silmad kuivaks ja astus kolde ääre, kus kapsaleem pajast välja hakkas ajama.

Kadriaegne lühike päev oli juba möödas, ja videvik käes. Sääl kuuldus hele kuljustekõlin piku jõge, ja peagi sõitsid läbi pärani lahtiolevate väravate paar saani Ennosaare toa ette.

Koerad haukusid, hobused hirnusid, ja talurahvas ruttas õue vaatama.

Kummastki saanist astus paar kuues-kasukas meest, piitsad ja kirjud kindad vöö all, ja palusid maja-

rahvalt luba sisse tulla, sest neil nagu olevat toimetust Ennosaare talus. Nad olnud nimelt tedrejahil, ja nende püüetav lind lennanud, nagu nad selgesti näinud, läbi metsa ja üle jõe just siit väravast sisse, siia katuse alla. Majarahval ei tarvitsevat karta, et nad mõned petised või valelikud oleksid, pass olevat neil kaasas, ja hää peremees ja pereema otsustagu ise, kas kiri õige . . .

Nende sõnadega pakkus eeskõneleja vahuleloksutatud viinapudelit vana Ennosaare perenaise kätte, kes vihase näoga ukse vahel seisis ega sugugi nõus olnud kosilasi sisse laskma ega „passi“ vastu võtma.

— Ei meie majas ole tetre ega muud lindu, sõitke aga edasi mujale otsima, urises ta pahaselt, ühtelugu ust sissetikkujate eest hoides.

Aga nüüd astus Peet abiks.

— Eks me laseme ikka otsijad sisse. Küll nad ise oma üles leiavad ja ära tunnevad. Nii, nüüd on tee lahti, hüüdis ta naerdes vanaema ukse päält ära tõmmates.

Vaheajal oli toas põlev peerg tulejalga pandud ja laud ja istmed tule lähedale lükatud. Kosilased võtsid naerdes ja naljatades istet, kuna peigmees Juhan tagakambri puges oma „lindu“ välja tooma. Peagi oli ta oma leidnud ja astus oma punastava neiuga laua ääre, ja nüüd oleks pidu joones olnud, kui vana perenaine mitte kui kiusakas laps nurgas ei oleks turtsunud.

Meeste kutsele, välja tulla mõrsjapaari tervist jooma, kostis ta, et temal selleks kunagi asja ei olevat. Tema olevat vana ja halb, temaga võivat igamees teha, mis ta ise arvab, ilma sõna lausumata ta südame küljest tüki ära kiskuda, ja tema kõrvale lükata nagu — vana luua. Temale ei olevat enne midagi räägitud, nüüd ei olevat temal ka vaja kaasa kõnelda.

— Noh, ära nii väga hale ole, Ennosaare ema, hüüdis isamees häätujuliselt. — Tule aga, tee meil käsi lahti. Tead ju, jahimeeste asi, tulevad, kuhu juhtub, võtavad, kust leiavad. Ega sinagi ilma jää. Sääl teispool jõge

pajude varjus nägime mööda sõites ühe kanapojakese, mis just sinu pesasse passib. Selle toome sulle oma tedre asemele. Peet, et täna just jahipäev, läheme jalamaid otsima. Aga Peet oli ammugi juba tasakesi ära läinud ja astus nüüd, oma häbelikku ja kartlikku neiukest käekõrval hoides, tuppa. Pühalikul sammul astus ta vanaema ette, kes uut sündmust märgates nüüd ise nurgast välja tuli, ja tõsiselt ja õiglaselt, nagu ta viis oli, esitas ta oma mõrsjat.

— Nagu sa ju ise selgesti tead, armas vanaema, on mul ammugi kindel nõu olnud Pajusaare tädi kasutütre Eeduga abiellu astuda. — Seniajani ei olnud ikka võimalik nõu teostada. Et meil täna aga rõõmsad kosjad majas on ja sina oma kasutütrest peagi ilma jääd, siis on nüüd kõige parajam aeg ka sinule minijat majasse tuua. Sa oled minule hää ema olnud, nüüd võta ka see, kes varsti mu armsaks naiseks saab, lahkesti vastu. Ma tean, et Eedu sul hää ja sõnavõtlik tütar peab olema ja sind, kui tarvis, armastusega talitama.

— Mina aga ta armu ja abi iialgi ei taha! purskas vanaeit, kes seniajani nagu uimane Peedi pikka kõnet oli kuulatanud, vihast lämbunud häälel vastu.

— Ilmaski ei võta ma hääga sarnast kerjakotti oma minijaks. Kui sina nii torm oled, et sa inimese ja inimese vahel vahet ei oska teha, ausa talulapse ära lased viia ja sandirahva tüdruku asemele tood, pean mina oma vanast perenaiseõigusest kinni ega lase majasse tuua seda, kes ei kõlba.

Ja ust põrinal oma taga kinni visates, jooksis ta toast nuuksudes välja tagakambri.

Kahvatanud näol vähtis Peet kinnilangenud ukse poole, kuna ta nähtavasti raskelt enesega võitles, kas praegusündinud teotust kui suure ärrituse avaldust vagusi ära kannatada, või teotajale järele minna ja vastust nõuda. Eedu kibedat nuttu nähes aga jättis ta viimase mõtte katki, ja pani hellalt käed nutva neiu ümber.

— Ara nuta, armsam, trööstis ta end vägisi rahule sundides. Vanaema ei teadnud, mis ta täna vihaga suust välja ajas. Homme peab ta teist juttu ajama. Ära karda, küll ma sind kaitsta jõuan.

Sõnalausumata ja nagu kohmetanult seisavad kõik teised ümberringi, isegi vana jutukas Pikk-Hansu-onu ei osanud enam midagi ütelda. Kosilaste lõbus tuju oli otsas, ja et vana perenaine ka Anne palve pääle enam välja ei tulnud, veel vähem külalistele süüa oleks hakanud andma, tegid mehed pea minekut. Juhan sõitis oma kosilastega ja mõrsjaga Pajusaarele kosjapidu jätkama, ja Peet läks kaasa Eedut saatma.

Oi, Peet, Peet, vangutas Pajusaare perenaine veidi hiljem pääd, kui talle terve see tormiline kosjalugu ära oli kõneldud, küll sul raudset kindlust vaja on, et seinana oma nooriku eest seista. Vana Liisu, va õel loom, küll järele ei anna! Eks mul selgesti alles meeles ole, kuis ta su kadunud võõrasemaga talitas. Kuis ta teda kõigest tööst ja teost eemale tõrjus ja halvaks pidas, kuni teine oma lapsega minema pistis. Jah, külap teil mõnigi torm alles ees on!

Mürinal ust oma taga kinni visates oli vihane Ennosaare perenaine tagakambri jooksnud.

Esimeseks mõtteks sähvas tal läbi pää hommepäev mõisa minna Peedi meeletu naisevõtmise üle kaebama; ehk põrutaks vana kuri mõisahärra ta ise tublisti läbi. Aga — see vast oli ometi kardetav. Parem ehk oli kirikhärra juure minna ja mahakuulutus ja laulatus kinni panna!

Kuid seegi troost ei kestnud kauaks, sest õpetaja juure, kes teda ammugi juba õelaks ja omavoliliseks inimeseks pidas, ta minna õieti ei julgenudki.

Ja mujalt paraku, ei olnud ka abi loota!

Peedil kui täisealisel peremehel polnud ju tema luba ega keeldu tähele panna. Ainsaks nõuks jäi viimaks ise Peedile hästi pääle käia, ja kui see ka ei aidanud ja noorik ikka ära võeti, selle vastu hästi karm olla, ja „oma osa ajada“ niipalju kui võimalik.

Ja nüüd läks ta meel äkisti haledaks, ja pisarad hakkasid voolama. Miks pidi ta kõige eluaja vastumeelsete inimeste vastu võitlema? Miks toodi temale ikka vastu tahtmist minijad majasse? Miks ei olnud tal endal last, kes ta armastusest aru oleks saanud ja tema tunnetest lugu pidanud? Nüüd aga ei küsinud Peet, keda ta alati kui oma last oli hellitanud, põrmugi sellest, mis „tema süda sees ütles“, vaid tõi inimese majasse, keda ta hinges ei sallinud.

Kaua aega mõlgutas ta kummuli sängis olles sarnaseid meeltheitvaid mõtteid.

Kõrvaltoas vaikisid kõnelejate hääled, saanid sõitsid õuest, kuljuste kõlin kadus jõel, ja peagi valitses surmavaikus majas.

Ja nüüd tõusid aegamööda teistlaadi pildid ta vaimusilma ette. Ehk ta küll ise end vabandas, südametunnistus hakkas kaebama, valjemalt ja valjemalt. Kas ta ise ka ülekohtune ei olnud kadunud Maie ja maja noorema poja Aini vastu? Kas nad just tema piiritu valjuse pärast majast ei pidanud lahkuma? Ja mis oli ta täna Peedile teinud! Oleks ta ometi teiste eeski ennast tagasi hoida suutnud. Nüüd hakkas Peet teda ka veel vihkama, ja muidu olid nad ikka nii hääd üksteise vastu olnud. Eedule, selle va häbematule plikale, kes nii iseteadvalt võõra mehe käekõrval tema tuppa oli astunud, oli see saun just paras olnud: ta teadis ju ammu, et teda Ennosaarele ei tahetud, mis ta sellegipärast sinna tikkus; aga Peedist oli tal kahju, seda pidi ta lepitada katsuma . . .

Pühapäeval pääle jõulu oli raksuv külm, aga ilus ja selge ilm. Puid ja põõsaid kattis paks härmatis, mis

neile iseäralise talvise ilu andis, ja talvetee, mis piku jõge linna viis, oli libe ja tasane nagu laud.

Ennosaarel ja Pajusaarel olid täna pulmad, ja majalised olid aegsasti juba laulatussõidule valmistama hakanud. Ennosaare Peet oli oma hoolegasöödetud kõrvi väikese, kitsa saani ette rakendanud ja üle jõe Pajusaarele sõitnud, ja nüüd seisis ka Juhan juba Ennosaare ukse ees.

Vanaema aga ehtis noorikut ja jooksis toa ja aida vahet, kuna ta ise ühtelugu silmi pühkis.

— Nii, nüüd oled valmis ehitud, ütles ta viimaks veel lauluraamatut mõrsjale kätte ulatades. — Nüüd võid võõra mehega minna ja oma vana tädi üksi nagu vana nuia tuppa jätta. Et mulle sarnane tükk ikka tõesti ära tehakse, ei oleks ma küll lootnud. Aga ega minul ju ka siin majas õnne ole!

Pajusaarel ehiti teistmoodu tundmustega noorikut. Kasuema ja peigmees olid noorele mõrsjale laulatusepäevaks kõik riided uued muretsenud, väheste punaste nööridega ehitud kuue ning kuldkarraga palistatud kirju kördi ja roosa siidkaelarätiku. Ja nüüd tuli ta aidast, uus nurgeline müts kirju siidise põhja ja kollaka tõhunahaga kaunistatud äärtega käes, selle oli ta alles eile linnast toonud.

Ja pehmel käel ja armsal sõnal silis vana lahke naisterahvas üle piiga siidpehme, lahtiselt üle õlgade lainetava juukse ja surus mütsi pähe.

Ja siis õnnistas ta teda niiskeil silmil ja armsail sõnul tähtsaks teekonnaks.

Kõige selle tähtsa toimetuse ajal oli noor arg neid ometi nagu salase hirmu mõjul vabisenud. Aga kui Peet sisse astus ja suur tõsine mees kasuema selja taga oma väikese noore mõrsja ruttu kord kõvasti oma rinna vastu surus, oli korraga kõik kartus kadunud, ja säravi silmi astus ta peiu käekõrval õues ootavasse saani.

— Peet ae! hüüdis Juhan üle jõe. — Kas valmis olete? Meie tahame teele minna.

— Meie niisama! tuli Peedi kõlav vastus tagasi, ja mõlemate talude pulmalised sõitsid väravast välja. All jõe pääl ajasid peigmehed teineteise kõrva, peiupoisid teiste saatjatega tulid tagajärel, siis sõideti linna poole edasi.

Mõisa alla jõudes laskis Peet hobuse tasemini käia. Ta oli üht inimesekogu kalda äärel puude varjus näinud. Mees, kes sügavas lumes seistes seljaga puu najale toetas ja mõttes oma jalgade ette vahtis, oli Ain. Peet ei teadnud, mis sügisel mõisapreili nurjaläinud pulmas oli sündinud, aga ta aimas kurvastuse põhjust, ja pääle selle ei olnud ta veel unustanud, et suureline noormees alles mõne päeva eest ainsale vennale selja oli pöörnud, kui see teda oma pulma oli käinud kutsumas. Ja nüüd vahtis ta sügavas lumes seistes külmanud jõge, nagu oleks ta õnn sinna sisse uppunud — lausa tee ääres, kus iga möödamineja teda näha ja naerda võis. Peedi süda läks täis sarnast lapsikut valu nähes.

— Ain! hüüdis ta lähemale ajades. — Kas sa mind ootad? Siis tule alla, sõidame otse laulatusele.

— Hõissa pulmad, pulmad! karjusid peiupoisid. Nagu raskest unest ärgates pööris Ain näo hüüdjate poole.

— Pulmad! ütles ta põlastavalt Peedile. — Mis on mul sinu või kellegi teise pulmaga asja? Minu pärast sõida laulatusele või matusele, meeletu tembutus on üks kui teine. Ja pikkamisi pööris ta ümber ja sammus norus pääga kallast mööda üles mõisa poole. — Paraku, sinust küll pulmalist ei saa, ütles Peet kurvalt vennale järele vaadates. Sõidame siis ilma vennata. Edasi, nõõ! Ja noolena lendas vali hobune libedat teed mööda edasi, teisi kaugele maha jättes.

Peagi lõppes jõetee, mürinal läks sõit kaldalt üles, veel vähe aega maad mööda, siis peatasid sõitjad linna vesivärava all, kus hulk odamehi või „viinavahtisid“,

kuidas rahvasuu neid nimetas, ootamas oli ning äri- kui pühapäevil suure kära ja vandumisega iga saani ja ree, iga jalainimesegi, kes linna läks, läbi sorkis ja otsis.

Sarnast hoolt peeti viina pärast, mis sel ajal maal odavam oli kui linnas, ja mida sellepärast ükski erainimene linna ei tohtinud tuua.

Pärnu linna eesti kirik oli kaunis elatanud ja lihtne kiviehitus, aasta-aastalt kasvavale kogudusele ammugi liig kitsaks jäänud.

Ka kiriku seespidine ehitus avaldas vähe ilu, ja oreli asemel, mida sel ajal veel ei olnud, juhatasid köster ja ta kaks abilist altari kõrval toolis eeslaulmise läbi koguduse laulu. Et sel kombel laul liig puhas ei kõlanud, kuna aga kirikuline enam ehk vähem oma iseloomu järele kaasa heietas, on arusaadav. Nagu tuttav, pole aga ainult ilus ja puhas laul, ehk küll tarviline vaimuülendav abinõu, pääasi jumalateenistuse juures, vaid enam veel hää ja haritud põllu sarnane süda, mis valmis on jumalasõna seemet vastu võtma ja vilja kandma.

Ja niisugused näisid noorpaaride südamed olevat, kellesse vana auuväärt õpetaja pühalik laulatuskõne mõjumata ei jäänud; ning kui köstritoolist vana tuttav salm:

„Siis ole, süda, rahul,
Mis iial juhtub sinul,
Sa ära muretse!
Sest sinu Isa taevas
Teab nõu küll kõiges vaevas,
Suur nõu on temal tõesti“

lõpuks lauldi, langesid nad liigutatud südameil põlvili Jumalat tänama kõige helduse eest.

Jälle asusid pulmalised saanidesse ja sõitsid, seekord viinavahtide poolt takistamata, linnaväravast välja. Ilm oli keskpäeval soemaks läinud, hele päikesepaiste täitis taevaaluse, sätendas valgel lumel ja ülendas pulmaliste rõõmsat tuju. Ühtelugu hõisates ja naljatades sõitsid

kannupoisid mõrsjapaaride ees ja taga, avatlesid naerma, neid kes iseenesest tõsiseks oleksid jäänud.

Sauga vallas oli sel ajal pruugiks mõrsjat laulatuse pühapäeval veel vanematekoju tagasi viia, alles lähemal neljapäeva õhtul pulmapidu alata ja reedel „langudega noore naise järele minna". Ka Peet pidi täna veel oma mõrsja Pajusaarele tagasi viima, ehk ta teda kõige armsamini enam silmapilgukski enda kõrvalt eemale ei oleks lasknud.

Nii sai ka vana Ennosaare perenaine täna veel oma armsama Anne kätte ja kandis noorpaarile ette, mis tal iial paremat aidas ja kambris oli.

Neljapäeva õhtul tulid Pajusaare pulmalised Ennosaarele nooriku riiete jaoks nakkisid seina lööma, kuna Ennosaare omad sekssamaks otstarbeks Pajusaarele läksid. Teisel päeval sõitsid mõlemad pulmad teineteisele vastastikku languks, ning õhtul, kui nooriku ehtimine ja äraviimine tuli, asus Ennosaare vanaema kui üle valla kuulus „rätte seadja" noorele naisele „uju" ja linikut (pikk, peenike valge riidetükk, mõlemast otsast pitsiga piiratud) pähe panema. Ehtimise lõpul kaeti kambris tool valge linaga, ja noorik istus pääle. Siis astusid kõik teised naised ringi ja laulsid ühe vaimuliku laulu, majaema pidas lühikese palve, ning nüüd oli Peedil luba „oma" üles tõsta ja koju viia.

Ta tegi seda rõõmust hiilgaval näol ja hellul kätel ja pani rõõmutäheks terve peotäie hõberahasid nooriku asemele toolile. See viimane teguviis tikkus vanaema pulmatuju jällegi ära hävitama, sest tema kokkuhoidliku meele järele oli Peet va vaeslapse kohta, „kellel õigeid veimeidki kirstus polnud", liig palju raha ära raisanud. Salaja nurisedes tõttas ta koju, noorpaari vastu võtma . . .

Teisel päeval viidi Ann nendesamade kommetega Pajusaarele.

Pärast nooriku viimist olevat vanaema öö otsa salaja kambris nutnud, ja hiljem palju vaiksemaks ja järeleandlikumaks muutunud.

10.

Silm, sa võid vaata üle vee
Ja, süda, sa võid oota.
Ja jääb mul kinni kodutee,
Ma siiski tahan loota!

(Mohrfeldt.)

Jälle oli kevade! Veel ei haljendanud küll väljad ega õitsenud lilled, veel kattis sõre lumi maad ja nõrk jääkord jõgesid, aga kevade oli ometi. Sulatavalt ja elustavalt saatis päike oma võidurikkad kiired taevast, pehmelt heljus õhk õues, ja ehk talv küll öösiti päeval saadud haavu parandas ja kohendas, oli ta jõud siiski raugemas.

Ka Sauga mõisas oli jõgi veel jää all, ehk sellest talvesillast küll ainult koerad ja linnud veel kartmata üle võisid käia. Korrapärast igal hommikul ja õhtul rändas Ennosaare Ain „mäelt mõisast“ tulles jõe ääre, ja ikka oli ta asjata tagasi pöörnud, sest veel ei liikunud jää. Ühel ilusal hommikul aga, kui ta üles tõusis ja oma töö juure läks, kuulis ta kaht teomeest rääkivat, et Ennosaare all ju „rõus“ näha olevat. Jutt oli õige! Rõus oli näha ja tuli pea maha. Suure praksumisega murdus jää, tükid tungisid üks teise alla ja pääle, kuni enam ei mahtunud, siis hakkas jääpankade hulk nagu suur valge müür jõge mööda alla vajuma. Tumedalt kohades kandsid kevadised võimsad lained teda edasi, kärisedes lõhkesid nõrgemad ja vähemad tükid, kuna kangemad vastu pidasid ja merd näha said.

Mõttes vaatas Ain kaldal seistes seda igakevadist looduse mängu päält, ja kibedalt naeratades võrdles ta

jääminekut oma saatusega. Kuis oli ta mineval kevadel siinsamas paigas õnnes heljunud, uhke ja rõõmus olnud ja oma tulevikku kõikumata kindlaks arvanud. Ja kui pea oli ta õnn otsas olnud, nagu jää siinsamas, mida ometi vali talv küll kangeks ja kõvaks oli teinud. Ja ta uhkus, kuis oli see pidanud põhjatu alanduse all painuma! Kevadel oli ta tõotanud, mitte jalgagi enam sündimisepaiga ligi viia, kus suguvennad temale au ei tahtnud anda, ja nüüd pidi ta käsu järele siin viibima ja tööd tegema, ilma et ta koidutäht veel siin oleks olnud või temast midagi teada oleks tahtnud. Õnnetus pöörab paraku sinna ikka mitmekordselt tagasi, kuhu talle kord tee on lahti tehtud. Mitte üksi armukesest, vaid ka heldest kasuisast ja muretust tulevikust oli meie Ain sellel talvel ilma jäänud. Mõni nädal pääle Hilde ärareisi, kes eemal isamajast kurbadest sündmustest kergemalt jagu lootis saada, oli onu Adalbert ühel õhtul harjunud kombel üles tähttorni läinud, mis ta iseenese jaoks oma maja katusekambrist oli ehitada lasknud ja milles ta pikksilmad ja muud tähtedeuurimise abinõud seisid. Sääl üleval taeva lähedal armastas ta tundide kaupa viibida, ning ei tohitud teda sarnastel kordadel palju eksitama minna. Kui aga teisel päeval hiline sügisehommik aknasse vaatas ja onut ikka veel näha polnud, läks Ain vaatama. Ta ei karjunud ega kaevanud ega ringutanud meeleheites käsi, aga nagu tarretanud langes ta sügavas valus häätegija jalgade ette, kes vagusi lahkel näol toolil istus ja nähtavalt ilma surma kibedust maitsmata ära läinud oli oma paljuarmastatud tähtemaale . . .

Nii leidis neid vana Tiiu, kellel all oodates aeg igavaks ja kohvi külmaks oli läinud.

Onu Adalbert oli päält näha osavõtmatu, karm, otsani täis veidrusi ja näis, nagu tuttav, enamasti seda tegevat, millest ta teadis, et see teisi inimesi ehmatas või pahandas. Ja ometi oli tal hell ja kaastundlik süda rinnus tuksunud, ja häätegev käsi oli tal olnud, mis ühtegi viletsat

avitamata ei jätnud. Seda näitas sügav lein, mida sugulased ja tuttavad avaldasid, seda tunnistasid ka rohked pisarad, mis Pärnu linna vaesed ja viletsad ta haua veerel nutsid. Proua Helene tahtis nutjatele õndsa venna suurest varandusest veel viimse anni jagada, aga ahne abikaas leidis oma suuremaks rõõmuks, et naisevend ühtki testamenti ega viimast tahtmist järele polnud jätnud, mis pärijaid sarnasele teole oleks kohustanud, ning keelis selle ära. Ka Aini kohta polnud midagi kirja pandud, ning see sünnitas härra von Habermannil iseäranis hää tuju. Ta ei olnud „seda talupoissi“ iialgi õieti sallinud ja leidis nüüd koguni kohase olevat, et ta, kes kaua küll armuleiba söönud, ise enda eest pidi muretsema. Ta laskis naisevenna vara kõik pitsari alla panna, raamatud ja tähttorni sisseseade ära müüa ning ütles siis Ainile, et ta minna võivat.

Proua Helenel oli härdam meel. Ta teadis, et poiss oli päris ilma rahata, ja oli, ehk küll süda valjusti peksis, venna kirjutuslauast sada rubla raha salaja, ilma abikaasa teadmata, võtnud ning Ainile pakkunud. Aga uhke noormees, keda mõisahärra karmus ja kahjurõõm südamepõhjani oli haavanud, ei võtnud raha milgi kombel vastu. Hääsüdamline naisterahvas ei jäänud ometi rahule. Ta maksis raha ühe kadunud vennale tuttava õpetlase kätte ja palus teda noormehe eest muretseda. Enne aga, kui see midagi teha sai, nõudis härra Habermann Aini oma teenistusesse. Ta kirjutaja koht oli äkisti tühjaks jäänud, mille pääle tal meele oli tulnud, et naisevenna kasvandik kui Habermanni all oleva valla liige teenistusse pidi tulema. Ehk küll raske südamega, pidi Ain käsku täitma. Mõisa alumises korras anti talle tühi kirjutajakamber elada, ülemisele korrale härraste tubadesse polnud tal kasuisa surmast saadik enam asja.

Aga ehk see korraldus teda küll alandas, pehmeks ei saanud noormehe meel ometi; iseäranis vend Peet, kes kohe esimese leinasõnume järele ta juure oli tõtanud

ja juba mitmel korral teda oma majasse kutsunud, pidi imestades nägema, et Ain mitte ainult mingit pakkumist vastu ei võtnud, vaid ka muidu ikka kangekaelsemaks ta vastu läks.

Otsata igavalt näisid päevad nüüd mööda minevat. Ainil ei olnud kauem vaja kirjutajaametit pidada kui kevadeni. Siis pidi härra von Habermannile uus kirjutaja tulema. Igatsusega ootas ta seda aega, ilma et oleks teadnud, mis siis ette võtta. Õndsa kasuisa sõber härra M., kellega ka proua Helene oli rääkinud, andis nõu, ikka veel Tartusse minna ja sääl edasi õppida tundisid andes ja võttes, nagu ta mitmegi tubli mehe noorest põlvest jutustada teadis. Päälegi võis ta omalt poolt abi lubada. Kuid Ainil oli liig vähe julgust sarnasel viisil edasi saada.

Vaheajal hakkas talve valjem valitsus lõppema ja kõrged lumehanged, mis külatänavaid täitsid ja maanteid piirasid, kadusid pehmema kevadõhu käes. Sääl laskis härra M. Aini ühel päeval jälle linna oma juure kutsuda. Seekord oli tal koht soovitada kaugel Moskva linnas ja Aini rõõmuks ühe täheteadlase juures, kes kirjatoimetejat tarvitas. Suure tänuga võttis noormees pakkumise vastu. Kaugele seniste õnnetuste paigast ära minna oli ju ta palavam soov olnud! Aga siis laskis ta pää kurvalt norgu; kust raha võtta kaugemaks teekonnaks? Nagu teame, oli proua Helene selle eest muretsenud, ning härra M. võis abi lubada, ilma et ta proua keelu tõttu ütelda tohtis, kust küljest abi tuli.

Jälle läksid nädalad mööda, ning viimaks ometi said jõed lahti ja teed jälle käidavaks. Jüripäeval tuli uus kirjutaja mõisa, ja Ainile anti luba minna, kuhu ta soovis. Rõõmsalt pakkis ta oma asjad; siis läks ta üles Jumalaga jätma.

Proua eestoas akna all seisis junkru-Olga. Väikese neiu silmad olid punased nutust. Imestanult jäi Ain ta ette seisma. Ta ei võinud arvata, miks Olga nutnud, nagu ta ülepea tönts oli piigakese sisemist elu tähele

panema ja üle-üldse tähele panna ei tahtnudki. „Kas sa mõne kalli riista katki tegid või muud paha?“ küsis ta viimaks kahtlevalt.

— Mine ikka, kostis piiga, kuna väike naeratus nagu päikese kiir üle ta kurva näo libises. — Ega mina ju nii osavusetu ole. Aga sina, Anton? Proua ütles, et sa kaugele Venemaale ära minevat, nii kaugele, et kes kord sääl on, enam tagasi ei saagi. Miks sa teed seda? Oleksid sa ometi meie kirjutajaks jäänud! Hilde tuleb suvel jälle tagasi, kui ilus . . . oleks . . . kui me jälle kaasikus koos loeksime, nagu mineval aastal. Nüüd, kus niipalju kurvastust olnud, ei peaks sina ka ära minema . . . tal saab hirmus kahju olema . . .

— Minusuguse talupoisi pärast? küsis Ain mõrult. — Minu pärast ei kaeba keegi. Mina omalt poolt tänan Jumalat, et ma ometi siit ära võin minna ja — Hilde teeb sedasama.

— Anton, ära . . . nii . . . nii ülekohtuselt . . . teistest inimestest mõtle, palus Olga vägisi pisaraid tagasi hoides. — Tuleta meele, kui lahke Hilde ikka su vastu oli, kui õnnelikud me mineval suvel . . . kõik kolm olime, kui kahju . . . et see nüüd kõik möödas . . .

Külmalt pööris Ain, kes vaheajal teise akna alla oli läinud, näo rääkija poole. — Õnnelikud, meie, Olga? küsis ta võõralt ja teravalt. — Mis see tähendab? Mis on meil teineteise õnnega tegemist olnud?

Kohkunult vaatas piigake noormehe otsa. — Miks sa nii imeline oled, Anton? küsis ta ilmsüütult. — Ega ma sulle ju haiget teha tahtnud. Ei, ära mine veel, keelis ta, kui Ain rahutult ukse poole läks, — proua tuleb ju varsi. Ja Hilde poolt pean sulle palju tervisi ütlema; ta kirjutas mulle, vaata! Ja uhkelt tõmbas ta ühe väikese roosa paberi põuest. — Aga vähe arusaamatu on ta kiri; ta ütleb, sa ei pidavat ta pääle nii väga pahane olema, ta ei ole sel korral teisiti võinud teha, sa võivat isegi arvata, mis vahe tema ja sinu vahel . . .

— Küllalt, keelis Ain, kes seniajani põnevalt päält oli kuulanud, korraga äkitselt ja pööris üleni punaseks läinud näo kõrvale. — Ütle . . . preili Hildele, et tal minu pärast mingit kahetsust vaja pole . . . ma . . . ei oota ta vabandusi. Kas sa mind nüüd enam uksest väljagi ei lase, ähvardas ta ehmatanud Olgat, kes tahtmata ukse poole ette oli astunud.

Argselt pani laps käed risti. — Ma ei tea, miks sa täna nii hirmus äkiline oled, sosistas ta värisevail huulil. — Siin see kaelarätt, mille ma ise palistasin ja millele nime sisse õmblesin . . . ma tahtsin teda sulle mälestuseks kinkida . . . ära pane pahaks . . .

Sõnalausumata vahtis Ain kingitust. — Mis sa minule anni annad, kes iial — hää su vastu pole oluud, ütles ta viimaks vagusamini.

— Sul pole ju ka kedagi muud, kes sulle kingib, kostis Olga härdameeliselt. — Ma palun, võta rätik vastu!

Viivitades sirutas Ain käe ande järele välja. — Tänan, lisas ta lühidalt, mis peaaegu urisemisena kuulus, juure, siis astus proua Helene tuppa. — — Noh, teie olete juba reisivalmis, ütles see lahkelt. Ma soovin teile südamest õnne! Ja kui te jälle kord kodumaale tagasi peaksite tulema, siis pidage meeles, et meie teid igal ajal hääl meelel vastu võtame. Eks ole, Olga, ütles ta naljatades piiga poole.

— Et ma rumal oleksin teie mõtteid mitte märkama, pahandas Ain iseeneses. Paraku oli tal see halb viis igast lihtlabasest ütlusest ikka enam välja kuulda, kui ütelda tahetigi. Rutuga kummardas ta proua käe üle, siis tormas ta uksest välja, ilma et kordagi veel Olga poole oleks vaadanud. —

11.

Võõralt maalt ja võõralt linnalta

— — — — — — — — — — — —

See'p see ongi läikiv leidus,
See'p see haavand hinge parandus,

— — — — — — — — — — — —

Isamaa mu ülem varandus.

(Koidula.)

Pikk ja vaevaline oli teekond, kuni reisisiht lähenes ja kuulsate Kremli tornide kuldläige meie reisija silma paistis. Välgukiirul sõitsid väikesed viledad vene hobused kerge tarantass-nimelise vene vankri ees läbi täielises kevadilus särava ja õitseva maakonna ja ütlemata ilusalt ja toredalt hiilgas ja virvendas hele päikesepaiste vana püha linna mitmekarvalisel, lugematul tornide hulgal. Vilistades keerutas noor vene voorimees piitsa, ilma et ta oma hobuseid oleks löönud, lugematud meelitussõnad patras ta neile ette nagu mõistusega inimestele, sest tee tõusis aegajalt kõrgemale ja oli raskem sõita. Pooluimaselt vaatles Ain määratut majadekogu, mis haljendavate puude ja kevadisel võimul kohava Moskvajõe veertel lahkelt vastu paistsid. Kuis pidi ta elu siin võõranäolises ja -keelises majademeres ja inimestehulgas kujunema? Kas ta siia ära ei kadunud nagu piisk vahutavasse merde nägemata, kuulmata, kellegi osavõtmiseta?

Kodus oli ta küll ka üks tähtsusetu inimsooliige, kelle üle varem ehk hiljem elulained kokku võisid lüüa, ilma et keegi teda puudu oleks leidnud. Aga siiski oli tal veel isakodu ja truilt armastav vend olnud . . .

Vait, kas need hellikad mõtted, mis ometi ühelegi

mehele ei sündinud, juba jälle tulid! Ta pühkis käega üle otsaesise ja ajas keha sirgeks. Kodus ei olnud teda keegi tarvitanud, seda südimalt tahtis ta võõrsil elu silma vaadata.

Juba olid nad suure linna ägeda liikumise ja tungimise keskele jõudnud, ja tuhathääleline ja -keeleline kisa ja kära kajas kõrvu. „Kuhu mu hobusekesed härrakese sõidutavad?“ küsis venelane oma mahedas emakeeles ja pööris pukil ümber. „Kuhu on emake sulle tänaöösiks aseme valmistanud?“

Ain nimetas professori nime. — Aha, tegi lahke venelane, see on sääl, kus targad isakesed läbi pikkade kiikrite taevatähti vahivad. Kena koht, küll ma tean. Ja jälle voolas jutuka mehe suust hobustele meelitussõnu ojana. Tuhatnelja kihutasid nad kaunis kitsaist kehvasti prügitatud uulitsaist läbi, kiirel sõidul paksu tolmupilve sünnitades, mis tihedalt majade ees olevatesse lilleaedadesse langes ja õrnu taimi nagu musta nõega kattis. Siis läks tee jälle üles mäe otsa, ja voorimees pidas hobused kinni. Reisija oli sihil.

Kaunis nõutult ronis Ain tarantassist. Mis nüüd? Pikk kahekordne, lambi katusega puumaja, mille ees nad seisid, näis inimeestest tühi olevat. Uksed olid kinni, akendel kõikidel igavad valged katted ees, ei kõppu ega kappu kusagil. Kuid agar venelane leidis nõu. Ta tõmbas laia kahvtani põuest balalaika (väikese kahekeelelise mänguriista) välja ja hakkas lugusid lööma, pikalt ja haledalt, nagu nutaks ta oma ema taga. See mõjus. Möödaminejad jäid kuulates seisma, hobusekesed tarantassi ees ajasid kõrvad kikki ja trampisid häämeele pärast jalgega, ning mis pääasi, maja uks läks lahti ja pika habemega ja punase särgiga vene teener astus lävele.

Aini nõudmise pääle, kas professorihärra kodus ja kas temaga rääkida saab; kummardas ta viisakalt, võttis voorimehelt reisikraami vastu ja juhatas võõra kitsast, kaunis püstakut puutreppi mööda üles professori eluruu-

midesse. Tervest ta olekust oli näha, et talle võõras teadmata talitada ei olnud juhtunud, ja see nähtus pani Aini südame jälle rahulisemalt peksma.

Pea pärast seda seisis ta professori, vana halli habemega peenikese näoga venelase ees, kes talle lahkelt teretulemast hüüdis ja mõlemad käed vastu sirutas. Osavõtlikul toonil küsis ta noormehe reisi järele, seletas ära, mis tulevikus ta kohused, oli üle-üldse nii lõbus ja südamlik, et Ain, kui punase särgiga teener talle vähe aja pärast elukambri kätte näitas, rõõmsal tujul uude korterisse astus. Uuel lootusel hakkas ta oma välist inimest reisi tolmust puhastama, pesi näo ja kammis pää. Ja uuel elujõul hakkas ka ta sisemine inimene vanas tsaaride linnas viibides õnne ootama . . .

Teisel päeval ju võttis Ain uue teenistuse käsile. Esiotsa polnud tööpiir suur, tal oli ainult kirjutada, mis teadusemehed valju uurimise varal otsustasid ja välja rehkendasid. Tal jäi rohkesti aega üle võõra linna elu tundmaõppimiseks, ja mitmekesine ja -karvaline elu ja liikumine, mis vahetpidamata alati päeva ajal Vene keisrite krooni- ja pesalinna pääuulitsail kihas, ahvatles teda sagedasti vaiksest õpetlase majast välja. Pea leidis ta ka sõpru ja tuttavaid, kelle keskel tal ei juhtunud õnnetuseks halba seltskonda sattuda; nõnda läksid paar aastat noorea kerges ja muretus meeles lõbusalt ja rõõmsalt mööda. Koju ta sõnakest ei kirjutanud; tal ei tulnud esiotsa meele kurta, et ta ise ka mingit teadust ei saanud. Vend Peedi truu armastusekülv näis täiesti kaljupinnale langenud olevat. Aga pea! Eks neid kästa merele saata, kes palvetada ei oska, ja eks niisama või armastus ja igatsus põlatud isamaa järele ärgata, kui ta hellad tuuled meile enam ei lehvita, ta emapind meid enam ei kanna, truud omaksed enam meie ümber ei seisa. Nagu teame, oli Ennosaare Ainil noorpõlvest ainult see aeg armsas mälestuses, mille ta saksa kasuisa katuse all ära elanud. Isamaa ja sugurahva vastu oli ta süda ilma kõige tundmusetum,

jah, koguni täielise ärasalgamise vääriliseks pidas ta neid. Ja ometi ei suutnud ta neid täiesti unustada, ehk ta küll kõigest jõust endiste aegade mälestuste vastu võitles. Mis tähendasid need varjukujud elu tõsiduse ees, millele vaja oli selginud silmi vastu astuda!

Ja et kergem unustada, mis ta südant vahel nii imeliste valusate tundmustega täita püüdis, asus ta kõige vaimu ja tahtmisejõuga teadusevalda tööle. Hoolega tarvitas ta oma rohket priiaega õppimiseks. Vana lahke professor, kelle teenistuses ta seisis, avitas omalt poolt, andis aega ja ka rahalist abi ülikooli ettelugemistest osa võtta; ning kui ta mõne aasta pärast õppimise lõpetas ja sellekohase tunnistuse sai, võttis vana täheteadlane tema koguni oma kaastööliseks. Nüüd oli käes, mis talle püüdmiseväärt oli paistnud, ausama teaduse najal saadud amet, teiste teadlaste lugupidamine ja vabadus end selle rahva liikmeks tunnistada, kelleks ta ise tahtis. Aga et küll öö agar on metsaladvult ja pilvepiirilt päikeseläiget pühkima, teine-kolmas päev toob ikka jälle uusi kiiri, uut valgust. Ehk küll Ennosaare Ain end ammu juba esiti sakslaseks, pärast venelaseks pidas, see tund ei jäänud tulemata, kus ta korraga, ilma et seks välist põhjust oleks olnud, selgesti teadis ja tundis, et ta ilma teadmata ja tahtmata ainult Eestimaad ja eesti rahvast kalliks oli pidanud ja nende mälestust põue põhjas kannud. Nüüd sai ta ka aru, mis Peeti oli ajanud nii vaimustaval keelel ta võõravaimulist meelt pöörma, ja tal hakkas häbi mõteldes, kui puhas ja omakasunõudmatu isamaa-armastus keset ränka, vaimurusuvat orjust lihtsa, koolimatu mehe südames oli võinud tärgata, kuna tema hää põlve otsas ja haridusest osa võttes sellest midagi ei teadnud.

Ja häbi hakkas tal viimaks oma südame külmusest, et ta hoolimatuses iialgi vennale mingit teadust polnud annud, ja ta kirjutas pika kirja. Vastus ei jäänud kaua tulemata, aga ta ei kannud Peedi suuri, veidi harjumatuid ja nurgelisi tähti venna kohkunud silma ette, vaid —

koduse õpetaja omi. Enam kui kümme aastat oli ju möödа veernud, saadik ta kodupinnalt oli lahkunud; kaua oli Peet ainsa venna käest sõnumeid oodanud, ja kui nad viimaks ometi tulid, magas vend juba nädalate kaupa jõekaldal vaikse kalmu all viimast und. Pisarad, valusamad kui ta enne iialgi nutnud, tungisid Aini silmist, ja nüüd vast teadis ta: kõik, mis ta oli enne armsaks pidanud ja kaotanud, ei kaalunud truud vennasüdant üles, mida ta senini nii ülekohtuselt oli ära põlanud ja millest ta nüüd, mil ta silmad ometi lahti läinud, igavesti ilma oli.

Peedil oli siin maa pääl vähe aega olnud õnne maitsta ja varakult oli ta surma ohvriks langenud. Kevadel teesillutamise ajal oli ta sillakubjas olnud ja pärast „kihelkonna-saksaga" ühes teed läbi sõitma ja „kätte andma" pidanud. Õnnetuseks ei meeldinud aga tee „kihelkonna-saksale," ja ehk küll kubjas tee hääduseks palju parata ei võinud, sest et tema käskudel tuttaval kombel palju vähem mõju oli, kui mõne härrase kepinäitamisel, siiski pidi tema nahk vastama. Peedi muidu tugevaloomulisele kehale näis see ometi liig olnud. Ta läks koju ja jäi raskesti haigeks. Mõne nädala pärast küll tõusis ta jälle sängist ja püüdis vana hoolega talutööd ja oma peremehekohuseid täita. Aga ehk küll Eedu trööstida ja vanaema toivutada ja ohutada püüdsid, endine elujulgus ja tervis jäid tagasitoomata kadunuks. Sügisel, kui kolletanud lehed puist langesid, katsid nad ka Ennosaare peremehe värsket hauda ja tuletasid Peedi valusasti leinavale abikaasale meele, et siin ilmas midagi kaduvamat ei ole kui õnn ja midagi nii kindlalt paratamatut kui surm.

Kibedalt taevase Isa vastu nurisedes oli vanaema haual seisnud noore minija kõrval, kellega ta õige hästi läbi oli saanud. „Mis ilmasambaks siis mina siia pean jääma, et kõik teised minust ette lähevad, niisugused päälegi, keda siia hädasti veel tarvis," oli ta nukralt kaevanud. „Kas parem mind ei oleks võidud hauda viia". . .

Kaebus oli asjatu olnud. Üürikeste päevade järele oli ta ka ise magama läinud ja noore Eedu tema ainsa poja Ainiga üksi jätnud. Peet oli hoolas peremees olnud ja koha jõukas olekus pidanud; päätoidusest siis leinaval lesel esiotsa puudust polnud. Päävarjust aga pidi ta õpetaja kirja järele kevadeks ilma jääma, sest et härra von Habermann nüüd ometi, nagu ta ammu ju tahtnud, luba oli saanud mõlemaid Saare talusid, mis poolteed ta piiri sees ja tal alati nagu pinnaks silmas olnud, ära kaotada ja mõisamaaks teha. — — — — — — — —

Aastakümned läksid mööda. Ikka veel viibis Ennosaare Ain tsaaride linnas ja oli sääl aastate jooksul koguni tuttavaks saanud. Vaikses õpetlase elus, raamatute ja ikka raamatute keskel olid aastad mööda lennanud ja end selgesti nähtava kirjaga meie Aini näosse ja kogu olemusse märkinud. Nägu oli kitsas ja kortsus ja kandis alalise toasistuja jumet, ja ka keha näis noorpõlve kärma liikumise ja südiduse poolteed unustanud, ja kaalus tähelepanematuil silmapilkudel märksalt ettepoole.

Ning meele poolest oli Ennosaare Ain kõige paremal teel oma noorpõlve häätegija jälgedesse astuma. Nagu vana veider onu Adalbert armastas ta üle kõige taeva tähti, pidas noorpõlve armastust, ehk see talle küll ainult kurvastust ja alandust oli toonud, salaja kõige pühamas mälestuses, oli aga muidu valmis inimsoo nõdremast poolest ikka halba mõtlema ja uskuma jne. Kord õige lopsakalt tõusnud isamaalised tunded olid ka ammugi jälle soiku jäänud. Võõra keele ja meele keskel ei olnud tal nende jaoks mingit äratust ega toetust; kelle hääks ta neid siis pidi kasvatama või kelle ees nendega uhkustama, oli ta ise enese vabanduseks mõtelnud. Et kodumaal vabamad tuuled puhusid, sugurahval juba ajalehed uut elu äratamas olid ja Emajõe kaldal meie unustamatu ööpik südantsoendavaid lugusid laulmas, sellest ta midagi ei teadnud. Ühtki sõpra polnud tal kodumaale jäänud, kes sõnumeid oleks võinud anda, ja pääle oma teadus-

likkude raamatute ei tulnud tal meelegi muid kirju lugeda.

Kord oli tal nõu olnud Peedi poega Moskvasse oma juure tulla lasta, teda koolitada ja kasvatada, nii kui ta arvas kadunud venna mõtetest aru saanud olevat, aga sellest ei olnud midagi välja tulnud, sest ema Eedu ei annud mingi hinna eest oma ainsat last käest ära. Siis oli ta venna lesele raha saatma hakanud ja poissi Pärnu linnas koolitada käskinud. See näis sündinud olevat, aga onu suuremaks imestuseks ei paistnud noorel Ainil sugugi lusti olevat õpetatud meheks saada. Ja mõne aja eest oli ta vennapoja käest tänu- ja teatekirja saanud, et ta küllalt koolis käinud olevat ja ühe Pärnu linna meistri juures tisleriametit õppima hakanud. Ema olevat ka sääl ligidal korteris, ja ta tahtvat virk olla õppima, et pea selliks saaks ja onule midagi meelehääks oskaks teha, kui see kord jälle kodumaale tuleb . . . Lapsiku kirja üle naeratades oli onu seljakile kiiktoolile toetanud ja peene sigari põlema süüdanud. Tagasi tulla kodumaale, mistarvis? Siin oli ta tööd ja lõbu mõlemaid leidnud ja oma paremad eluaastad ära elanud, siin peeti temast lugu, mis pidi teda siit ära ahvatlema? Aga kuna ta mõttes sigari suitsupilvi vaatles, ei pannud ta tähele, et aegamööda imekenad pildid ta vaimusilma ette tekkisid, ammu maa päält kadunud kodutalust, lehkavast mõisa kaasikust, lihtsast, armsast Pärnu linnast ja muust, ja koguni palju ilusamad ja elavamad kui nimetatud kohad tõesti olnud . . . Iseenese üle pahane, viskas ta ülejäänud sigaritükikese tuhakaussi ja tõusis püsti. Sarnaste ajutute mõtete vastu oli, taevas tänatud, abi leida. Ta võttis kübara ja kepi ja rändas oma paljuarmastatud tähttorni. Tundide kaupa võis ta sääl talitada ja kõige muu ära unustada, ja tuli õhtu, siis istus ta õnnelisematel tundidel pikksilma ees ja ootas oma taevaste paleuste ilmumist. Kuid tänaõhtu tahtis lugu ka siin viltu minna. Tulevase tislermeistri praegu alles kaunis nurgelisel kirjal oli aima-

mata imelik mõju olnud, mis keisrilinna kohal paistvate taevaste läiget vähendada püüdis. Väsimatult seadis ja kruvis isand Enmann pikksilma torusid, ilma et ta oma tööga kord rahul oleks võinud olla. Pahaselt taskurätiga üle otsaesise pühkides ümises ta viimati: „Ma usun, onu Adalberdil olid paremad pikksilmad ja — ilusamad tähed; vähemalt ei näinud ma nendega iial nii palju ilmaaegset vaeva, kui täna siin! Seega oli lüüs lõhutud ja hommikustel mõtetel vaba tagasitulek. Aga kas need silmad, mille ilu ja armsuse mälestus korraga vananeva mehe rinnus nii nõiduslikult aset võttis, tõesti olid külmade ja südametuks nimetatud tähtede omad ja paistsid onu Adalberdi väikese ning vähetäielise pikksilma läbi temale vastu? Ja kui neil korda läks ja nad Moskva ülikooli matemaatikateaduskonna kõige hoolsama töölise ära jõudsid ahvatleda ja kodumaale kutsuda, kes seisis selle eest, et nad teda jällegi niisama maani ei alandanud, kui kord ammu unustatud nooreas? Ei, ei, ei, sosistas mees pea kirglikult ja hõõrus nagu meele tuletades otsaesist, kuna ta kärmesti püsti tõusis ja minekut tegi. Ei iial enam, mis kord möödas, ei tule iial enam tagasi, seda teadma peaksin ju ometi vana küll olema! . . .

Mõne nädala pärast aga tegi härra Enmann oma siiamaalse hoolsa töö vastasele, mõttes suikuvale olekule korraga südilt otsa ning astus kõige parema teadmise ja tahtmise kiuste ülemate ette luba paluma reisile minna.

— Reisima, Enmann? küsis professor imestades ja lükkas prilli nina päält kõrgemale. — Kuhu tahate minna? Niikaua kui mina teid tunnen ja kuulnud olen, ei ole teil iial lusti olnud kaugemale üle Moskva piiride rännata, kui meie linnalaste suvekorterid ja lõbupaigad ulatavad. Ja seda on nüüd kolmkümmend aastat.

Kohmetult vaatas Ain professori otsa. Kolmkümmend aastat ühtelugu ühes ainsas kohas elamas! See oleks liig. — Ei, õiendas ta meele tuletades, — ükskord, kas kaheksa või kümne aasta eest käisin meie teaduskonna

käsul ja läkitusel Kiievis, ja teinekord, sellest on veel enam aega tagasi, pidin selsamal otstarbel Peterburi reisima . . .

— Ja nüüd tahate kätte nõuda, mis sel korral võlga jäi, naeris professor. — Noh, ega reisimine keeldud ole. Päälegi on teil sügiseni puhkus!

— Aga ma ei tea, kas — ma enam tagasi saan pöörda, kostis Ain näol nagu oleks tal mõni tähtis saladus varjata.

— Ohoo! Professor võttis prilli täiesti ära. — Koguni ära tahate jääda! Siis on teid kuhugi mujale kutsutud?

— Ei kunagi — perekonna — talitused, kaitses Ain vastu, kuna tal järsk puna tõusis. Tema perekonnast polnud ju enne keegi sõna kuulnud.

— Teie olete vähe veider, Enmann. Sellepärast pole teil ju tarvis lahti ütelda! Reisige kuni sügiseni ja siis tulge jälle tagasi! Ja kui see teile koguni võimatuks saab . . . noh, siis on teine asi. Kas olete mu nõuga rahul?

Ain oli hää meelega rahul. Süda läks tal koguni kergemaks professori juurest minnes, kui tulles olnud, sest — oh kui elu-olu siin maa pääl nii heitlik poleks! Tal oli juba peaaegu hirm äkisti taga igatsema hakatud kodu eest.

Sellegipärast istus ta mõni päev hiljem raudteevagunis, mis teda tuulekiirul kodu poole viis. Lagedad põllud, sood ja mõni harv okaspuutukake mõlemal pool teed ei huvitanud taevatähtedega ümber käima harjunud meest; ja ehk sõit küll pikk oli ja ta mitmelgi korral vagunist pidi astuma, viibis ta oma mitmesuguste mõtete keskel ometi nagu uimastuses, millest teda alles Riia vaksalis masina terav hõiskamine täiesti äratas. Muidugi ei ole tal kaua aega Riiga jääda, vaid lähema laevaga juba kiikus ta merel, tuksuval südamel kodumaad oodates ja sinna jõudes, nagu me juba teame. —

12.

Ütle, kus sa siis nii kaua käinud
Oma kuldse kodu pinnalta?
Mis su süda otsima säält läinud?
— — — — — — — — — — —
Nõnda isamaised hellad tuuled,
Päike, linnud, helde emapind —
Nõnda teretajad armuhuuled
Võtvad imetelles vastu mind.

(Koidula.)

Jõudsal sammul lähenes sügis. Päevad läksid lühemaks, ööd vilumaks, puude lehed varisesid kolletanult ladvust ja sagedad vihmasajud tegid teed poriseks. Ikka vähem laevu tuli sadamasse, ainult aurikud mis korrapäraselt käivad kuni meri veel vähegi lahti, tormasid seatud päevil ruttu sisse ja välja, tõid koju, kes linnalastest ilusal suveajal võõraid maid vaatamas käinud, ja viisid väheseid võõraid ära, kes Pärnu linna mererannal suplemas olnud. Ärareisijate seas ei olnud Ennosaare Aini mitte, ehk tal küll aeg oleks olnud minna. Ehk ta küll isegi õieti ei teadnud mispärast, oli ta koguni kuni teise sügiseni luba palunud Pärnu linna jääda ja pääle kaunis ägeda kirjavahetuse luba ka saanud. Sellest võis arvata, et talle elu väga meeldis või et ta endised tuttavad jälle oli leidnud. Aga sellest polnud palju juttu. Iseäranis halb oli esimene hommik Pärnu linnas olnud. Unes oli ta lõbusaid endisi aegu ja armsaid nägusid näinud, ja üles ärgates vaatasid ainult võõrad hotelli seinad ta pääle. Poolnukralt kargas ta voodist, pani enese riidesse ja nõudis kohvi.

— Kas härral hää uni oli, algas kohvitooja, teener osavõtlikult. — Paraku on tuba uulitsa ääres ja vankrite mürin kajab selgesti sisse. Kas härral lust on meie linna elama asuda, või jääb ainult mõneks päevaks? . . .

Imestusega vaatas härra Enmann pärija otsa. — Ma usun, see ei ole sugugi teie asi küsida, kostis ta pahatujuliselt ja istus kohvilauda. — Mu riided sääl ootavad puhastamist, see on teie amet.

Ja ühtelugu tusaselt, ta ei teadnud isegi, kas kättesaamata ilusate unikujutuste või uudishimulise hotelliteenri pärast, astus ta poole tunni pärast uulitsale. Tal oli nõu olnud ei mingi asja üle imetleda, teadis ta ju, ühel seisupaigal viibimine on surm, kuna see, mis elab ja edasi püüab, aastate jooksul kuju muudab, ja — vaevalt oli ta üle võõrastemaja läve astunud, kui ta kesk suuremat imestamist seisis.

Vallist, mis kui roheline vöö linna oli piiranud ja elanikke kõigi välispidiste kahjude ja hädade eest kaitsenud, näis ainult mõni tükikene üle jäänud olevat; ja kõrge, kitsas vesivärav jõe pool küljes, millel treppisid mööda üles võis minna ja millel käsipuud äärtel kaitseks seisid, oli jäljetult kadunud. Kui mitmesugustel aegadel ja tundmustel oli ta kadunud värava pimeda võlvi alt läbi käinud, kui kurvalt nimelt, kui ta viimast korda siit sisse ja teispoolt Riia-väravast välja oli sõitnud kaugele laia maailma. Nüüd olid maatasa tehtud üks kui teine, linnas ei elanud ühtki tuttavat ega sugulast, igaltpoolt vaatasid endise aja varemed vastu — ja seks oli ta kauge maa tagant siia tulnud. Mäherdune jõledus! . . .

Aeglasel sammul astus ta edasi. Sääl oli vana väike turuplats, mille päält aga uuem aeg õnneks juba inetu kaagi, kus pühapäeviti süütegijaid nuheldi, ära oli kaotanud, sääl vana näotu kõrts, siis paar väikest kaubapoodi — ta ei teadnud, kas nad uued või vanad olid. Aga see polnud ka ju sugugi tähtis, vaid palju enam, kas maja, mille katuse all ta õnnelisemad aastad oli asunud, veel alles

seisis. Kiiremalt sammus ta edasi. Otsitud koht ei olnud raske leida, aga võõraks oli ta jäänud välispoolt, ja võõrad inimesed elasid sees. Kuna ta uulitsal seisis, läks uks lahti ja kaks väikest poisikest tormasid naerdes uulitsale. Võõrast nähes seisatasid nad silmapilguks, aga küsimuse pääle, kelle oma see maja on, ei kostnud nad lapselises ülemeelsuses muud kui „meie papa oma", ja jooksid edasi.

Pääd raputades kõndis võõras sedasama teed, tähelepanemata mööda mõnest uuest ehitusest ja suuremast kauplusest, mis siin ehk sääl aset leidnud. Keset linna asutatud noores puistikus istus ta viimaks pingile ja vaatis linna laste mängu päält. Tõesti, mitte keegi ei oodanud ega tunnud teda. Pääd käele toetades naeratas ta kibedalt. Õnneks polnud tal ka vaja kauaks siia jääda; ülehomme sõitis laev jälle Riia poole, ta võis ju kaasa sõita. Aga „meie papa" majasse tahtis ta ometi veel kord tagasi minna. Tal tuli meele, et endisel ajal mitut katusekambrit üürikorteriks oli tarvitatud ning et teiste seas üks vana kohtukirjutaja onu majas oli elanud, kelle surmasõnum siiamaale ta kätte polnud juhtunud. Vast see vanameheke elas veel ja — vast ehk leidis ta isegi veel armsaksjäänud kohas korterit.

Pooltrööstitud võttis ta uuesti rändamisetee jalge alla. Tuttav kohtukirjutaja, aastate jooksul tuimaks ja üksluiseks raugaks vananenud, elas veel endises korteris, ning kui Ain poole päeva ta kõrval oli istunud ja ühtelugu endisest ajast pajatanud, et ta isegi oma jutu rohkust imestas, oli vanamees viimaks kostnud: „Õige, ma arvan, et teie ei — valeta, ja et seesama talupoiss olete, keda õnnis härra v. Bork ükskord kasulapseks võttis; heldeke, eks vahel ka kõige tõsisemad meie seast mõnda — ajutut tempu tee, miks siis mitte tema, kes päälaest jalatallani täis naljakaid tegusid oli!"

See tunnistus oli külalise pääle mõjunud nagu oleks ta lille noppides kõrvetava raudnõgese pihku saanud, ja

pahandatult oli ta toolilt tõusnud ja minna tahtnud. Aga siis oli tal meele tulnud, et imeline vanamees endisel ajal kunagi nii kitsarinnaliselt ta üle ei olnud mõtelnud, vaid koguni lahke olnud ja onu Adalberdi soovimisel temale ilukirjutuses hääd õpetust annud, ja — vagusi istus ja jälle vanale kohale. Aga nüüd pööris jutt ka lähemale joonele, ning vana kirjutaja oli viimaks koguni südamlikuks ja soojaks saanud. Ka korterit oli Enmann kasuisa endises majas leidnud ja iseäralise rutu ja õhinaga juba teisel päeval, mil ta Pärnu linnas viibis, endisesse tähevaatuse tuppa elama asunud.

Esimene päev oli seadides ja asudes kiirelt mööda läinud, ja „ülehomme", mil ta õieti merel pidi olema, oli ta venna leske ja poega otsima läinud. Peagi olid nad leitud. Noor Ain aga, kes onu eeskujul ka oma nime oli muutnud ja end meistril ja teistel purssidel Antoniks laskis hüüda, ei meeldinud talle suuresti. Oli liig vähe kadunud isa laadi ja, nagu onu leidis, mitte küllalt peenike ja viisakas. Tal ei tulnud meele, et tal mõni üliõpilane ees ei seisnud, vaid lihtlabane tisleri õpipoiss!

Enam rahul olles istus ta Eedu kitsas üüritoakeses. Endine ilus ja ausaviisiline neiu oli ka nüüd veel kena naine, aga vanadus, töö ja elumured olid ometi sügavad jooned ja kortsud selge otsa sisse ja ilusate sinisilmade ümber tekitanud. Ja väike ilus suu, mille juttu 30 aasta eest Ennosaare Peet suuremal õnnel oli kuulnud, naeratas kurblikult, kuna ta tasaselt oma elust kõneles. Mehevenna lahkus oli puuduse eemal hoidnud ja ka poja eest hääd hoolt kannud; selle eest tänas ta soojal sõnal . . .

Ka sügis toob mõnikord veel ilusaid päevi, mil päike suve soojusel paistab ja selge taevas tasase merepinnaga võidu sinab. Sarnastel kordadel ei raatsinud pärnulased, kellel vähegi võimalik, majadesse jääda, vaid rändasid värske õhu kätte mere ääre, „parki" ehk väikeste aurikutega jõge mööda üles lähedalolevatesse metsadesse. Viimaste seas oli härra Enmann, ehk ta küll aurulaevaga

ei sõitnud, vaid jala üle linna silla sammus. Sauga mõis, kuhu tal nõu oli rännata, on ainult 2—3 versta linnast eemal, missugust maad tublid pärnulased paremaks arvavad jala ära käia või ka harukorral hobusega sõita ning selle pärast aurikut ei tülitagi.

Käed selja pääl kepi ümber risti, nagu endisel ajal onu Adalbert oli armastanud teed käia, kõndis Ain võõraksmuutunud rada mõisa poole. Maja majakese kõrval oli linna poole teeäärtele tekkinud, endise kalameeste-küla talumaadele oli linna kaubaajamise laiendamisel terve alev asunud, ja elanikkude, linaaida tööliste valgete päädega ja päevatanud nägudega lapsed mängisid kilgates ja hõisates nende vahel. Viimaste majade vahel algasid Sauga mõisa põllud. Imestusega jäi võõras seisma. Kas need kehvapärased ja harvalt istutatud viljakuhelad ja nabrad tõesti seltsamalt põllult olid lõigatud, kus endisel teoorjuse ajal vili kõrge nagu pilliroog ja paks nagu mets oli „mühanud“! Enne oli talupoja põllul sarnane vilets vili kasvanud, nüüd aga olid talud raharendil ja lugu ümberpöördud . . .

Tolmavat teed mööda veeris vana, ärakulunud pingitaoline vanker kõrgejalgse lahja hobuse taga ligemale: lihtsamooduline ja mures näoga mees pidas ohje ja võttis põldudel toimetavate tööliste tervitused lahkelt vastu. Olevat Sauga mõisa uus rendihärra, kosteti Aini küsimuse pääle.

Pääd vangutades kõndis ta edasi. — Kadunud, möödas kõik endised ajad ja uhkus siin kui sääl, pidas ta mõttes aru.

Ka mõisa kaasik ei olnud enam endist nägu. Puud olid suuremaks läinud, aga harvemaks raiutud. Jõgi küll jooksis veel vanaviisi puude alt mööda, madalal jõe kaldal kasvasid lepapõõsad ja pillirood läbisegamini ja solises ja vulises vesi nende vahel nagu ennegi, kuid armas ei olnud enam puude all istuda ja vetemängu vaadata . . . Üksikul mehel hakkas kännu otsas istudes korraga külm; pahatujuliselt kargas ta püsti ja läks edasi. Kuhu! Mõne-

kümne sammu järele seisatas ta jälle. Nii kaugele kui silm ulatas, paistsid põllud; kahest talumajast, mis endisel ajal jõe käänuni jõudjat oma mustakssuitsunud õlekatustega nii tuttavalt olid tervitanud, ei jälgegi enam!

— Ime, mis mulle ometi silma on lennanud, pomises Ain iseennast petta püüdes ja pühkis taskurätiga nägu. Täna ei ole ka sugugi hää ilm, vast ehk on teinekord sügist vähem tunda. Ja selgest, soojast päikesepaistest hoolimata pööris ta ümber ja rändas kindlal sammul linna tagasi, süda hale ja meel nukker . . .

Pikalt ja üksluiselt läksid järgmised päevad mööda. Tundide kaupa istus Ain akna all laua ääres, uuris, mõtles, luges, suitsetas ja — vahtis aknast välja. Kuid näha ei olnud palju. Tükike taevast ja akna all kasvava pärnapuu latv, mis mitmest öökülmast hoolimata seni roheline ja lehis oli seisnud. Uulitsale vaadates pidi aken lahti tehtama, sest tuba seisis kõrgel, maja kolmandal elul. Seda tegi ta ometi harva, mis puutusid uulitsail käijad temasse! Täna aga oli teine lugu. Koguni must paistis uulits inimeste hulgast, ja kuula! Kui pühalikult ja pikalt Pärnu linna kirikute kellad helisesid? Oli keegi ära surnud, või maeti kedagi? Uudishimuliselt pistis härra Enmann pää aknast. See sündis parajal ajal. Ümber uulitsa nurga pööris matuserong; mustal surnuvankril lugemata lillede ja pärgadega kaetud puusärk, millele terve rong tõldasid leinariides saatjaid järele sõitis, ning ümberringi tuhandepääline vaatamatõtanud inimeste hulk, nagu sarnastel sündmustel linnades ikka viisiks. Võis suurtsugu inimene olla, kelle puusärgi taha nii palju ja nii mitmesuguseid saatjaid oli kogunud!

Pikalt vajus must rong Pärnu linna pikemat ja laiemat uulitsat mööda alla, härdamalt laulsid kellad kirikute tornides, vagusi vaatas üksik mees oma kõrgest seisupaigast, kuni ka viimne saatja uulitsa lõpul algava puistiku nurga taha kadus. Siis tõi mees vähese viivituse järele kübara ja ülikuue ja astus alla uulitsale.

— Kas härra surnuaiale soovib sõita? küsis üks tühjalt lonkiv voorimees, keda ta suuremaks pahanduseks täna keegi polnud sõidule palganud. Aini päänikutamise pääle pidas ta kinni. — Teist teed matuserongi ette, — kõlas lühike käsk, ja armetult väsinud hobustele pihta lüües sõitsid nad minema. Ka matuseaed oli juba inimesi täis, ja vaevaga pääsis Ain noorte kuuskedega piiratud haua ligikorda. Surnuaial, mis tema äraolekul õndsa õpetaja R. hoolel pea täiesti ümber oli muudetud ja ilusamaks tehtud, oli ta siiaajani üksainus kord käinud. Ometi näis talle matusekoht tuttav olevat, ja ta seisis onu Adalberdi haua ligikonnas. Lahtine haud, mille ümber inimesed tunglesid, näis ühe suurema matusepaiga keskkohal seisvat, aga ümberseisvate ristide päälkirju ei ulatanud ta lugema. Sellepärast küsis ta ühe naisterahva käest, keda küll maetavat.

— Leske oberstiprouat N., oli vastus.

Mees tänas teate eest. Nimi ei tuletanud talle midagi tuttavat meele. Ta katsus uuesti haua ligemale saada, ja et kõik silmad ju kirikaiale jõudnud rongi poole pöördusid, läks see tal korda. Osavõtlikult viibis ka temagi silm musta puusärgi pääl, mis kandjate õlal ligemale tuli ja haua kõrvale maha pandi. Siis pööris ta näo ilma midagi aimamata haua kõrval seisvale ristile, mille kirja nüüd selgesti võis näha. Nagu tarretanud jäi ta sellesse ühte kohta vahtima. Helene von Habermann, sündinud v. Bork, kuulutas kiri, ja nagu oleks üks jääkülm sõrm pikalt ja valusalt selle sõnume ta südamesse kirjutanud, teadis ta korraga, et lesk oberstiproua N. keegi muu ei olnud kui proua Helene ainus tütar — Hilde.

Väriseval käel võttis ta kübara päästja heitis sõrmed risti. Ka siin oli ta hiljaks jäänud ja ainult selle teekonna lõpetusele jõudnud, kelle õrnas käes ilusal, rõõmsal noorpõlvel ta suurem õnn ja sügavam lein oli hinganud, kes ta koidutäht ja teda kodumaalt väljaajav keerub olnud ja kelle mälestust ta ometi aastate kaupa truus põues oli kannud.

Seatud viisil täideti matusekord ilma et Ain sest midagi oleks näinud ehk kuulnud. Ta ärkas alles mõtetest, kui üks väike musta kindaga kaetud käsi ta kuue käisele langes ja üks nutusegane hääl sosistas: — Oh, oleksid sa ju varem tulnud. Kui hää meel tal oleks olnud sind enne — kojuminekut veel kord näha!

Võõrastades astus Ain tagasi ja külmalt kummardas ta rääkija poole. Mis see võõras — vana naisterahvas temalt tahtis? Aga naisterahvas ei saanud enam aegagi midagi tahta. Igast küljest hüüti ja päriti teda.

— Neitsi Luukas, haud on valmis, näidake, kuhu lilled ja vanikud tuleb panna!

— Luukas, kas te kutsarile käsu andsite just värava ees pidada, ma olen hirmus väsinud ja ärritatud.

— Armas Luukas, kas te tähele panite, kuhu enne tulekul mu rätik jäi, jne.

Neitsi Luukas, kes keegi muu ei olnud, kui meie tuttav junkru-Olga Sauga mõisast, kostis, õiendas ja avitas igalpool ning kadus viimaks Aini silmist.

Nime kuuldes oli Ain endise väikese, rõõmsa Olga sedamaid ära tunnud, kuid ilma et ta karvaväärt lahkemalt ta üle oleks mõtlema hakanud. — Vanaks krõmpsuks on ta läinud, ja niisama taktita pääletungiv kui ennegi, ümises ta end raputades; — teist korda ma enam temaga kokku ei taha juhtuda! Nagu näeme, mõtles ta noorpõlve seltsilise üle nüüd niisama ülekohtuselt kui kolmekümne aasta eest, sest ehk küll vana neiu, nägi Olga ometi palju noorem ja priskem välja, kui ta ise, ega olnud tal veel kunagi meele tulnud pääletungiv olla.

Kuna haud valmis tehti, lilledega kaeti ja matuselised minema hakkasid, toetas end Ain eemal ühe puu najal ja vaatles edasi-tagasi voolavat inimestehulka. Alles kui kõik valmis oli ja viimnegi saatja ära läinud, tuli ta jälle ligi ja istus proua Helene haua jalgotsas seisvale raudsohvale. Siin olid nad siis koos, kes endisel ajal ta vastu armsad ja lahked olnud: onu Adalbert, proua Helene —

ja oberstiproua Hilde N. Kas ta tõesti varem oleks pidanud tagasi tulema? Ja kui ta teda üles oleks otsinud, endise südamliku Hilde eest leidnud? Kes selle pääle vastata oleks võinud, magas siin värske kalmu all...

Möödas oli, mis elu temalegi ränkust ja halbust oli toonud, möödas õnne- ja ilupäevad, nüüd võis ta rahul puhata kõigest elukoormast. Ja rahu tahtis ka tema talle soovida, täit, õnnist, segamatut rahu, sest ta oli ju ometi ta koidutäht olnud, ta ainus ilus, magus ja kättesaamata uhke armuke...

Vaheajal jäi kirikaed ikka tühjemaks, ja varane sügiseõhtu jõudis kätte. Kabelivaht kõndis koristades ja mõnes kohas aia uksi lukutades haudade vahel, ning ka Ain arvas aja olevat kodu minna. Hilde hauapäälsete pärgade seest noppis ta ühe lille mälestuseks... Homme tahtis ta jälle end Moskva-reisile valmistama hakata, nüüd ei olnud tal ju enam mingit asja kauem viibida. — Maga rahuga, mu armuke, hääd ööd, armas onu Adalbert, taeva rahu tasugu sulle kõik minu vastu näidatud arm, libises veel kord üle huulte, siis kõndis ta pikal sammul tagasi linna. — — — — — — — — — — —

Jälle muutis härra Enmann oma plaani. Teisel hommikul einet võttes ei tahtnud talle eilne reisimõte enam sugugi meeldida. Luba terveks aastaks ära jääda oli tal ju taskus, teist korda ta säält kaugelt ometi enam tagasi ei tuleks, ja nüüd oli tal viimaks ometi võimalus keelmata Hildet vaatamas käia nii palju kui ta tahtis, kui ka kaunike sest enam midagi ei teadnud. Kas ta tõesti terveks aastaks siia igavasse Pärnu linna pidi jääma, selle üle ei tahtnud ta veel otsustada, kindel oli aga, et mõned lähemad nädalad vähemalt vaja olid endise armukese mälestuseks pühendada. Ja aegsasti pääle lõunat oli ta mundris ja teel kirikaiale... sellel päeval, teisel ja kolmandal. Neljandal päeval aga oleks ta paha meelega parem jälle ümber pöörnud, sest see „vanatüdruk“ Olga istus juba enne teda haua kõrval aiasohval. Aeglasel

sammul ligines Ain. Ta lootis Olgal ometi niipalju õrnust ja peent takti olevat, et nüüd eemale läks ja Aini üksi tema armukese hauale jättis. Aga mis tuim, see tuim. Liikumata vagusi, nagu poleks ta midagi kuulnud, jäi üleni leinariietega kaetud naisterahvas istuma, käed ristis ja pikk must loor pooleni üle pisarais ujuva näo tõmmatud. Kas ta nii sügavais mõtetes oli, et ta Aini tulemist ei kuulnud? Peaaegu näis nii olevat. Vaja oli märku anda. Ja köhatades astus mees haua kõrvale.

Ilma et ta kohkumist ehk imekspanemist oleks näidanud, tõstis vanapiiga silmad üles ja nikutas tervitades pääga Aini poole, nagu oleks see iseenesest mõista, et nad mõlemad koos kolmanda noorpõlve seltsilise haua ääres seisid.

Sõna lausumata vastu tervitades liigutas Ain kübarat, aga ta meel oli väga paha. Tükk aega läks vaikuses mööda, mil igaüks mõttes iseenese ette vahtis, siis ütles Olga tasa ja nagu etteheitvalt: — Miks sa meid sugugi üles ei otsinud? Oleksin ma teadnud, et sa Pärnu linna jäid, oleksin sind ta — surmavoodi ääre kutsuda lasknud, sind näha oleks talle ehk veel rõõmu teinud, nüüd pean mina ta — viimsed tervitused sulle kätte ütlema . . .

— Väga meeldiv kuulda, kostis Ain võõralt, keda kangesti torkis, et „vanatüdruk“ nii tuttavalt temaga rääkis ja „sina“ ütles, nagu oleksid nad alles Sauga mõisas.

— Kas sa kauaks veel Pärnu linna jääd, või koguni jäädavalt? küsis piiga jälle tükiaegse vaikimise järele.

— Ma usun, see ei puutu siia; ma ei ole ka veel Teie siinolemise üle imetlenud, — tuli terav vastus tagasi.

Kohmetult ja imestades vaatas vanapiiga ta otsa.

— Ah nii, ütles ta siis aru saades ja punastades, ja tõukas loori täiesti üle näo. Mul ei tulnud meele pikk vahe, mil ma sind — teid enam näinud pole, ja et sestsaadik mõnigi — asi teiseks võis minna. Ma palun

vabandada, härra Enmann, et ma teiega kui vana tuttavaga rääkisin.

Nüüd oli Aini käes kord punastada. Tal hakkas häbi oma põhjusetult jämedast vastusest. — Ka mina pean vabandama, algas ta kaunis tusaselt. — Ma lootsin siin oma mälestustega ja mõtetega — üksi olla ega oodanud muu asjadesse puutuvaid küsimusi, üleüldse ühtki segamist . . .

— Mida minu siinolemine teile näib valmistavat, täiendas Olga haledalt naeratades. — Nagu näen, olete teie sama õiglane Ain — härra Enmann, nagu muistegi. Aga teil ei pruugi segamise muret olla. Meie võime ju korda pidada, et — igaüks ise päeva ajal tuleb, mil kumbki teisele tüliks ees pole, seletas ta toonil, millest aru ei saanud, kas ta pilkav või tõsine oli, kuna ta aga ometi vähe viivitades üles tõusis ja vihmavarju ja väikese käsitasku pingilt ühes võttis.

— Hääd edu „mälestustele“, härra Enmann, ja enne kui Ain teisele jämedusele kolmanda juure sai lisada, kõndis ta juba eemal haudade vahel värava poole.

Sügavalt hinge tõmmates istus Ain tühjaksjäänud pingile. Praegu möödaläinud sõnavahetus, millega ta Olga ära oli peletanud ja sundinud teisel päeval kas varem või hiljem tulema, ei olnud küll sugugi ilus ega — haritud mehe vääriline, aga, noh — üht kasu pidi ta vaidlemata tooma, et tal edaspidi enam vaja polnud siin kohal selle „äraõitsenud piiga“ pärast pahandada ja ta rahuga oma unustamatu Hilde pääle võis mõtelda, kes ometi igapidi teist moodi ja laadi oli olnud . . .

Sest oli mitu nädalat mööda läinud. Sohva oberstiproua haua kõrval oli pea ikka tühi olnud, kui Ainil lust oli mälestustes heljuda ja kui ka mõnel haruldasel korral juhtus, et Olga veel haual viibis, siis kadus ta ometi ammu enne juba ümberolevate puude ja põõsaste vahele, kui Ain ligi jõudis. Üksainus kord oli juhtunud, et ta Aini tulekut ei märganud. Vanapiiga oli haua üle

kummardades laialiläinud lillesid ja vanikuid kokku sidunud ega tõstnud enne pääd üles kui teine tervitades ta kõrvale astus.

— Ah, teie olete juba siin, ütles ta vagusi ja ilma kõige vaenluseta, nagu räägiks ta mõne haigega, keda ärritada ei tohi. — Õnneks on mu töö ka juba valmis, ja lähen kohe.

Ütles, võttis üles kindad, mis ta töötuhinal käest visanud, ja läks kiirel sammul minema, ilma et häbistatud Ain aega sai sõnagagi keelda. Keelda? Kas ta siis seda oleks teinud! Muidugi mitte, mõtles ta uhkelt, aga tarvis ei olnud tal ka otsekohe eest ära joosta, nagu oleks härra Anton Enmann üks inimesesööja Uusmeremaalt või muidu üks kaelalõikaja. Ja mis kasu ta oma äraminemisega õieti saatis? Tuju, mis tal kodunt tulles kaunis roosiline olnud, oli rikutud, ja sügisese viluga ei olnud muidugi armas õues istuda. Pahaselt iseennast sõnudes toetas ta pingi leeni vastu. Õieti oli ta ammugi juba leidnud, et siin — päris igav oli istuda; puud olid lagedad, haudadel lilled närtsinud, ja harva oli mõni üksik jalutaja näha . . . Ka oleks ta kord Hilde edaspidisest elust ligemat kuulda tahtnud, ta lühikesest abielust ja pikast lesepõlvest jne. Aga kes sest oleks kõnelda võinud, jooksis eest ära justament nii edevalt nagu mõni kuueteistkümneaastane neid. Kui naeruväärt! Peaaegu vihaseks võis sarnase halpuse üle saada.

Pikemal järelemõtlemisel võttis härra Enmann nõuks neidu paluda, vähe aega ta seltsis viibida ja mõnd tähtsamat proua Hilde käekäigust jutustada. Vähe kardetav oli see ettevõte küll, sest kes seisis tal selle eest, et Olga ta lahkust valesti ei mõistnud ja mõnd tühja lootust pähe ei võtnud. Naisterahvad, mõtles ta põlgavalt ja hirmul korraga, on ju ses tükis kõik ühesugused suured lapsed, õnnis armuke Hilde muidugi maha arvatud, ja seda hullemad, mida vanemad. Teadagi on vana katus ikka kergem süttima kui uus. Noh, ta tahtis hästi ette-

vaatlik ja liginematu olla, ja kui — õnnetus ometi sündis, üks tee jäi talle veel lahti; ta reisis ära. Moskvasse ta ometi järgi ei võinud joosta!

Nagu näeme, rehnung oli targasti tehtud, aga ilma, et ta oleks teadnud, tõmbas Olga kurja kriipsu läbi sellega, et meie Ainil enam kunagi korda ei läinud vanapiigaga kokku saada, ehk ta küll raske südamega kõike uhkust kõrvale jättes viimaks pea igal päevaajal oodates surnuaial luusis. Ka linna uulitsal ei olnud teda iialgi näha, üldse kuskil, kuhu Ain otsivalt silmad pööris.

Sügis oma sagedate tormide ja vihmasadudega läks mööda ja talv tuli, kõledat külma ja armsaid jõulupühi kaasa tuues. Nädal enne pühi peetakse vanast saadik juba Pärnu linnas jõululaata, milleks kõik ümberkaudne maarahvas linna tuleb „pühadekraami" ostma. Ka linna enese elanikud on enne pühi pea kõik jalul, ja poed kubisevad kaubahimulistest. Leiavad ju kallil jõuluajal tihti ka need endal armsad olevat, kes muidu aasta otsa kellelegi midagi ei taha anda.

Ka Ennosaare Ain ostis kingitusi: Eedule, noorele Ainile ja kõige viimaks, ehk ta küll ei teadnud, kuis kätte toimetada, terve paki pitsisid, paelu, ehteasju — Olgale.

Vanal harjunud viisil vabandas ta end kangesti iseenese ees, kinnitas end igapäev uuesti hästi ettevaatlik olla, kartis vana neiu ahvatlevat loomu ja — soovis ometi kõige suurema igatsusega teda kord üles leida. Aga piiga oli ta eest nagu maa alla vajunud. Ka Hilde endises korteris, kus Ain kauase kahklemise järele küsimas käis, ei teatud ütelda, kas ta oma proua noore sugulasega Riiga läinud või veel Pärnu linnas viibis; mujal otsimine jäi niisama asjatuks.

Igavalt läksid pühad vana tuima kirjutaja seltsis mööda, igavalt ka pärastpoolne pikk külma-aeg. Mitu korda oli Ainil himu sarnasest elust täis olnud ja ta oli ära reisida tahtnud, aga igakord hoidis teda arusaamatu

lootus tagasi, enne Olgaga rääkida, kui ta jäädavalt kodumaalt rändas . . .

Ühel ilusal kevadisel päeval rändas härra Enmann jälle surnuaiale armukese hauale. Heledasti paistis päikene pilvitust taevast, mis aga ei keelnud meest, nagu ta viimasel ajal harjunud oli, täis paha tuju pingile istumast. — Pagana päralt, kurjustas ta iseeneses, — kui ma täna jälle nii üksi siin pean istuma, nagu sügisel! Kas ta siis surnud peaks olema või tõesti ära reisinud! Sääl kahises midagi eemal puude vahel, ja aeglasel sammul lähenes üks mustas riides naisterahva kogu. Pikk leinaloor lehises tuule käes ja kattis naisterahva nägu, nii et Ain, kes põnevalt, ja, ära ütle, kallis lugeja, et ma valetan, ühtlasi — rõõmsalt tuksuval südamel tulija poole vaatas, ei tunnud, kes ta oli. Seda paremad silmad aga olid naisterahval. Aini nähes jäi ta seisma ja pööris tagasi.

— Olga, tänu Jumalale, lausus mees, kuna ta meel korraga imelahkeks sai; ja ilma, et tal „vanade katuste" tulehädaohtu meele oleks tulnud, kargas ta püsti ja ruttas vanapiigale järele. Kirikaia väraval sai ta talle järgi. — Teie tahtsite hauale tulla, Olga, ütles ta koguni aupaklikult tervitades.

— Jah, kostis piiga vagusi. — Aga ma võin aega anda, kuni teie valmis olete; mul on kirikaia aednikuga rääkida ja tahan seda niikaua teha.

— Kas te mind — lubate ligi tullla? küsis Ain, kellel rutuga targemat meele ei tulnud.

— Aedniku juure? imetles Olga. — Ma usun, sinna võib igaüks keelmata minna.

— Ma palun, Olga, võttis Ain korraga südame rindu, — pööra tagasi ja läheme seltsis hauale.

Imestanult pööris Olga näo ta poole. — Siiaajani ju eksitas mu ligiolemine teid, kostis ta naeratades. — Ärge endale ilmaaegu tüli tehke. Minul on aednikuga haua pärast kõnelda, ja seni võite teie rahuliselt oma mälestustega olla. Hääd päeva!

Otsaesist kortsutades vahtis Ain rääkija otsa. — Niikaua ei ole me teineteist näinud, ja nüüd ei ole üht silmapilku aega mu jaoks üle, imestas ta ette heites.

Ka Olga läks tõsiseks. — Ma arvasin teie soovi järele tegevat, härra Enmann. Aga et mul ühe endise tuttavaga sõna kahe kõnelemiseks aega pole, seda ei taha ma endale ütelda lasta. Tulge! Ja pisut kiiremalt kui enne, sammus ta haua juure. Nähtava väsimusega istus ta pingile ja ütles pool-lõõtsutades: — Mida tahtsite rääkida!

Järelemõtlikult vaatas Ain piiga otsa. — Sa oled haige olnud? küsis ta osavõtlikult.

— Jah, kõlas lühike vastus.

— Su nägu on üsna kitsaks jäänud, sügisel olid alles üsna priske. Kas sa kaua haige olid?

— Talv otsa.

— Sellepärast ei olnud sind kusagil näha, ja kui hoolega olen ma sind oodanud ja otsinud, Olga.

— Sina? Vanapiiga tegi uskmatu näo. — Seda on mul teist raske uskuda, härra Enmann, parandas ta end ruttu.

— Ole hää ja ütle mulle „sina“, nagu ennegi, palus Ain kõike ettevaatust unustades ja lihtsa noorpõlve seltsilise kõrvale istudes. — Siin Pärnu linnas olen ma ju muidugi võõras küll, ainus inimene, kes endisest ajast üle jäänud, oled sina.

Olga nikutas pääga. — Ma olin laeval, kui sa sügisel tulid, kõneles ta lihtsalt, — ning Hildega, kellele sest kõnelesin, ootasime mõlemad, et sa meid vaatama tuled, Miks sa ei tulnud, kui sa ometi ju siin olid?

Aini nägu läks külmaks. — Seda küsisid sa sügisel juba. Mul on ta haua juures pool aastat aega olnud selle üle järele mõtelda, ja ma usun, tulek oleks asjatu olnud. Niisugune kui ma teda noorpõlvel tundsin, polnud ta vist enam, ja teistmoodu ei olekski mul armas olnud teda näha.

— Ta oli küll palju muutunud mu armas, õnnetu Hilde, kinnitas Olga pisaraid silmist pühkides. — Sa tead

ju, missuguse valusa hoobi saatus temale kohe elu hakatuses lõi, ja ka pärast ei leidnud ta enam õnne. Oberst N., kelle abikaasaks ta pool aastat pärast esimest lugu ainult sellepärast sai, et keegi teda mahajäetud pruudiks ei nimetaks, ei elanud kaua ega käinud meie ilusa, armsa preiliga iial nii ümber, kui ta isamajas harjunud oli. Ta surm ei toonud meile ka liig suurt kurvastust.

— Ma tean, kostis Ain vagusi, talle ei näinud armukese elulugu enam pool nii huvitav olevat kui sügisel. — Aga sina, Olga, kas — miks sina iialgi mehele ei saanud — ei läinud? tahtsin ma ütelda.

Vanapiiga naeratas. — Kõik ei mahu marjamaale, kostis ta naljatavalt. — Päälegi ei suutnud ma iial oma armast noorpõlve sõpra üksi jätta, tal oli mind tarvis, kuni ta siia vilu hauda sängitasime, lisas ta tõsisemalt.

— Ja sa ei ole iial igavust ega tühjust elus tunnud? küsis Ain imetledes, kellel meele tuli, kui mitu korda tema maailma puuduliseks hädaoruks oli pidanud.

— Kel armsad kohused täita, see ei tunne nurisemist. Alles sellel talvel . . . ta lõi pisaraid varjates käed silmade ette . . . Aga kui mõtlemata ma olen sinu ees nutma hakkama, hüüdis ta äkisti kohkudes ja ajas püsti. — Wabanda mu liigutust! Ja rutuliste sõrmedega sidus ta kübara paelad uuesti kinni. Siis tõmbas ta loori üle kahvatanud, haigusel vananenud näo ja tegi minekut. — Aeg jääb hiljaks, ma pean ruttama.

— Ma saadan su koju, kui sa lubad, kostis Ain püsti tõustes. — — —

Neitsi Olga Luukase korter oli Pärnu linna lõunapoolses servas ühe vana lese emanda puumajas. Sääl oli ta omale pääle proua Hilde surma paar toakest üürinud ja sinna oma valitsejannalt pärandatud majariistad sisse kolinud. Neiu Luukas oli juba, nagu lugeja ehk isegi välja rehkendanud, 46 aastat vana, keskmise suurusega ja kaunis ümmarguse kehaga. Juuksed olid tal veel täiesti tihedad ja ilusad, pruunid ja nägu ka alles õige

värskejumeline, ehk küll armutu ajahammas sinna ja tänna, mitte just ilu ülenduseks, mõnegi kortsu ja kriipsu oli tekitanud. Silmadest, mis ju ka pruunid olid, vaatas ütlematu häädus, lahkus, heldus ja kannatus välja, ja see'p see oligi, mis ta sõbranna Hildele alati nii vaigistavalt mõjus, nagu muiste noore Taaveti armas kandlemäng kurjale kuningale Saulile. Neiu Luukase ühetasase rõõmsa ja rahulise meele najale toetas proua Hilde end igas eluviletsuses, ja Olga õiglane, ennastsalgav armastus sõbra vastu oli igal ajal valmis olnud aitama, teenima ja trööstima. Paar aastat maha arvatud, mis Hilde Peterburis abikaasa majas viibides eemal elanud, olid nad ikka koos olnud. Ehk küll Olga ainsa ustava sõbra ja seltsilise kõrval ta pahul tujudel tihti ka kõige halvem ja vaevatum teenija oli pidanud olema, oli alandlik neiu ometi rahul, ega lootnud midagi muud paremat omas elus . . . Siis tuli surm, tõi ilusale prouale ammuigatsetud rahu, ja jättis truu seltsilise üksi maailma. Mõni päev pääle matust juhtus Olga Hilde haual Ainiga kokku, ja keset sügavamat leina oli see sündmus talle õiglast rõõmu toonud. Kui Aini pilt ka ammugi enam nii tihti ta vaimusilma ette ei tõusnud, kui endisel ajal, siiski polnud ta noorpõlve seltsilist veel täiesti ära unustanud. Nagu nägime, mõtles Ain aga teisiti end mõjuvalt „vanatüdruku" eest kaitsta.

Hilde viimsel raskel haiguseajal oli Olga põetamisega ja valvamisega palju vaeva näinud; kui esimene külm tuli, jäi ta ise haigeks. Talv otsa pidas tõbi teda sängis kinni, aga vanapiiga ei olnud sellegipärast mahajäetud; lahke majaperenaine ja Eedu, kellega ta läbi oli käinud, saadik noorik linna elama asunud, käisid teda iga päev vaatamas ja talitamas. Ja siis tuli kevad ja tõi koguni ootamata kolmanda sagedase külalise . . . Ka täna näis neitsi Luukas külalisi ootavat. Emand R. oli esiti üle ukse kööki vaadates, kus Olga läikivasse vaskmasinasse tuliseid süsi pani ja kohvi keema ajas, imestanult „ajunud:"

„juba jälle!“ Aga lugu jäi tõeks, vanapiigale tulid külalised. Umbes veerand tundi võis veel aega olla võõraste tulekuni, ning kiirelt talitades lippas Olga köögi ja toa vahet. Viimaks oli kõik korras, kohv keedetud, laud kaetud, toolid valmis lükatud. Rutuga pesi ta veel kord käsi ja silis juukseid, siis kuuldi trepil astumist. Tulija oli härra Enmann, ja nagu argselt jäi ta lahtise ukse juure seisma.

— Sulle on täna rohkem külalisi tulemas, ütles ta umbusklikult, mitme inimese jaoks laual olevaid kohvinõusid silmates.

— Oh ei, kostis Olga nagu kimbus. — Eedu lubas tulla ja majaperenaine, neid sa ju tunned; astu ometi lähemale. Lahkelt juhatas ta külalise akna alla lillelaua kõrval oleva käsitooli juure.

— Ole hää ja võta istet, kuna ma köögis kohvi veel kord ümber valan.

Sirgelt nagu küünal ja poolpahane, et Olga jälle nii imelikult rahutu oli, istus Ain kenas vanapiiga toakeses Olga õmbluselaua ees. Tal oli kindel nõu täna tõsisemaid asju kõne alla võtta kui muidu, mil ta enamasti Olga lopsakaid lillesid ja rõõmsalt siristavaid lindusid pidi imestama, ja nüüd jooksis ta kohe hakatuses juba ära. Üleüldse oli tal Olgaga, ehk vanapiiga küll iseenesest ikka tõsine oli, raske tõsisemalt kõnelda. Ta naeris, kui noorpõlve tuttav soojemaks tahtis minna, ning kui Ain kord ülevoolavatel tundmustel sõnakamaks oli saanud kui muidu, oli ta koguni kortsus kulmul keelnud: — Ära tee endale ilmaaegu vaeva, ma oskasin ju kui kuueteistkümneaastane neiu aru saada, kuis sa mu üle mõtlesid, miks siis mitte nüüd! Poolhäbistatult oli Ain vait jäänud ja oleks ometi isegi ettevaatust tarvitanud ja mitte kõik ära ütelnud, mis tal pikil igavail tundidel meeles mõlkunud — sest see võis Olga muidu ilmaaegu uhkeks teha . . .

Oodates läks aeg igavaks, ja Ain hakkas laual olevaid ajakirju vaatama. Teiste seas leidis ta ühe roosa

lehe, „Eesti Postimehe“ väljaantud eestlaste viiekümneaastase priiuse mälestusenumbri. Igavuse pärast hakkas ta lehe eesotsas olevat laulu lugema, aga mida kaugemale ta jõudis, seda suuremaks kasvas ta tähelepanemine ja imetlemine. Sarnaseid hääli oli ta enne juba kuulnud, ja korraga tuli tal — vend Peet meele. Sel toonil, ehk küll mitte nii ladusalt ja selgelt, oli ta lihtne vend rääkinud. Ja nüüd, kus ta juba ligi aasta jälle kodumaal viibis, nägi ta täna alles esimest korda eestlaste ajalehte. — Kuidas oli see leht Olga lauale saanud?

Imestades vaatas piiga tuppa astudes ja teispool lauda istet võttes küsija otsa. — Kuidas? Kõige lihtsamal viisil, sest et ma lehe ilmumisest saadik teda ostan ja loen ja suure osavõtmisega ja koguni rõõmuga loen. Kas sina niisama ei tee?

— Ma näen seda lehte täna esimest korda, kostis Ain aknast välja vaadates.

— Sa vaene taevatähtede austaja! ütles Olga haletsedes. — Siis sa vist ei tea midagi sellest, mis siiaajani kodumaal meie rahva hääks on sündinud ja tehtud. Ja et suvel Tartus suurt mälestuselaulupidu tahetakse pidada, millal kõik, kes meie sugurahvast ärksamad on ja tänada oskavad kalli vabaduse eest, kokku voolavad meie riigiisa häätegu piduliselt mälestama, lisas ta vaimustatult juure.

Ain raputas pääd.

— Heldekene, ja sa ise oled ometi eestlane! Mina, näituseks, ei taha mingi hinna eest maha jääda, ja kui Jumal iial tervist ja elu lubab, tahaksin ka mina sest suurest pühast osa võtma minna, ning — ja nüüd naeratas ta kelmilt, — ilus oleks, kui sina kaasa tuleksid. Vahest ehk hakkaksid sa siis isegi teisiti mõtlema. Mis sa arvad?

— Ära looda, kostis Ain rahuliselt. Need ajad on mul ammu möödas ja võiksid ka sinul olla. Mis puutuvad meisse nõndanimetatud „sugurahva“ peod? Reisi-

misega aga olen ma nõus, rääkis ta õhinal edasi, sest nüüd näis seks paras aeg tulnud olevat, — kuid reisisihi määraksin ma teisiti. Ma tahtsin sulle ju ammugi ütelda, hm — ma pean ju varsti Moskvasse tagasi reisima, Olga, ja — siis oleks hää, kui sa minuga kaasa tuleksid kui — mu abikaasa.

Üleni punastades vaatas Olga rääkija otsa. — Kuis sa mind kohutada oskad, sõnas ta naeratades. Või on see ainult kavalus, et seeläbi Tartu reisi mu meelest halvaks teha?

Pahaselt kargas Ain püsti. — Ma arvan, mu küsimine oli tõsisemat kostust väärt, ütles ta valusasti. — Ma ei salli puiklemisi, vaid ootan otsekohest otsust, ei või ja?

Ka Olga oli toolilt tõusnud, aga enne, kui ta vastata sai, koputati ukse pihta ja uus külaline, noore Aini meister, astus tuppa.

Pooliti kimbus astus piiga tulijale vastu. — Tere tulemast, ütles ta aga siis lahkelt. — Täna on mul ju päris õnnepäev, naljatas ta, ja lisas esitledes juure: — Sääl seisab mu parem sõber ja siin tuleb mu lahke sugulane. Ma usun, nimepidi tunnevad mu külalised teineteist?

Vahepääl olid ka Eedu ja majaperenaine ilmunud. Kohvi pandi lauale ja võõrad hakkasid jooma. Aga ehk küll kõik kolm naisterahvast jõudu mööda lõbu eest hoolt kandsid ja juttu vestsid, ei suutnud nad ometi õiget pidutuju soetada. Mõlemad mehed vaatasid uurivalt ja umbusklikult teineteise otsa, ning iseäranis tusane oli härra Enmanni meel. Kaua ta ka enam ei viitnud, vaid tegi peagi minekut.

Koju minnes tuli Eedu, kes oma poja pärast tahtis rääkida, vähe maad kaasa.

— Mis ajast käib su poja meister Olgale külaliseks, küsis Ain äkisti kortsus kulmul vennanaise jutu vahele.

— Talvest saadik, kostis Eedu pikaliselt. Ta on ju Olga tädipoeg, on alles noorepärane jõukas leskmees ja näib meie kena neitsit kosida tahtvat, muud ma ei tea.

— Ei ole ka tarvis teada, tuli kare kostus tagasi. Ja — mis ma tahtsin ütelda — mulle tuli kiri, mille järele ma — homme juba reisin. Aini pärast tahan sulle edaspidi kirjutada.

— Aga sest ei teadnud ju siiamaale keegi, nimetas Eedu kohkunult.

— Aga lugu on nii, kõlas äkiline vastus. Kui mul veel võimalik on, siis lasen teid homme kutsuda; hääd ööd! Ja kiirelt, pahameel südames, tõttas ta oma korteri poole. Seda ta oli otsinud: vanatüdrukut kosima ja ühe tisleri pärast tagasi lükatama, tema, härra Enmann, kellel palju ei puudunud, siis ta oleks professor võinud olla! . .

Hiilgavalt säras hele hommikupäike proua Hilde hauaristi kuldkirjadel, nõrendas laiade kastanilehtede vahel ning leidis ka teed puu varjus seisva pingi juure, mille pääl neitsi Luukas juba hää tüki aega istus, pää mõtteid täis ja tuju nii nutu ja naeru vahel kaalumas, et ta viimaks enam isegi ei teadnud, mis sellest arvata. Noorpõlve seltsilise tõsine kõne, ehk ta küll nii üliootamata ja hakatuses täiesti uskumatult kõlas, ei olnud pikemal järelemõtlemisel ometi mõjuta jäänud, ning täna hommiku varakult oli juba neitsi Olga lahkunud sõbrana hauale tõtanud otsust võtma, mis teha.

Pea nihkumata istus ta matuseaia täielises vaikuses, mida muud ei seganud kui rõõmus lindude laul ja mõni üksik jalutaja, kes mööda läks. Sääl kuuldus korraga möödaviival teel postikellade helin, mis äkisti vaikis. Pea praksusid ka põõsad ühe rutulise rändaja teel, ja kärmel sammul astus — Ennosaare Ain endise armukese hauale. Olgat nähes põrkas ta tagasi, ja näis nagu ta tahaks ümber pöörda, aga ei, kindlal sammul astus ta ligi.

— Ah, sina oled siin! ütles ta pääliskaudselt. — Nüüd võin sinuga veel jumalaga jätta, ma olen juba teel.

— Kuhu? küsis Olga arusaamata.

— Moskva, kuhu mujale!

Imestusega tõstis Olga silmad tumedalt oma ette vahtiva mehe otsa. Ta ei saanud aru, kas ta tujukas sõber teda eile oli narriks pidanud või täna, ega teadnud enam midagi vastata.

— Mis ma sulle eile ette panin, algas Ain viimaks lõikavalt, — ole hää ja unusta ära! Ma ei teadnud, et sa enam prii ei olnud . . . Iseenesest mõista, ei või sa nõuda, et ma su pulma pidada aitan!

Aegamööda hakkas Olga aru saama. — Pulma ei saa ma isegi enam näha, kui mu — peigmees nii üle pää-kaela Moskvasse sõidab, kostis ta veidra kurvastusega.

— Sinu peigmees on tisler Vilt, seletas Ain.

— Kas ta ise sulle seda ütles? küsis Olga naeratades.

— Mulle pole tarvis ütelda, mida ma isegi näen.

— Siis sa eksid. Tädipoeg Vilt teab mõnda aega juba, et ma ta abikaas ei taha olla, aga ta ei ole sellegipärast iial nii kuri mu pääle olnud, kui sina, kellele ma ju küsimise pääle veel — õieti vastanudki pole.

— Uurivalt vaatas Ain teda. Sul võib õigus olla, ma olin mõtlematu, kostis ta siis vaigistatult ligemale astudes. Ja nüüd, mis on siis su vastus?

— Esiti saada oma reisivanker postimajasse tagasi; nii kui ma siin seisan ma ometi kunagi ligi ei tule, ütles Olga poolülemeelselt. Mul on üleüldse lust enne veel tingimusi teha.

— Ja tisler Vildil ei ole tõesti midagi ligemat õigust sinu üle? küsis Ain ikka veel uskumatult.

— Kes niipalju kahtleb, ei saagi enam vastust.

— Vabanda, ja ütle oma tingimused, andis Ain järele ja istus piiga kõrvale.

— Esiteks, algas Olga veidra tõsidusega, — ei pea sa iial enam nägema, mida näha ei olegi. Teiseks, ei ole mul sugugi lusti peigmehe pärast sugurahva suurest peost ilma jääda, vaid palju enam ootan ma, et ta minuga

enne Moskvasse minekut laulupeole sõidab. Mul on nimelt suur lootus, et see pidu ka sind vaimustab edaspidi meie rahva asju kalliks pidama ja, kui iial võimalik, neist osa võtma, eks ole? lisas ta vähe viivitades juure.

— Ja sa ei tule tõesti kaasa, kui ma su tingimusi ei täida? küsis Ain järele mõteldes.

— Ei kunagi.

— Ka siis mitte, kui ma sulle ütlen, et ma ilma sinuta — hirmus üksik ja õnnetu oleksin.

Veidi punastades vaatis Olga ta otsa. — Oh, mina oleksin palju enam kahetsemisevääart, sest mina peaksin üksi laulupeole sõitma, tähendas ta naeratades.

— Imelised inimesed teie oma sugurahvaarmastusega, imetles Ain. — Aga ole rahul, ma tulen kaasa ega tahagi vastu panna, kui vaimustus „rahva asjus“ ka minu üle peaks tulema ja üheteiskümnendal tunnil veel Saulusest Pauluse tegema. Kas sul veel tingimusi on?

— Ja muidugi. Kolmandaks tahaksin ma sind edaspidi niisama nimetada, nagu su ema ja õnnis vend tegivad, Ain, ja mitte Anton. Nimi Anton on mu meelest nii võõras — südametu. Kui sa teaksid, kuis su nimi, Ennosaare Ain, juba lapsest saadik on mu meelest nii ilus, ja — ta läks korraga näost kuumaks ja jäi vait.

— Miks sa vaikid, Olga? küsis Ain üsna õrnalt. — Aga sul on ju õigus, ja üteldama peab seegi: ma ei ole ära teeninud, et sa ise mulle meele tuletad, kui — hää sa ikka minu vastu oled olnud. Sel ajal ei osanud ma sellest lugu pidada, ja palju, palju aastaid olen ma, kui ma sind just ära ei unustanud, ülekohtuselt su üle mõtelnud. Anna andeks, kui sa võid! Et mu silmad ometi lahti läksid ja ma sinu väärtuse tundsin, seda hääd on mulle see igav ja pikk talv teinud, mille ma ilma otsekohese tööta siin elasin. Ma ei saanud isegi aru, mistarvis ma siin viibisin, aga ära reisida, nagu ma iga päev nõuks võtsin, polnud mul ka võimalik. Üks imelik tulevase õnne aim meelitas mind ikka veel ootama.

Ma usun, see aim hakkab tõeks minema, ja ma tahan sind aus pidada ja südamest tänulik Ain olla, nii kaua kui Jumal veel elu kingib. Kas oled rahul, mu mõrsja?

— Ma tahan rahul olla, kostis Olga tõsiselt. — Siis lahkusid nad käsi käes surnuaialt.

— Pööra ümber, käskis härra Enmann pikast ootamisest uniseks jäänud postipoissi, — me sõidame linna tagasi. Ja Olga poole, keda ta imekspanemisväärilise hellusega vankrisse astuda aitas, lisas ta naeratades juure:

— Oma saatuse eest ei jaksa küll keegi ära jõuda! Kui onu Adalbert näha võiks, kui õnneliselt ta halliksaanud kasvandik täna väikese, kena junkru-Olga kõrval istub! Ta vangutaks ehk küll esiotsa pääd ja pilkaks, nagu ta harjunud viis oli, aga pärast annaks ta mulle ometi õiguse, sest ta ütles sel ajal juba, kui ma alles täiesti pime olin, et Ennosaare Ain Jumalat tänada võiks, kui tal iial õnn oleks junkru-Olgat omale võita. Ma loodan, et mu mõrsja mulle seks õige sagedasti asja annab.

E. Aspe tööde bibliograafia.

(Kus esimest kord ilmunud.)

1. **Enne ukse lukutamist** — „Eesti Postimees“, 1881, № 47—51.
2. **Kasuõde** — „Olevik“, 1887, № 16—30.
3. **Ennosaare Ain** — „Oleviku“ lisa, 1888, № 10—24.
4. **Maantee päält** — „Oleviku“ lisa 1889, № 13—15.
5. **Meremehe mõrsja** — „Postimehe“ lisa, 1890, № 127, 130, 133.
6. **Anna Dorothea** — „Olevik“, 1891, № 27—29.
7. **Ajalehe läbi** — „Postimehe“ lisa, 1891, № 31—34.
8. **Ilmaaegu** — „Postimehe“ lisa, 1891, № 59—64.
9. **Küla veerel** — „Postimees“, 1897.
10. **Jõulu and** — „Postimees“, 1904, № 286, 287, 288.
11. **Liisi vanaema** — „Ristirahva Pühapäeva Leht“, 1908, № 51—52.
12. **Aastate pärast** — „Postimees“, 1911.
13. **Jõuluks koju** — „Ristir. Pühap. Leht“, 1913, № 1—2.
14. **Vilu jõulu ootel** — „Ristirahva Pühap. Leht“, 1914, № 1—2.

Tõlked:

15. **Karin,** Jenseni järele — 1883.
16. **Novella talurahva elust,** Raimundi järele — „Oleviku“ lisas, 1883.

Pääle nende on „Lindas“ ilmunud väiksemaid jutukesi, nagu: **Palmipuude kellad, Nelipühi mälestused, Mida lained jutustavad;** jõulujutud: **Jõulu eel, Jõulu õhtul.**

„Postimehe“ „Lastelehes“ on varemail aastail ilmunud hulk algupäralisi lookesi ja ka tõlkeid.